

ODESA   **ВІСНИК**
NATIONAL UNIVERSITY   **ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО**
HERALD   **УНІВЕРСИТЕТУ**
Volume 23. Issue 2 (33). 2018   Том 23. Випуск 2 (33). 2018
SERIES   ***СЕРІЯ***
JURISPRUDENCE   **ПРАВознавство**

ISSN 2304-1587

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Odesa I. I. Mechnikov National University

ODESA NATIONAL
UNIVERSITY
HERALD

Series: Jurisprudence

Scientific journal

Published two times a year

Series founded in July, 2006

Volume 23. Issue 2 (33). 2018

Odesa
“Feniks”
2018

ISSN 2304-1587

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: Правознавство

Науковий журнал

Виходить 2 рази на рік

Серія заснована у липні 2006 р.

Том 23. Випуск 2 (33). 2018

Одеса
«Фенікс»
2018

Засновник: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна рада:

І. М. Коваль, д-р політ. наук (*головний редактор*), **О. В. Запорожченко** (*заступник головного редактора*), **В. О. Іваниця** (*заступник головного редактора*), **В. М. Хмарський** (*заступник головного редактора*), **С. М. Андрієвський**, **Ю. Ф. Ваксман**, **В. В. Глебов**, **Л. М. Голубенко**, **Л. М. Дунаєва**, **В. В. Заморов**, **Є. В. Круглов**, **В. Г. Кушнір**, **В. В. Менчук**, **Л. М. Солдаткіна**, **В. І. Труба**, **О. В. Тюрін**, **Є. А. Черкез**, **Є. М. Черноіваненко**

Редакційна колегія журналу:

І. С. Канзафарова, д-р юрид. наук (*науковий редактор*); **О. І. Миколенко**, д-р юрид. наук (*заступник наукового редактора*); **А. В. Левенець**, канд. юрид. наук (*відповідальний секретар*); **О. О. Борисова**, д-р юрид. наук; **О. В. Дзера**, д-р юрид. наук; **Л. О. Корчевна**, д-р юрид. наук; **Н. М. Мироненко**, д-р юрид. наук; **Р. М. Мінченко**, д-р юрид. наук; **О. В. Приєшкіна**, д-р юрид. наук; **Р. І. Ситдикова**, д-р юрид. наук; **А. Г. Тіковенко**, д-р юрид. наук; **В. І. Труба**, канд. юрид. наук; **О. Трунк**, д-р юрид. наук; **В. Л. Яроцький**, д-р юрид. наук

Editorial board of the council:

I. M. Koval (*Editor-in-Chief*), **O. V. Zaporozhchenko** (*Deputy Editor-in-Chief*), **V. O. Ivanytsia** (*Deputy Editor-in-Chief*), **V. M. Khmarsky** (*Deputy Editor-in-Chief*), **S. M. Andrievsky**, **Yu. F. Vaksman**, **V. V. Glebov**, **L. M. Golubenko**, **L. M. Dunaeva**, **V. V. Zamorov**, **V. E. Kruglov**, **V. G. Kushnir**, **V. V. Menchuk**, **L. M. Soldatkina**, **V. I. Truba**, **O. V. Tyurin**, **E. A. Cherkez**, **E. M. Chernoiivanenko**

Editorial board of the journal:

I. S. Kanzafarova, Doctor of law sciences (*Scientific Editor*); **O. I. Mikolenko**, Doctor of law sciences (*Deputy of Scientific Editor*); **A. V. Levenets**, Candidate of law sciences (*Executive Secretary*); **O. O. Borisova**, Doctor of law sciences; **O. V. Dzera**, Doctor of law sciences; **L. O. Korchevna**, Doctor of law sciences; **R. M. Minchenko**, Doctor of law sciences; **N. M. Myronenko**, Doctor of law sciences; **O. V. Prieshkina**, Doctor of law sciences; **R. I. Sitdikova**, Doctor of law sciences; **A. G. Tikovenko**, Doctor of law sciences; **V. I. Truba**, Candidate of law sciences; **A. Trunk**, Doctor of law sciences; **V. L. Jarotskij**, Doctor of law sciences

З М І С Т

Проблеми дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина

Мандель Р. Я. Закріплення принципу недискримінації в українському законодавстві	6
Бородавка Т. Л. Генезис національного превентивного механізму в незалежній Україні	18

Цивільне та земельне право

Святошнюк С. С. Електронні гроші як фінансова послуга	26
Смолярчук Р. Ф. Проблеми формування і розвитку права комунальної власності на ліси в Україні	35

Адміністративне право, господарське право та процес

Гаран О. В. Сучасний стан розуміння державного регулювання конкуренції в Україні	45
Стукаленко В. В. Нотатки щодо сучасного стану інституту адміністративної відповідальності у сфері містобудівної діяльності	56
Петруненко Я. В. Податкова пільга в системі господарсько-правових засобів: умови та підстави надання	64
Петренко Н. О. Позов та позовна заява в господарсько-судочинстві	71

Криміналістика

Патрелюк Д. А. Причини та мотиви протидії кримінальному переслідуванню.	78
---	----

Міжнародне право

Бенедик Я. С. Правова природа та місце Міжнародного агентства з відновлюваної енергетики в організаційному механізмі співробітництва держав у сфері використання відновлюваних джерел енергії	86
Поєдинок О. Р. Міжнародно- та національно-правові аспекти принципу єдиного громадянства	98

Трибуна молодого вченого

Фірсов В. Д. Поняття, ознаки та принципи здійснення розвідувальної діяльності в Україні	106
Katashynskiy Ye. O. Some aspects of legal regulation of the use of vehicles that are registered in the European Union ("Eurocars")	117

ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

DOI 10.18524/2304-1587.2018.2(33).145639
УДК 340.14

Р. Я. Мандель

аспірант

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
кафедра теорії держави і права
вул. Пушкінська, 77, Харків, 61024, Україна

ЗАКРІПЛЕННЯ ПРИНЦИПУ НЕДИСКРИМІНАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

У статті аналізуються положення українського законодавства, які містять заборону дискримінації. Вказано на позитивний вплив Європейського Союзу на Україну у питанні запобігання та протидії дискримінації. Обґрунтовано необхідність внесення змін до деяких нормативно-правових актів з метою покращення антидискримінаційних механізмів.

Ключові слова: дискримінація, принцип недискримінації, рівність, права людини.

Постановка проблеми. Дискримінація – це проблема, з якою може зіткнутися кожен, однак в Україні протягом довгого часу приділялося мало уваги пошуку шляхів її вирішення, існував доволі формальний підхід до неї. Зважаючи на це, варто погодитися з твердженням, що дискримінація – це тривала характеристика суспільних відносин будь-якої країни в історичній ретроспективі, тому її подолання потребує розробки та впровадження широкого спектру не лише правових, політичних, а й соціальних, інформаційних, культурних механізмів протидії.

З часу підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом Україна здійснює важливі кроки у напрямку гармонізації вітчизняного антидискримінаційного законодавства відповідно до міжнародних стандартів. Більшість профільних законів містять положення, які забороняють дискримінацію, однак залишається це багато проблем. Зважаючи на це, необхідно проаналізувати нормативно-правові акти, які містять принцип недискримінації, з метою їх удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями сутності принципу недискримінації займалося багато науковців. Різноманітні аспекти

цього принципу були предметом дослідження таких вчених, як Ю. Бромлей, С. Булгаков, М. Буроменський, І. Гуменюк, Л. Заблоцька, П. Недбайло, С. Погребняк, П. Рабінович, Н. Сметаніна, В. Тишкова, С. Шевчук та інші. Зокрема, І. Гуменюк досліджувала інститут заборони дискримінації у Європейському Союзі, а Н. Сметаніна займалася вивченням злочинів, які виникають на ґрунті ненависті.

Метою статті є аналіз вітчизняних нормативно-правових актів, які закріплюють принцип недискримінації, та вироблення пропозицій щодо їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Основними правовими актами, які визначають державну політику у сфері протидії дискримінації, є Конституція України, Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», інші нормативно-правові акти, які торкаються окремих проблем дискримінації, та міжнародні договори, згода на які надана Верховною Радою України.

Конституція України закріпила принцип рівності людини і громадянина у статті 21. Так, згідно з нею, усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Більш деталізовано цей принцип відображено у статті 24 Конституції, відповідно до якої громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом, і не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовними та ін. Окрему увагу Основний Закон України приділяє рівності прав жінки і чоловіка. Така рівність забезпечується шляхом: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійної підготовки, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [1]. Як бачимо, в статті 24 Конституції України закріплено невичерпний перелік ознак, за якими заборонено дискримінацію. Такий підхід є характерним для більшості європейських країн і має важливе значення для захисту особи. Оскільки дискримінація – явище динамічне, яке набуває все нових форм і видів, то очевидно, що у правових актах неможливо передбачити усі її прояви.

Також у Конституції України закріплено і інші положення, які стосуються рівності і недискримінації: ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений у правах за належність або неналежність до політичних партій або громадських організацій; усі об'єднання громадян рівні перед законом (стаття 36); громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування (стаття 38); держава гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності (стаття 43); кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї (стаття 51); діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним (стаття 52); засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визна-

чені законом і встановлені вироком суду (стаття 63); конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (стаття 64) [1].

З аналізу даних норм бачимо, що Конституція України увібрала у себе найкращі здобутки правової думки у сфері прав людини. Незважаючи на те, що норми Конституції є нормами прямої дії, вони залишалися декларативними, оскільки ідеї щодо рівності і недискримінації суспільство сприймало доволі абстрактно. Ситуація починає поступово змінюватися з підписанням Україною Угоди про асоціацію з ЄС, яка зобов'язує Україну проводити таку політику стосовно прав людини і основоположних свобод, яка б відповідала стандартам ЄС, зокрема йдеться і про гармонізацію вітчизняного законодавства з антидискримінаційним правом Союзу.

Про позитивну тенденцію зростання уваги соціуму до проблеми дискримінації свідчить статистика, надана у щорічній доповіді Уповноваженого з прав людини за 2017 рік. Так, Секретаріатом Уповноваженого проводилась діяльність, спрямована на виявлення випадків дискримінації шляхом здійснення моніторингу повідомлень у засобах масової інформації, телебаченні та соціальних мережах. За результатами вказаного моніторингу Уповноваженим було відкрито 97 ініціативних проваджень, що суттєво перевищує показники попередніх років: на 29% у порівнянні з 2016 роком (69 ініціативних проваджень) та на 45% у порівнянні з 2015 роком (53 ініціативних проваджень) [2, с. 510-511].

22 листопада 2010 р. на саміті «Україна – ЄС» було ухвалено План дій щодо лібералізації візового режиму (далі – План) [3]. Для сприяння запровадженню безвізового режиму наша держава мала привести законодавство України у відповідність до стандартів ЄС у визначених сферах (перший етап) і забезпечити його практичне виконання (другий етап).

У Плані для України міститься підрозділ «Права громадян, включаючи захист меншин». Відповідно до нього, Україні на першому етапі необхідно ухвалити всеохоплююче антидискримінаційне законодавство, рекомендоване моніторинговими органами ООН та Ради Європи для ефективного захисту від дискримінації; активно дотримуватися конкретних рекомендацій органів ООН, ОБСЄ/БДПЛ, Ради Європи/ЄКРН та міжнародних правозахисних організацій у виконанні антидискримінаційної політики, захисті меншин та боротьбі зі злочинами, вчиненими на ґрунті ненависті; ратифікувати відповідні документи ООН та Ради Європи про боротьбу з дискримінацією; визначити умови та обставини набуття громадянства України. На другому етапі передбачено такі заходи: ефективно імплементувати законодавство та антидискримінаційну політику; імплементувати відповідні документи ООН та Ради Європи; ефективно імплементувати План дій щодо боротьби з дискримінацією; провести кампанії щодо підвищення обізнаності громадськості з питань протидії расизму, ксенофобії, антисемітизму та інших форм дискримінації; зміцнити спроможність відповідальних органів у сфері антидискримінаційної політики та боротьби з расизмом, ксенофобією та антисемітизмом; провести спеціальні навчання для посадових осіб правоохоронних органів, прокурорів та суддів, які потенційно залучені до розслідування злочинів на ґрунті ненависті [3].

Україна завершила перший етап Плану, ухваливши 13 травня 2014 року низку законів, необхідних для переходу до другого етапу, зокрема, ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів

України щодо запобігання та протидії дискримінації» [4]. Цим законом було внесено зміни до Цивільного процесуального кодексу України, Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні».

Розглянемо їх детальніше.

Україна пішла шляхом комплексного законодавства, тобто такого, що запобігає і протидіє дискримінації у всіх сферах суспільного життя. У Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» визначено форми дискримінації, встановлено механізм забезпечення запобігання та протидії дискримінації і сферу його дії [5].

До внесення змін Закон мав чимало недоліків, у тому числі ті, що стосуються визначення термінів, зокрема «дискримінація», «пряма дискримінація», «непряма дискримінація». Так, в оновленому вигляді дискримінацію визначено як ситуацію, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі – певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними. Таку зміну слід оцінювати позитивно, оскільки наголос зроблено на результаті – невинуватому нерівному ставленні, а не на намірі, як це було в попередній редакції Закону (дискримінацію було визначено через дію або бездіяльність). Розширено також і перелік заборонених ознак, і хоч у ньому не закріплено ознак сексуальної орієнтації чи гендерної ідентичності, це не позбавляє захисту особу, яка потерпіла від дискримінації на цій основі. Це пояснюється тим, що викладений у Законі перелік не є вичерпним, а тому його можна тлумачити як такий, що містить і ці дискримінаційні ознаки. Крім того, прямо можна посилатися на норми Конституції.

Зміни внесено також у визначення «позитивних дій». У попередній редакції під ними розуміли спеціальні тимчасові або постійні заходи, спрямовані на усунення юридичної чи фактичної нерівності у можливостях для особи та/або групи осіб реалізовувати рівні права і свободи, надані їм Конституцією і законами України [6]. В актуальному стані у Законі під позитивними діями розуміють лише спеціальні тимчасові заходи. Таке формулювання є коректним, оскільки тепер не відбувається отождолення позитивних дій і диференціації правового регулювання (як постійних заходів).

Закон було доповнено ще однією формою дискримінації – пособництвом у дискримінації (будь-яка свідома допомога у вчиненні дій або бездіяльності, спрямованих на виникнення дискримінації). Однак не знайшли законодавчого відображення ще такі форми: віктимізація, множинна дискримінація та дискримінація за асоціацією (детальніше розглядатимуться у наступному розділі дисертації).

Законодавче забезпечення гендерної рівності в Україні було розпочате із прийняттям Верховною Радою України Закону України від 08.09.2005 р. «Про забезпечення рівних прав жінок і чоловіків та рівних можливостей їх

реалізації». Метою прийняття цього Закону є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України [7].

У Законі закріплено рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Дискримінацію за ознакою статі заборонено. Встановлено винятки з рівності, які не вважаються дискримінацією: спеціальний захист жінок під час вагітності, пологів та грудного вигодовування дитини; обов'язкова строкова військова служба для чоловіків, передбачена законом; різниця в пенсійному віці для жінок і чоловіків, передбачена законом; особливі вимоги щодо охорони праці жінок і чоловіків, пов'язані з охороною їх репродуктивного здоров'я; позитивні дії [8].

Стаття 4 цього Закону передбачає, що чинне законодавство підлягає гендерно-правовій експертизі. Висновок експертизи є обов'язковою складовою пакета документів, що подаються разом з проектом нормативно-правового акту до розгляду.

Важливі зміни і доповнення, які наразі існують у Законі, пов'язані з політикою держави, спрямованою на боротьбу з домашнім насильством. Так, статтю 1 доповнено визначенням насильства за ознакою статі – діяння, спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції жінок і чоловіків) – становище, обов'язки або діяння, що стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно, які завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози таких дій, у публічному або приватному житті.

Проаналізувавши Закон, можна помітити, що законодавець серед потерпілих від насильства за ознакою статі виділяє дітей, які постраждали від такого виду насильства. Така диференціація здійснена і щодо осіб, які вчинили насильство за ознакою статі, – «кривдник» і «дитина-кривдник». Це можна пояснити дедалі частішими випадками прояву жорстокості як щодо дітей, так і самими дітьми по відношенню до своїх однолітків.

Новелою є введення термінового заборонного припису (вноситься кривднику уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення) та обмежувального припису стосовно кривдника (встановлений у судовому порядку захід тимчасового обмеження прав чи накладення обов'язків на кривдника, спрямований на забезпечення безпеки постраждалої особи). Так, обмежувальним приписом встановлюються один чи декілька таких заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього таких обов'язків: заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою; усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи; обмеження спілкування з постраждалою

дитиною; заборона наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою; заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею; заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

Терміновий заборонний припис може містити такі заходи: зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи; заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи; заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою.

Ці заходи дають змогу органам державної влади відреагувати на сам факт насильства за ознакою статі, припинити його скоєння і усунути загрозу повторного вчинення. Важливо й те, що терміновий заборонний і обмежувальний припис видають на стадії, коли правопорушника ще не притягнуто до юридичної відповідальності. Це дозволяє гарантувати потерпілій особі безпеку, дистанціювавши її від кривдника.

Варто відзначити, що безпосередньо питанню домашнього насилля присвячено Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. Цим Законом визначено засади запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, запроваджено спеціальні заходи, зокрема терміновий заборонний припис та обмежувальний припис стосовно кривдника, а також встановлено кримінальну відповідальність за домашнє насильство, примусовий шлюб і сексуальне насильство [8].

Як свідчить практика, незважаючи на законодавче врегулювання у сфері забезпечення рівності і недискримінації жінок, ситуація в цьому аспекті в Україні не змінюється. Так, у 2017 р. було опубліковано щорічне глобальне дослідження «Індекс гендерного розриву 2017» (The Global Gender Gap Index 2017), яке відбувається за чотирма ключовими сферами: економічна участь і кар'єрні можливості, освіта, здоров'я і тривалість життя, політичні права і можливості. Згідно з результатами Індексу Україна посіла лише 61 місце з-поміж 144 країн світу. Серед головних причин низького рейтингу залишається непропорційне представлення українських жінок у сфері прийняття рішень, збереження гендерних диспропорцій в оплаті праці, а також виконання жінками більшої частини неоплачуваної роботи в домогосподарствах [2, с. 547]. Таке становище передусім пояснюється невиконанням чинного антидискримінаційного законодавства і більшої частини рекомендацій та зауважень міжнародних організацій, зокрема Комітету ООН з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок.

У Цивільний процесуальний кодекс України внесено зміни щодо доказування дискримінації: «У справах про дискримінацію позивач зобов'язаний навести фактичні дані, які підтверджують, що дискримінація мала місце. У разі наведення таких даних доказування їх відсутності покладається на відповідача» [9]. Підтримуємо погляд, що розподіл тягаря доказування у спеціальній нормі без зазначення кола юридично значимих обставин, які підлягають доказуванню сторонами, і при наявності яких факт дискримінації можна буде вважати встановленим, не вирішує проблеми дієвості норм про захист від дискримінації. Уявляється доцільним зако-

нодавче спрощення (полегшення) доказування по справах, пов'язаних із дискримінацією, шляхом розширення можливостей застосування аудіо-та відеозаписів, отриманих без згоди або попереднього повідомлення іншої сторони; передбачити можливість використання як непрямих доказів дискримінації статистичних даних [10, с. 62].

Законом України «Про внесення зміни до Кодексу законів про працю України щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації з правом Європейського Союзу» Кодекс законів про працю України доповнено статтею 2-1: «Забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, етнічного, соціального та іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ/СНІД, сімейного та майнового стану, сімейних обов'язків, місця проживання, членства у професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, участі у страйку, звернення або наміру звернення до суду чи інших органів за захистом своїх прав або надання підтримки іншим працівникам у захисті їх прав, за мовними або іншими ознаками, не пов'язаними з характером роботи або умовами її виконання» [11].

Віднесення до заборонених ознак гендерну ідентичність і сексуальну орієнтацію у Кодекс законів про працю України викликало супротив з боку громадськості, незважаючи на той факт, що це не суперечить положенням статті 24 Конституції України, оскільки дискримінаційні ознаки, закріплені у ній, підлягають широкому тлумаченню. Таке ставлення суспільства пояснює В. Крусс: «Природа соматичних прав (до яких належать і право на зміну статі, вибір сексуальної орієнтації – авт.) надзвичайно своєрідна: тут людина не лише претендує на радикальну зміну первородної тілесної цілісності, а також висуває певні претензії суспільству» [12, с. 47].

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у своєму листі «Про належне забезпечення рівності трудових прав громадян при розгляді спорів, що виникають у сфері трудових відносин» від 07.05.2014 р. роз'яснив, що при розгляді спорів, що виникають у сфері трудових відносин, судам необхідно враховувати, що перелік ознак, за якими не може бути привілеїв або обмежень у реалізації трудових прав громадян, не є вичерпним. Зокрема, недопустимим є порушення рівності трудових прав громадян не лише на підставі ознак, зазначених у ч. 2 ст. 24 Конституції України, ст. 2-1 Кодексу законів про працю України, п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», а й за ознаками віку, кольору шкіри, іншими фізичними ознаками (вага, зріст, вади мовлення, вади обличчя), сімейного стану, сексуальної орієнтації тощо [13].

Таким чином, стаття 2-1 Кодексу є прогресивною для українського суспільства, і для її ефективного застосування на практиці однієї текстувальної об'єктивації у правовому акті мало. З цією метою необхідно проводити масштабну просвітницьку роботу, спрямовану на зміну негативного сприйняття осіб нетрадиційної сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.

Законом України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» заборонено дискримінацію за ознакою інвалідності [14]. У Законі України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом

імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» закріплено: «Дискримінація особи на підставі наявності в неї ВІЛ-інфекції, а також належності людини до груп підвищеного ризику інфікування ВІЛ, забороняється. Дискримінацією вважається дія або бездіяльність, що у прямий чи непрямий спосіб створює обмеження, позбавляє належних прав особу або принижує її людську гідність на підставі однієї чи кількох ознак, пов'язаних з фактичною чи можливою наявністю в неї ВІЛ, або дає підстави віднести особу до груп підвищеного ризику інфікування ВІЛ» [15]. Як бачимо з визначення дискримінації у цьому Законі, то воно дисонує з тими, які надано в Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» та Законі України «Про забезпечення рівних прав жінок і чоловіків та рівних можливостей їх реалізації». У зв'язку з цим можемо дійти висновку, що в даний Закон необхідно внести зміни, оновивши визначення дискримінації відповідно до визнаних стандартів.

У статті 14 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» встановлено заборону дискримінації внутрішньо переміщених осіб при здійсненні ними будь-яких прав і свобод на підставі, що вони є внутрішньо переміщеними. Такі особи користуються тими ж правами і свободами відповідно до Конституції, законів та міжнародних договорів України, як і інші громадяни України, що постійно проживають в Україні [16].

Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» закріплено рівноправність громадян незалежно від їх ставлення до релігії. Будь-яке пряме чи непряме обмеження прав, встановлення прямих чи непрямих переваг громадян залежно від їх ставлення до релігії, так само як і розпалювання пов'язаних з цим ворожнечі й ненависті чи ображення почуттів громадян, тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом. Також зазначено, що священнослужителі мають право на участь у політичному житті нарівні з усіма громадянами [17].

Необхідно згадати і статтю 127 Кримінального кодексу України (катування), у якій суб'єктивна сторона цього складу злочину, крім прямого умислу, характеризується і наявністю мети, однією з яких виступає дискримінація потерпілого чи інших осіб. Якщо ж катування вчинюється з метою дискримінації на основі раси, національної належності, релігійних переконань чи інших переконань, інвалідності, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, то його треба кваліфікувати як за ч.1 ст. 127, так і за ч. 2 ст. 161 Кримінального кодексу України (порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками, поєднане з насильством) [18, с. 316-318, 443-444]. Ч. 1 ст. 161 Кримінального кодексу України викладена так: «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками – умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі,

інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [19].

Як свідчать дослідження, що проводяться неурядовими організаціями, вказану статтю фахівці називають «статтею-привидом» [20, с. 281], оскільки у Кримінальному кодексі вона є, але її практичне застосування незначне. Так, згідно з узагальненням, проведеним Головним слідчим управлінням Національної поліції, яке визначено Національним контактним пунктом від України з питань обліку злочинів, учинених на ґрунті ненависті, протягом 2015 року до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесено відомості про вчинення 79 злочинів з мотивів расової, національної, релігійної та іншої нетерпимості. Серед них 50 злочинів кваліфіковано за ознаками злочину, передбаченого статтею 161 КК України, у тому числі: за ознаками національної, етнічної належності – 26, релігійних переконань – 19, за мовними ознаками – 2, інвалідності – 2, за ознаками раси та кольору шкіри – 1 [21, с. 200-201].

Основною ж проблемою протидії «злочинам ненависті» в Україні є проблема відкриття кримінального провадження за відповідною статтею Кримінального кодексу України: працівники органів правопорядку допускають помилки під час кваліфікації відповідних діянь, а потерпілі неохоче повідомляють про вчинення таких злочинів [20, с. 283].

Вважаємо за необхідне внести зміни до Кримінального кодексу України, визнавши суб'єктом злочину, передбаченого статтею 161, крім фізичних осіб, ще і юридичних осіб. Часто особа потерпає від дискримінації саме від останніх, зокрема під час працевлаштування (наприклад, роботодавці до осіб, які шукають роботу, висувають вимоги щодо статі, віку, зовнішності, сімейного стану, хоч це і не пов'язано з виконанням трудової функції). Також необхідно доповнити Кодекс України про адміністративні правопорушення статтею, що забороняла б дискримінацію. Це зумовлено тим, що під час притягнення до юридичної відповідальності потрібно зважати на принцип індивідуалізації покарання, враховуючи у тому числі й соціальну шкідливість правопорушення. Відсутність адміністративної відповідальності за дискримінацію має наслідком те, що залишаються поза правовим полем численні дискримінаційні прояви поведінки осіб, які не містять ознак складу злочину, передбаченого статтею 161 Кримінального кодексу України.

Необхідно вказати на існування нормативно-правових актів, які містять дискримінаційні положення, а тому потребують їх зміни. Наприклад, у наказі МОЗ «Про порядок медичного обстеження донорів крові та (або) її компонентів» міститься перелік абсолютних протипоказань до донорства (усунення від донорства незалежно від давності захворювання і результатів лікування), серед яких вказано такі форми ризикованої поведінки, як надання сексуальних послуг за плату, статеві стосунки з малознайомими особами без презерватива, часта зміна статевих партнерів, гомосексуальні стосунки [22]. Вважаємо, що ці протипоказання є необґрунтованими, оскільки така поведінка не характеризує стан здоров'я потенційного донора.

Пункт 2 ч. 2 статті 101 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) обмежує осіб, котрі досягли пенсійного віку або є інвалідами I–II групи, у можливості переведення до дільниці соціальної реабілітації [23], що суперечить принципу недискримінації. Головним критерієм

переведення є встановлення факту, що особа стала на шлях виправлення та відбула необхідну частину призначеного їй строку покарання у виді позбавлення волі, визначеного ч. 1 статті 101 КВК України. Зважаючи на це, засуджені особи, які зазначені у п. 2 ч. 2. статті 101 КВК України, не можуть бути на законних підставах переведені до дільниці соціальної реабілітації, навіть якщо стали на шлях виправлення та дотримуються встановленого режиму відбування покарання.

Висновки. Норми щодо заборони дискримінації в нашій державі довгий час залишалися декларативними, оскільки українське суспільство доволі абстрактно сприймало ідеї щодо рівності і недискримінації. Ситуація починає поступово змінюватися з підписанням Україною Угоди про асоціацію з ЄС, яка зобов'язує Україну проводити таку політику стосовно прав людини і основоположних свобод, яка б відповідала стандартам ЄС, зокрема йдеться і про гармонізацію вітчизняного законодавства з антидискримінаційним правом Союзу.

Проаналізувавши нормативно-правові акти щодо заборони дискримінації в Україні, можемо зробити такі пропозиції:

1) внести зміни до Цивільного процесуального кодексу України, спростивши доказування у справах про дискримінацію шляхом розширення можливостей застосування аудіо- та відеозаписів, отриманих без згоди або попереднього повідомлення іншій стороні; передбачити можливість використання статистичних даних як непрямих доказів дискримінації;

2) визнати суб'єктом злочину, передбаченого статтею 161 Кримінального кодексу України, юридичних осіб, оскільки часто особа потерпає від дискримінації саме від них;

3) доповнити Кодекс України про адміністративні правопорушення статтею, що забороняла б дискримінацію. Відсутність адміністративної відповідальності за дискримінацію має наслідком те, що залишаються поза правовим полем численні дискримінаційні прояви поведінки, які не містять ознак складу злочину, передбаченого статтею 161 Кримінального кодексу України.

Список літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР з наст. змінами. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254r/96-вр> (дата звернення: 15.10.2018).
2. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Про стан додержання та захист прав і свобод людини і громадянина в Україні». Київ, 2017. 627 с.
3. План дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України. URL: <http://www.kmu.gov.ua/document/244813925/>.pdf (дата звернення: 15.10.2018).
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії дискримінації: Закон України № 1263-VII від 13 травня 2014 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1263-18>. (дата звернення: 15.10.2018).
5. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон від 06.09.2012 № 5207-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5207-17> (дата звернення: 15.10.2018).
6. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України № 5207-VI від 06.09.2012 року (стара редакція). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17/ed20120906> (дата звернення: 15.10.2018).
7. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення: 15.10.2018).

8. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України № 2229-VIII від 07.12.2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 15.10.2018).
9. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України 1618-IV від 28.08.2018 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n391> (дата звернення: 15.10.2018).
10. Гуменюк І. О. Інститут заборони дискримінації в соціальному законодавстві ЄС: досвід для України. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2014. № 3. С. 60-64.
11. Кодекс законів про працю України: Закон України № 322-VIII від 10.12.1971 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n26> (дата звернення: 15.10.2018).
12. Крусс В. И. Личностные («соматические») права человека в конституционном и философско-правовом измерении: к постановке проблемы. Государство и право. М.: Наука. 2000. № 10. С. 43-50.
13. Про належне забезпечення рівності трудових прав громадян при розгляді спорів, що виникають у сфері трудових відносин: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 10-644/0/4-14 від 07. 05.2014 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v64474141> (дата звернення: 15.10.2018).
14. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87512> (дата звернення: 15.10.2018).
15. Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ: Закон України від 23.12.2010 № 2861-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286117> (дата звернення: 15.10.2018).
16. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/170618> (дата звернення: 15.10.2018).
17. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 № 987-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/98712> (дата звернення: 15.10.2018).
18. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та допов. К.: Юридична думка, 2012. 1316 с.
19. Кримінальний кодекс України: Закон України №2341-III від 05.04.2001 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.10.2018).
20. Сметаніна Н. В. Віктимна поведінка жертв «злочинів ненависті» / Н. В. Сметаніна, О. М. Рябокінь. Часопис Київського університету права. 2016. № 1. С. 281-284.
21. Крюков О. О. Понятие, особенности учета и расследования преступлений на почве ненависти / О. О. Крюков. Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. 2016. № 4 (76). С. 198-205.
22. Про порядок медичного обстеження донорів крові та (або) її компонентів: Наказ МОЗ № 385 від 01.08.2005 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0896-05> (дата звернення: 15.10.2018).
23. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України № 1129-IV від 11.07.2003 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 15.10.2018).

Стаття надійшла до редакції: 25.10.2018

Р. Я. Мандель

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого,
кафедра теории государства и права
ул. Пушкинская, 77, Харьков, 61024, Украина

ЗАКРЕПЛЕНИЕ ПРИНЦИПА НЕДИСКРИМИНАЦИИ В УКРАИНСКОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ

Резюме

В статье анализируются положения украинского законодательства, которые запрещают дискриминацию. Указано на позитивное влияние Европейского Союза на Украину в вопросах предотвращения и противодействия дискриминации. Обосновано необходимость внесения изменений к некоторым нормативно-правовым актам с целью улучшения антидискриминационных механизмов.

Ключевые слова: дискриминация, принцип недискриминации, равенство, права человека.

R. Ya. Mandel

Yaroslav Mudryi National Law University,
The Department of Theory of State and Law
Pushkinskaya str., 77, Kharkiv, 61024, Ukraine

ESTABLISHMENT OF THE PRINCIPLE OF NON-DISCRIMINATION IN UKRAINIAN LEGISLATION

Summary

The provisions of the Ukrainian legislation that prohibit discrimination are analyzed in the article. The positive influence of the European Union on Ukraine in the issues of prevention and combating discrimination is mentioned. The necessity of amendment to some legal acts for improving anti-discrimination mechanisms has been substantiated.

Key words: discrimination, the principle of non-discrimination, equality, human rights.

DOI 10.18524/2304-1587.2018.2(33).147027
УДК 342.31.07:343.4-047.36(477)

Т. Л. Бородавка

аспірант

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра конституційного права та правосуддя
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ГЕНЕЗИС НАЦІОНАЛЬНОГО ПРЕВЕНТИВНОГО МЕХАНІЗМУ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

У статті досліджуються розвиток та становлення національного превентивного механізму з попередження катувань та жорстокого поводження у місцях несвободи. Даний механізм функціонує у моделі «Омбудсмен+» та передбачає систему регулярних та незалежних відвідувань установ закритого типу. Автор висвітлює положення основних джерел права, що регулюють реалізацію функції національного превентивного механізму в Україні, зокрема, Конвенцію ООН проти катувань та Факультативний протокол до Конвенції.

Ключові слова: національний превентивний механізм, катування, Конвенція ООН проти катувань, омбудсмен.

Постановка проблеми. У сучасному світі катування та інші види жорстокого, нелюдського та такого, що принижує гідність поводження чи покарання, продовжують залишатися розповсюдженим явищем. При цьому можна виділити держави, в яких застосування тортур є систематичним і широкомасштабним. Після ратифікації Україною 21 липня 2006 року Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших видів жорстокого, нелюдського та такого, що принижує гідність поводження чи покарання, постало питання щодо створення національного превентивного механізму задля зниження катувань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичним підґрунтям дослідження стали праці вітчизняних фахівців: М. І. Бажанова, О. Ф. Бантишева, В. І. Борисова, В. В. Голіна, Б. О. Кістяківського, О. Ф. Кістяківського, В. В. Коваленка, В. Н. Куца, Л. В. Левицької, О. А. Мартиненка, В. Т. Малярєнка. Окремі аспекти кримінально-правової протидії катуванням висвітлено у працях І. І. Давидовича, Л. Д. Удалової, О. В. Денисової, К. В. Катеринчук, О. О. Книженко, О. П. Левківської, Д. П. Маренича, Д. Г. Михайленка, Ю. О. Поліщука, Г. Н. Телесніцького, Ю. Є. Ковалєва та ін. Втім, невіршеним в науковій літературі з досліджуваної проблематики залишається питання становлення національного превентивного механізму в Україні.

Мета статті полягає у розкритті генезису національного превентивного механізму в Україні та аналізу основних джерел права, що регулюють заборону катувань та інших видів жорстокого, нелюдського та такого, що принижує гідність поводження чи покарання.

Виклад основного матеріалу. Заборона катувань чи нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, виступає одним

із основних прав і одночасно гарантією таких прав людини, як право на життя, свободу та особисту недоторканність, право на повагу честі й гідності. Каткування та інше жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження та покарання є принизливим явищем сучасного світу.

Саме з цієї причини після другої світової війни було прийнято Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, а в 1970-х роках під час проведення переговорів щодо Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських та таких, що принижують гідність видів поводження і покарання, кілька міжнародних організацій об'єднали свої зусилля щодо знаходження нових і більш реалістичних засобів запобігання цим порушенням.

За результатами відвідувань в'язниць Міжнародним Комітетом Червоного Хреста у военний час, швейцарський філантроп Жан-Жак Готьє спробував створити систему регулярних відвідувань місць несвободи по всьому світу.

Після довгого і важкого процесу переговорів така система була нарешті створена за допомогою Факультативного протоколу до Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських та таких, що принижують гідність видів поводження і покарання, який було прийнято 18 грудня 2002 Генеральною Асамблеєю ООН.

На даний момент Факультативний протокол ратифіковано 70 державами-учасницями, а національний превентивний механізм створений і працює в 51 державі світу.

Створення національного превентивного механізму закріплено статтею 3 Факультативного протоколу: «Кожна держава-учасниця створює, призначає чи підтримує на національному рівні один або кілька органів для відвідувань з метою недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання» [1].

Хронологія розвитку моделі превентивного механізму у світі є такою.

Першим загальновизнаним документом звичаєвого міжнародного права є Загальна декларація з прав людини 1948 року, яка дала початок міжнародно-правовому регулюванню у сфері захисту прав людини. Право заборони катування посіло своє чільне місце серед основних і абсолютно непорушних демократичних цінностей суспільства. У статті 5 Декларації проголошено: «Ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання» [2].

У 1950 році відбулося прийняття Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

В 1970-х роках відбулося об'єднання міжнародних організацій навколо переговорів про створення на рівні ООН дієвого механізму проти катувань, що успішно завершилися ухваленням 10 грудня 1984 року Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських, таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Ця Конвенція забороняє тортури за будь-яких обставин, зокрема, і забороняє видачу осіб в країни, де для них існує серйозна загроза тортур, і встановлює обов'язок кримінального переслідування за тортури [3].

Автори даної Конвенції спробували дати визначення тому, що розуміється під терміном «катування», чого немає в більшості міжнародних договорів, у яких нормативно закріплено заборону катування. Відповідно до

статті 1 Конвенції ООН, «катування» означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди [3].

В термін «катування» не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково. Частина 2 цієї ж статті зазначає, що «стаття не завдає шкоди будь-якому міжнародному договору чи будь-якому національному законодавству, в яких є або можуть бути положення про більш широке застосування» [3].

Проаналізувавши Конвенцію ООН проти катувань, можна виділити основні ознаки катування:

- спричинення сильного болю або страждання;
- вчинене безпосередньо державними посадовими особами чи іншими «офіційними» особами, з їх підбурювання, з їх відома або з їх мовчазної згоди;
- вчинене з конкретною метою (або ціллю) [3].

Положення щодо заборони катування містяться практично в усіх міжнародних договорах регіональних систем захисту прав людини, як наприклад:

- в Американській конвенції про права людини 1969 року: «Ніхто не може бути підданий катуванню або жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність покаранням або поведженням. Всі особи, позбавлені волі, мають право на повагу гідності, властивої людській особистості» [4, ст. 5];

- в Арабській хартії прав людини 2004 року: «Ніхто не може піддаватися фізичним або психологічним тортурам або жорстокому, принижуючому, принизливому чи нелюдському поведженню» [5, ст. 8];

- в Африканській хартії прав людини і народів 1981 року: «Заборона всіх форм експлуатації і гноблення людини, включаючи рабство, работоргівлю, тортури, нелюдські або принижуючі гідність види поведження і покарання» [6, ст. 5];

- в європейській Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року.

В 1990-х роках було активізовано роботу міжнародних експертів над створенням ефективного механізму протидії тортурам, жорстокому і нелюдському поведженню. Наслідками цієї роботи стало ухвалення 18 грудня 2002 року Факультативного протоколу до Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання.

Першою країною, яка запровадила національний превентивний механізм, була Іспанія. Іспанський Народний захисник з прав людини, мандат якого і так мав широкий спектр профілактичних заходів щодо захисту прав людини, в 2007 році був офіційно призначений виконувати функцію національного превентивного механізму. А в листопаді 2009 року до Кон-

ституційного закону від 1981 року «Про захисника народу» були внесені зміни: «Захисник повинен діяти як національний превентивний механізм задля попередження катування, у відповідності з Конституцією, діючими законами та додатковими протоколами до Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання» [7, с.142].

Що стосується розвитку національного превентивного механізму в Україні, то основним Законом нашої держави закріплено, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню [8, ст. 28]. Це право є абсолютним, тому жодні обставини не можуть виправдати застосування катувань. І все ж таки необхідність створення національного превентивного механізму згідно з Факультативним протоколом до Конвенції ООН виникла і в Україні.

Так, 21 липня 2006 року Верховна Рада України прийняла Закон № 22-V [9], яким було ратифіковано Факультативний протокол до Конвенції проти катувань та інших видів жорстокого, нелюдського та такого, що принижує гідність поводження чи покарання. Цей закон набрав чинності 19 жовтня 2006 року. Ратифікаційним законом пропонувалося створити національний превентивний механізм на базі інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Але 22 грудня 2006 року тодішній омбудсмен Ніна Карпачова (перебувала на посаді 14 років), яка свого часу доклала багато зусиль для прискорення ратифікації Факультативного протоколу, відмовилася створювати національний превентивний механізм на базі Секретаріату Уповноваженого з прав людини та заповнила відповідну декларацію про відмову брати на себе функцію національного превентивного механізму в Україні.

Після цього в суспільстві розгорнулася дискусія, спрямована на пошук іншої моделі, а незалежний превентивний механізм запобігання катуванням так і не був створений на національному рівні через рік, як того вимагає стаття 17 Протоколу.

Черговою спробою запровадження в Україні національного превентивного механізму була розробка правозахисною спільнотою у квітні 2008 р. проекту Концепції державної політики запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню [10].

В 2008–2010 р. р. Міністерство юстиції України та правозахисні організації розробляють законопроект «Про Національний комітет України з попередження катувань» [11]. Зазначеним законопроектом передбачалося запровадити в Україні національний превентивний механізм у форматі «Спеціальний державний орган +», адже до виконання функцій національного превентивного механізму разом із службовцями Національного комітету мали б залучатися й представники громадських організацій [12, с. 14]. Але даний законопроект так і не був прийнятий у зв'язку з розгортанням в Україні наприкінці 2008 р. – на початку 2009 р. наслідків світової фінансової кризи.

У 2010 році Міністерство юстиції України пропонує доповнити Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини», в якому функції національного превентивного механізму знову покладаються на Омбудсмена (доповнення були заблоковані громадськістю).

Двадцять сьомого вересня 2011 року був прийнятий Указ Президента України № 950/2011 «Про Комісію з питань попередження катувань», який передбачав створення при Президентові України постійного консультативно-дорадчого органу – Комісії з питань попередження катувань, а 18 листопада 2011 року було затверджено склад цієї Комісії [13].

До повноважень Комісії входила реалізація таких завдань:

– виявлення фактів катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження чи покарання з подальшим внесенням пропозицій Президентові України щодо усунення та попередження в майбутньому таких випадків;

– участь у підготовці пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері попередження катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання, та подача Президенту України відповідних пропозицій [13].

У 2012 році було створено Департамент з питань реалізації національного превентивного механізму в структурі Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Департамент було створено, тому що Комісія не виконувала у повній мірі функції національного превентивного механізму.

У квітні 2012 року відбулося обрання нового омбудсмена – Валерії Лутковської, яка приступила до виконання обов'язків Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини 28 квітня 2012 року (з 15 березня 2018 року посаду Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини обіймає Денісова Людмила Леонтіївна). Одним із перших кроків нового Уповноваженого стало проведення комплексного аналізу результатів моніторингу діяльності омбудсмена та його Секретаріату з боку неурядових громадських організацій, що спеціалізуються у сфері захисту прав людини і громадянина. За результатами аналізу було складено перелік проблемних питань, що потребують негайного реагування та рекомендацій щодо усунення суттєвих недоліків у діяльності Уповноваженого з прав людини та його Секретаріату. Також вона відразу задекларувала одним із пріоритетів своєї діяльності створення національного превентивного механізму в Україні. І вже у травні 2012 року було створено стратегічний план розвитку національного превентивного механізму в Україні та сформовано план візитів до місць несвободи до кінця 2012 року.

Важливим кроком для створення національного превентивного механізму стало прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» щодо національного превентивного механізму» від 2 жовтня 2012 року.

Цим законом було закріплене право омбудсмена відвідувати без попереднього повідомлення місця, в яких особи примусово тримаються за судовим рішенням або рішенням адміністративного органу відповідно до закону [14].

Крім того, у Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» з'явилася стаття 19, яка безпосередньо регулює процедуру виконання омбудсменом функції національного превентивного механізму.

Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» закріпив створення у Секретаріаті омбудсмена окремого структурного підрозділу з питань недопущення катувань та інших жорстоких,

нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання.

Вищезазначений Закон України надав можливість залучати на договірних засадах (на платній або безоплатній основі) до регулярних відвідувань місць несвободи представників громадських організацій, експертів, учених та фахівців, у тому числі іноземних.

Департамент з питань реалізації національного превентивного механізму активно співпрацює з громадськими організаціями. Спільно з представниками правозахисних організацій було вироблено алгоритм функціонування національного превентивного механізму за моделлю «Омбудсмен+». За цим алгоритмом у схемі реалізації національного превентивного механізму активно задіяні регіональні представники Уповноваженого, регіональні координатори зв'язків з громадськістю, Експертна рада по національному превентивному механізму, Всеукраїнська громадська організація «Асоціація незалежних моніторів» та інші організації [15].

З осені 2012 року і по сьогоднішній день безпосередньо за участю громадськості (насамперед, фахівців Асоціації незалежних моніторів, Асоціації українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів та Харківського інституту соціальних досліджень) здійснюються моніторингові візити в різні місця несвободи на всій території України.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зробити висновок, що рекомендація про створення національного превентивного механізму в Україні згідно з Факультативним протоколом до Конвенції почала втілюватися у життя із значним запізненням у п'ять років. Однією із важливих перешкод для виконання зазначеної рекомендації була відсутність спеціально виділених бюджетних коштів на фінансування діяльності національного превентивного механізму. Данне фінансування національного превентивного механізму не було передбачено бюджетом через відсутність у минулому такого напрямку діяльності омбудсмена, яка була закріплена змінами, внесеними Законом України від 2 жовтня 2012 року.

Отже, з прийняттям 21 липня 2006 року Закону України про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції, та до прийняття Закону України від 2 жовтня 2012, органами державної влади України не було зроблено ніяких кроків для втілення у життя рекомендації Комітету про створення ефективного національного превентивного механізму для запобігання катуваням та іншим видам жорстокого, нелюдського та такого, що принижує гідність поведження чи покарання.

Список літератури

1. Факультативний протокол до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання від 18 грудня 2002 року N 57/199. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/MU05309.html (дата звернення: 30.09.2018).
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/MU48001D.html (дата звернення: 30.09.2018).
3. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання від 10 грудня 1984 р. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/MU84300.html (дата звернення: 30.09.2018).
4. Американська конвенція про права людини 1969 року. URL: <https://constituta.blogspot.com/2011/02/1969.html> (дата звернення: 30.09.2018).

5. Арабська хартія прав людини 2004 року URL: <http://hrlibrary.umn.edu/instree/loas2005.html> (дата звернення: 30.09.2018).
6. Африканська хартія прав людини і народів 1981 року. URL: <https://www.turkaramamotoru.com/uk/Африканська-хартія-прав-людини-і-народів-296498.html> (дата звернення: 30.09.2018).
7. Чуксина В. В. Институт Омбудсмена как национальный превентивный механизм против пыток. Известия Иркутской государственной экономической академии (БГУЭП). 2012. №3. С. 140-144.
8. Конституція України: Основний Закон України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
9. Про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання: Закон України від 21 липня 2006 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T060022.html (дата звернення: 30.09.2018).
10. Концепція державної політики запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню: Проект URL: <http://khp.org/index.php?id=1209037015> (дата звернення: 30.09.2018).
11. Про Національний комітет України з попередження катувань: Проект Закону України. URL: <http://asyn.org/potra/Закон+україни+про+Національний+комітет+України+з+попередження+катування+Розділ+I+загальні+положення/main.html> (дата звернення: 30.09.2018).
12. Моніторинг місць несвободи в Україні: стан реалізації національного превентивного механізму: звіт за 2012 рік. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. К., 2013. 194 с.
13. Про Комісію з питань попередження катувань: Указ Президента України № 950/2011 від 27 вересня 2011 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U950_11.html (дата звернення: 30.09.2018).
14. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z970776.html (дата звернення: 30.09.2018).
15. Комплексне дослідження стану прав людини в Україні (річні звіти). Права людини в Україні. Узагальнена доповідь правозахисних організацій, 2012 р. URL: <http://khp.org/en/index.php?id=1362636388> (дата звернення: 30.09.2018).

Стаття надійшла до редакції 20.10.2018

Т. Л. Бородавка

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра конституційного права і правосуддя
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Україна

ГЕНЕЗИС НАЦІОНАЛЬНОГО ПРЕВЕНТИВНОГО МЕХАНІЗМА В НЕЗАВИСИМОЙ УКРАЇНІ

Резюме

Предметом исследования в статье является развитие и становление национального превентивного механизма по предупреждению пыток и жестокого обращения в местах несвободы. Рассмотрена хронология развития модели превентивного механизма в мире. Проанализированы положения Конвенция ООН против пыток, на основании которых раскрыто понятие пыток и выделены основные признаки пыток. Важным шагом для создания национального превентивного механизма в Украине стала ратифика-

ция Факультативного протокола к Конвенции ООН против пыток и других видов жестокого, бесчеловечного и унижающего достоинство обращения или наказания, а также принятие Закона Украины «О внесении изменений в Закон Украины «Об Уполномоченном Верховной Рады Украины по правам человека» по национальному превентивному механизму» от 2 октября 2012 года. В Украине национальный превентивный механизм функционирует по модели «Омбудсмен+» и предусматривает систему регулярных и независимых посещений учреждений закрытого типа. Автор освещает положения основных источников права, регулирующих реализацию функции национального превентивного механизма в Украине, а именно, Конвенцию ООН против пыток и других видов жестокого, бесчеловечного и унижающего достоинство обращения или наказания и Факультативный протокол к Конвенции.

Ключевые слова: национальный превентивный механизм, пытки, Конвенция ООН против пыток, омбудсмен.

T. L. Borodavka

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Constitutional Law and Justice
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

GENESIS OF THE NATIONAL PREVENTIVE MECHANISM IN INDEPENDENT UKRAINE

Summary

The subject of the research in the article is the development and establishment of a national preventive mechanism for the prevention of torture and ill-treatment in places of detention. The chronology of the development of a model of a preventive mechanism in the world is considered. Analyzed the UN Convention against Torture on the basis of which the concept of torture is disclosed and highlights the main signs of torture. An important step for the creation of a national preventive mechanism in Ukraine was the ratification of the Optional Protocol to the UN Convention against Torture and other cruel, inhuman and degrading treatment or punishment and the adoption of the Law of Ukraine “On Amendments to the Law of Ukraine” On the Authorized Person of the Paramount Soviet of Ukraine on Human Rights “By the national preventive mechanism” dated October 2, 2012. In Ukraine, the national preventive mechanism operates in the “Ombudsman +” model and provides for a system of regular and independent visits to closed-type institutions. The author covers the situation of the main sources of law governing the implementation of the function of the national preventive mechanism in Ukraine, directly, the UN Convention against Torture and other cruel, inhuman and degrading treatment or punishment and the Factional Protocol to Convention.

Key words: national preventive mechanism, torture, UN Convention against Torture, ombudsman.

ЦИВІЛЬНЕ ТА ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

DOI 10.18524/2304-1587.2018.2(33).146900

УДК 347.4: 336.74

С. С. Святошнюк

аспірант

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

кафедра цивільно-правових дисциплін

Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ЕЛЕКТРОННІ ГРОШІ ЯК ФІНАНСОВА ПОСЛУГА

Статтю присвячено дослідженню поняття електронних грошей як фінансової послуги. Розглядаються основні наукові підходи до визначення поняття електронних грошей. Вивчається питання про особливості правового регулювання випуску та використання електронних грошей у Європейському Союзі. Вносяться пропозиції з удосконалення вітчизняного законодавства у відповідній частині.

Ключові слова: електронні гроші, фінансова послуга, фінансовий актив.

Постановка проблеми. Сучасний економічний оборот характеризується активним використанням безготівкових розрахунків та «покупок он-лайн», що спричиняє стрімкий розвиток електронної торгівлі та широке використання електронної системи платежів. Зазначені чинники призводять до появи такого інноваційного виду оплати товарів та послуг, як використання електронних грошей, що, своєю чергою, підвищує ефективність здійснення платежів.

Використання електронних грошей, у порівнянні з використанням традиційних (паперових) грошових коштів, має переваги. Так, наприклад: витрати, пов'язані з переказом грошей, є значно нижчими (у порівнянні з іншими видами розрахунків); використання електронних грошей не вимагає відкриття банківського рахунку та персоналізації особи.

Сьогодні електронні гроші дуже швидко «витісняють» з фінансового ринку використання інших форм платежів, значно знижується кількість операцій з готівкою та кредитними картками. Такий стрімкий розвиток електронних грошей пояснюється швидким розвитком цифрових та інформаційних технологій та все більшим використанням мережі «Інтернет» для здійснення торговельних операцій.

Таким чином, зважаючи на останні світові тенденції розвитку фінансового ринку у вищезазначеному напрямі, все більшої актуальності набуває

питання про доцільність закріплення у вітчизняному законодавстві електронних грошей як нового виду фінансових послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання щодо електронних грошей були досліджені у працях таких вчених, як: С. В. Ануреев, М. П. Березіна, А. І. Галкін, Ю. Б. Грицюк, С. І. Дерев'ячко, Є. Ф. Жуков, Н. Г. Семилютіна, Д. А. Кочергін, Є. Л. Логінов, І. В. Спасибо-Фатеєва, І. О. Трубін, Л. Г. Чікова, С. І. Шимон та ін.

Проте, у науковій юридичній літературі переважно звертається увага на електронні гроші як фінансову та економічну категорії. Питання ж щодо поняття та правової природи електронних грошей до цього часу залишаються не до кінця вивченими.

Мета статті. Метою статті є визначення особливостей електронних грошей як фінансової послуги.

Виклад основного матеріалу. Законодавче визначення поняття електронних грошей закріплено в п. 15.1 ст. 15 Закону України № 2346-III від 05.04.2001 «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», де зазначається, що «електронні гроші – одиниця вартості, яка зберігається на електронному пристрої, приймається як платіжний засіб іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі» [6].

Відповідно до наведеного визначення, до ознак електронних грошей можна віднести те, що вони: 1) є одиницями вартості; 2) зберігаються на електронному пристрої; 3) є платіжними засобами; 4) є грошовими зобов'язаннями, що можуть виконуватися в готівковій та безготівковій формах.

Цілком очевидною є перша ознака електронних грошей (що вони є одиницями вартості).

Згідно з другою ознакою, електронні гроші зберігаються на електронному пристрої. Підтвердженням цього є положення вказаного закону, згідно з яким «електронний платіжний засіб може існувати в будь-якій формі, на будь-якому носії, що дає змогу зберігати інформацію, необхідну для ініціювання електронного переказу» [6, п. 1 ст. 14].

Третьою ознакою електронних грошей є те, що останні є засобом платежу. Підтвердженням такої ознаки є положення Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», відповідно до якого, «суб'єкти господарювання та фізичні особи мають право використовувати електронні гроші для здійснення оплати товарів, робіт та послуг» [5].

Четвертою ознакою є те, що електронні гроші є грошовими зобов'язаннями, що можуть виконуватися в готівковій та безготівковій формах.

Те, що електронні гроші є зобов'язаннями, не викликає жодних сумнівів, адже відповідно до Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», «банк, що здійснює випуск електронних грошей, зобов'язаний погашати випущені ним електронні гроші на вимогу користувача. Користувач – суб'єкт господарювання, має право отримувати електронні гроші та пред'являти їх до погашення лише в обмін на безготівкові кошти. Користувач – фізична особа, має право отримувати електронні гроші та пред'являти їх до погашення в обмін на готівкові або безготівкові кошти» [5, ст. 15].

Проте, вказівка на те, що зазначені зобов'язання «можуть виконуватись в готівковій та безготівковій формах», викликає певні запитання.

На нашу думку, такі вищезазначені ознаки, як те, що електронні гроші зберігаються на електронному пристрої та є грошовим зобов'язанням, виключають можливість існування електронних грошей у готівковій формі. Крім того, у разі зняття електронних грошей з електронних пристроїв, електронні гроші не «виконуються» у готівковій формі, а конвертуються у готівкові гроші. Тому вказівку на те, що електронні гроші «виконуються в готівковій формі», слід виключити зі змісту визначення поняття електронних грошей.

Незважаючи на те, що визначення поняття електронних грошей закріплене у законі, в юридичній літературі відсутня єдність думок науковців щодо зазначеного питання. Існуючі точки зору фахівців, зазвичай, поділяють на три групи.

До першої групи відносяться точки зору вчених, які пропонують під електронними грошима розуміти форму грошей (М. П. Березіна, М. М. Ямпільський, Б. А. Райзберг, Є. Б. Стародубцева). У юридичній літературі такий підхід називається «азіатський» [1].

Відповідно до зазначеного підходу, «електронні гроші являють собою електронний засіб платежу, що зберігає грошову вартість в електронній формі» [1].

Так, М. П. Березіна зазначає, що «зазвичай, терміни «система електронних платежів», «електронна система грошових розрахунків», «електронна система банківських послуг», «система електронного переказу фінансових коштів», «електронні гроші» використовуються як синоніми» [9, с. 224].

Також, на думку М. М. Ямпільського, «...по суті, в подібних операціях виробляються безготівкові грошові розрахунки з тією різницею, що замість розпорядження коштами з допомогою документів, складених на папері (доручення, чеки і ін.), при електронній техніці відповідні розпорядження виконуються за допомогою електронних сигналів» [10, с. 33].

На нашу думку, такий підхід до визначення поняття електронних грошей є невірним, оскільки грошові перекази за своєю сутністю є системою розрахункових міжбанківських або внутрішньобанківських операцій на підставі розпоряджень третіх осіб, що передаються в електронній формі, тобто є формою безготівкових розрахунків.

До другої групи відносяться точки зору «прибічників» «європейського підходу» (Б. Фрідмен, М. Кінг, Б. Коен, О. Іссинг, Ч. Фрідмен, Ч. Гудхарт, М. Вудфорд, Л. Мейер та ін.).

Відповідно до вказаного підходу під електронними грошима розуміють право вимоги, що адресоване на майбутнє, тобто «електронне зберігання (запас) грошової вартості за допомогою технічного пристрою для здійснення платежів» [11, с. 2].

Так, «електронні гроші – це передплачені фінансові продукти або такі, що зберігають вартість, в яких інформація про фонди або вартість, доступна споживачеві для багатоцільового використання, зберігається на електронному пристрої, що знаходиться в його володінні» [11, с. 2].

Крім того, визначення поняття електронних грошей, згідно з «європейським» підходом, закріплюється у Директивах Європейського Союзу (ЄС).

Зокрема, вперше поняття електронних грошей та основні положення про них були визначені Директивою 2000/46/ЄС «Про започаткування та здійснення діяльності установами-емітентами та пруденційний нагляд за ними», затвердженою 18 вересня 2000 року [12].

Згідно із зазначеною Директивою, «електронні гроші є грошовою оцінкою, що представлена вимогою до емітента, що зберігається на електронному носії; емітується з отриманням електронних коштів емітентом у розмірі, не менш внесеної у якості передплати грошової суми; приймається у якості платежу іншими інститутами» [12].

Крім того, як вірно зазначається у юридичній літературі, «метою Директиви було створення конкуренції між банківськими установами та інститутами електронних грошей, а також надання стимулу подальшому розвитку електронної промисловості. Однак, незважаючи на прийняте законодавство в галузі електронних грошей, розвиток даного сегмента ринку був слабким і не виправдав очікувань» [1].

У 2009 році Єврокомісія опублікувала нову Директиву 2009/110/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про започаткування та здійснення діяльності установами-емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними» від 16.09.2009 року, що вносить зміни до Директиви 2005/60/ЄС та 2006/48/ЄС, та скасовує Директиву 2000/46/ЄС щодо електронних грошей, яка активізувала положення першої Директиви [2].

Зміни, що були внесені до Директиви 2005/60 ЄС «Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму» від 26.10.2005 року полягали у наступному: 1) дещо було змінено поняття фінансової установи (Директива 2005/60 ЄС включає до операцій, що здійснюють фінансові установи, діяльність пунктів обміну валюти та пунктів пересилання грошей або пунктів переказу грошей. Директива 2009/110/ЄС закріплює тільки діяльність з обміну валюти); 2) Директива 2009/110/ЄС змінює ліміт щодо електронного пристрою для зберігання, який надається в розпорядження власників для цілей здійснення платежів, з 150 євро на 250 євро, а для національних платіжних трансакцій – 500 євро [16].

Основні зміни, що були внесені до Директиви 2006/48 ЄС «Про започаткування та здійснення діяльності кредитних установ» від 14.06.2006 року полягали у наступному: 1) на відміну від положень Директиви 2006/48 ЄС, Директивою 2009/110/ЄС, стосовно поняття «кредитна установа», було встановлено, що депозити і кошти, що отримує кредитна установа, підлягають поверненню; 2) на відміну від положень Директиви 2006/48 ЄС, Директивою 2009/110/ЄС було визначено, що основною діяльністю фінансових установ є придбання активів; 3) розмір стартового капіталу для створення електронних грошей був знижений з 1 мільйона євро до 350 000 євро [17].

Зокрема, Директива від 16.09.2009 року визначає основні положення інституту електронних грошей у європейському праві, що полягають у наступному: визначення електронних грошей включає два основних типи електронних грошей: електронні гроші на базі смарт-карт і електронні гроші на базі мереж; розмір стартового капіталу для створення електронних грошей був знижений з 1 мільйона євро до 350 000 євро; відповідно до вказаної Директиви, кількість операцій, які може здійснювати емітент електронних грошей, була збільшена з метою підвищення конкуренції; згідно із зазначеною Директивою, випуск електронних грошей суб'єктами, які не входять до переліку емітентів електронних грошей, було заборонено; електронні гроші випускаються в обмін на грошові кошти лише за номінальною вартістю; електронні гроші обмінюються емітентом на грошові кошти за

номінальною вартістю (покладається обов'язок на державу забезпечити такий обмін); вказаною Директивою було заборонено нарахування відсотків або надання інших переваг [2].

Крім того, «рух» електронних грошей також регулюється положеннями Директиви 2007/64/ЄС від 13 листопада 2007 року, яка забороняє емісію електронних грошей платіжним установам, що діють без ліцензії [3].

Однак, як зазначено у п. 10 вказаної Директиви, «з метою усунення правових перешкод для виходу на ринок, необхідно встановити єдину ліцензію для усіх постачальників платіжних послуг, що не пов'язані з отриманням депозитів чи емісією електронних грошей. Тому доцільно ввести нову категорію постачальників платіжних послуг – «платіжні установи», надаючи дозвіл на жорстких та вичерпних умовах юридичним особам, що не належать до існуючих категорій, надавати платіжні послуги у Співтоваристві. Таким чином, однакові умови застосовуватимуться до таких послуг на всій території Співтовариства» [3].

Також зазначеною Директивою передбачається створення спеціальних суб'єктів щодо управління електронними грошима, які мають специфічний статус, діють на основі ліцензії, їх основна діяльність полягає у «фінансуванні платіжних операцій і такі суб'єкти не можуть порушувати встановлені пруденційні норми» [3].

На нашу думку, положення Директиви щодо введення платіжних установ, що діють на основі спеціальної ліцензії, доцільно було б реципувати у національну правову систему, оскільки електронні гроші є специфічним видом фінансових послуг, який повинен здійснюватися під жорстким пруденційним наглядом спеціально уповноваженої на то установи, правове положення якої було б чітко визначене законами України.

У зв'язку з цим, пропонуємо внести зміни до ст. 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», де визначити, що: «виключним правом випуску електронних грошей володіє платіжна установа, правовий статус якої визначено законами України». Крім того, правовий статус платіжної установи слід визначити шляхом прийняття спеціального закону, який би закріплював основні положення про електронні гроші та платіжні установи.

Крім того, варто звернути увагу на те, що окремі положення законодавства ЄС, що стосуються електронних грошей, знайшли своє відображення і у законодавстві України. Так, Програмою розвитку фінансового сектора України, затвердженого Постановою Правління НБУ № 391 від 18.06.2015 [4] передбачено внесення змін до законодавчих актів України та імплементацію положень законодавства ЄС з метою розвитку безготівкового обороту і роздрібних безготівкових платежів з використанням електронних платіжних засобів. А у Постановах Правління Національного банку [5] встановлено загальні вимоги до випуску, використання та погашення електронних грошей.

Повертаючись до визначення поняття електронних грошей, зазначимо, що до третьої групи відносяться точки зору вчених, які під електронними грошима розуміють фінансову послугу (С. І. Шимон та ін.).

Як зазначається у юридичній літературі, «в рамках американського підходу електронні гроші не розглядаються в якості нової форми грошей, а трактуються як новий вид фінансових послуг, що надаються кредитними організаціями» [1].

Крім того, «згідно з визначенням бюджетною комітету конгресу США термін «електронні гроші» може використовуватися для позначення широкого спектру нових платіжних механізмів (new payments instruments), створених для здійснення поточних платежів споживачами в електронній формі» [1].

С. І. Шимон та деякі інші вчені відносять електронні гроші до класичного виду фінансових послуг: «електронні гроші мають майнову цінність, оскільки є «передплаченими» грошима, які для зручності обігу «знерухомлюються», в момент емісії переводяться в електронний вигляд, що забезпечує їм незрівнянну з класичними грошима зручність та швидкість обігу» [7, с. 38].

Поняття фінансових послуг закріплюються у Законі України від 12.07.2001 року «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». Відповідно до зазначеного закону, «фінансові послуги – це операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб у випадках, передбачених законодавством, за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів» [8, ст. 1].

Беручи до уваги наведене визначення поняття фінансових послуг, можна виокремити три головні ознаки останніх: 1) зазначені операції здійснюються на користь третіх осіб, тобто мають посередницький характер; 2) предметом таких операцій є фінансові активи; 3) мета операцій – одержання прибутку або збереження реальної вартості фінансового активу.

Як випливає з вищезазначених ознак, основним є те, що фінансові активи є предметом фінансових послуг.

Однак, у законодавстві відсутнє визначення поняття фінансових активів, а лише в п. 4 ч. 1 ст. 1 зазначеного закону міститься перелік об'єктів, що належать до фінансових активів, зокрема це: «кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів» [8].

У науковій літературі поняття «фінансові активи» досліджується, але єдності думок щодо розуміння зазначених активів немає. Так, деякі фахівці отожднюють «фінансовий актив» та «цінний папір», розуміючи під ними «офіційне підтвердження права на отримання майбутніх прибутків при дотриманні домовленостей» [13, с. 324], інші – стосовно фінансових активів використовують термін «фіктивний капітал», як капітал, втілений у цінних паперах [14, с. 9]. Економісти стверджують, що фінансовий актив – це неречовий актив, який являє собою законні вимоги власників цього активу на отримання певного, як правило, грошового доходу в майбутньому [15, с.10].

З урахуванням вищезазначених точок зору, пропонуємо конкретизувати законодавче визначення поняття фінансового активу, визначаючи останній як фінансову вимогу, що адресована на майбутнє, та надає право їх володільцю отримати дохід у грошовій формі чи у формі грошових і фінансових інструментів.

Отже, беручи до уваги зазначені ознаки фінансових активів та електронних грошей, пропонуємо вважати електронні гроші формою фінансових активів.

Враховуючи вищезазначене, пропонуємо вдосконалити існуюче визначення поняття електронних грошей, що міститься у п. 15.1 ст. 15 Зако-

ну України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», та під електронними грошима розуміти «таку форму фінансових активів, яка зберігається на електронному пристрої, приймається як платіжний засіб іншими особами, є грошовим зобов'язанням особи, яка їх випускає, що виконується в безготівковій формі».

А тепер звернемось до переліку фінансових послуг, що закріплені у Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та є вичерпним.

Згідно зі ст. 4 цього Закону фінансовими послугами є: 1) випуск платіжних документів, платіжних карток, дорожніх чеків та/або їх обслуговування, кліринг, інші форми забезпечення розрахунків; 2) довірче управління фінансовими активами; 3) діяльність з обміну валют; 4) залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення; 5) фінансовий лізинг; 6) надання коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту; 7) надання гарантій та поручительств; 8) переказ коштів; 9) послуги у сфері страхування та у системі накопичувального пенсійного забезпечення; 10) професійна діяльність на ринку цінних паперів, що підлягає ліцензуванню; 11) факторинг; 11-1) адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах; 12) управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю відповідно до Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю»; 13) операції з іпотечними активами з метою емісії іпотечних цінних паперів; 14) банківські та інші фінансові послуги, що надаються відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» [8].

Як бачимо, такої фінансової послуги, як «електронні гроші», вказаний закон не передбачає. Також у наведеній статті міститься положення щодо неможливості надання фінансових послуг, які не включені до вказаного переліку: «фінансові послуги, надання яких передбачається іншими законами, підлягають включенню до переліку, визначеного частиною першою цієї статті. Надання фінансових послуг, не включених до зазначеного переліку, забороняється» [8, ст. 4].

Оскільки, як було доведено у нашому дослідженні, електронні гроші є формою фінансових активів, а зазначений закон у переліку фінансових послуг передбачає послуги з фінансовими активами, – електронні гроші можна вважати видом фінансових послуг.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що розуміння електронних грошей як виду фінансових послуг потребує узгодження основних законодавчих положень, що регулюють відповідні суспільні відносини, з приписами вітчизняного законодавства щодо надання фінансових послуг в Україні.

Список літератури

1. Иванов В. В., Соколов Б. И. Деньги. Кредит. Банки: Учебник. М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. 624 с. URL: <http://pravo.studio/dengi-kredit-banki-book/opredelenie-elektronnyih-deneg-33260.html> (дата звернення: 23.10.2018).
2. Про започаткування та здійснення діяльності установами-емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними: Директива 2009/110/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16.09.2009 р., що вносить зміни до Директиви 2005/60/ЄС та 2006/48/ЄС, та скасовує Директиву 2000/46/ЄС. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a18 (дата звернення: 23.10.2018).

3. Про платіжні послуги на внутрішньому ринку: Директива 2007/64/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 13 листопада 2007 року, що вносить зміни до Директив 97/7/ЄС, 2002/65/ЄС, 2005/60/ЄС та 2006/48/ЄС та припиняє дію Директиви 97/5/ЄС. Офіційний вісник ЄС L 319/1 від 5.12.2007 року.
4. Про затвердження Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 р.: Постанова Правління НБУ від 18.06.2015 року, за станом на 16.01.2017 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15> (дата звернення: 23.10.2018).
5. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 05.04.2001 року, за станом на 04.06.2017 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14> (дата звернення: 23.10.2018).
6. Про електронні гроші в Україні: Положення Правління НБУ від 4.11.2010 року. Постанова Правління НБУ. 2010. № 480. 56 с.
7. Шимон С. І. Електронні гроші: форма грошей чи майнові права вимоги? // Юридична Україна. 2015. № 9. С. 36-41.
8. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг України: Закон України від 12.07.2001 року. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 1. Ст. 1.
9. Березина М. П. Безналичные расчеты в экономике России. Анализ практики / М. П. Березина. М.: Консалт-Банкир, 1997. 294 с.
10. Деньги, кредит, банки: Учебник / Под ред. О. И. Лаврушина. М.: Финансы и статистика, 2001. 124 с.
11. Survey of Developments in Electronic Money and Internet and Mobile Payments. Bank for International Settlements. Basle, 2004. 216 p.
12. Про започаткування та здійснення діяльності установами-емітентами та пруденційний нагляд за ними: Директива 2000/46/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 18 вересня 2000 року. Офіційний вісник ЄС L 319/1 від 20.10.2000 року.
13. Шарп У. Інвестиції // У. Шарп, Г. Александер: Пер. с англ. М.: ИНФРА М, 1997. 1024 с.
14. Анфигенов О. В. Бухгалтерский учет и аудит финансовых активов коммерческих организаций // О.В. Анфигенов: автореф. дис. к.э.н. Саратов, 2009. 17 с.
15. Зомчак Л. М. Моделювання динамічних характеристик фінансових активів в умовах стохастичного середовища // Л. М. Зомчак: автореф. дис. к.е.н. Львів, 2007. 24 с.
16. Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму: Директива 2005/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25.10.2005 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_774 (дата звернення: 23.10.2018).
17. Про започаткування та здійснення діяльності кредитних установ: Директива 2006/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 14.06.2006 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_862 (дата звернення: 23.10.2018).

Стаття надійшла до редакції 25.10.2018

С. С. Святошнюк

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра гражданско-правовых дисциплин
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ЭЛЕКТРОННЫЕ ДЕНЬГИ КАК ФИНАНСОВАЯ УСЛУГА

Резюме

В статье исследованы основные подходы к определению понятия и правовой природы электронных денег. Рассмотрен вопрос об особенностях правового регулирования выпуска и использования электронных денег в Европейском Союзе. Приведены аргументы о целесообразности закрепления в украинском законодательстве электронных денег как вида финансовых услуг. Сделан вывод о том, что понимание электронных денег как вида финансовых услуг требует согласования основных законодательных положений, регулирующих соответствующие общественные отношения, с предписаниями отечественного законодательства относительно оказания финансовых услуг в Украине.

Ключевые слова: электронные деньги, финансовая услуга, финансовый актив.

S. S. Svyatoshnyuk

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Civil Law Disciplines
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

ELECTRONIC MONEY AS FINANCIAL SERVICE

Summary

In the article the main approaches to definition of a concept and legal nature of electronic money are investigated. The question of legal regulation features of electronic money release and use in the European Union is considered. Arguments about expediency of fixing in the Ukrainian legislation of electronic money as type of financial services are adduced. The conclusion is drawn that the understanding of electronic money as a type of financial services demands coordination of the basic legislative provisions governing the corresponding public relations with instructions of the domestic legislation concerning rendering financial services in Ukraine.

Key words: electronic money, financial service, financial asset.

DOI 10.18524/2304-1587.2018.2(33).146947
УДК 349.6:349.412

Р. Ф. Смолярчук

здобувач

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
кафедра аграрного, земельного та екологічного права
імені академіка В. З. Янчука
вул. Васильківська, 17, Київ, 03040, Україна

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ПРАВА КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЛІСИ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена правовим проблемам становлення і розвитку лісів комунальної власності в Україні. У ході проведеного дослідження висвітлено особливості появи і формування лісів територіальних громад за земельним та лісовим законодавством. В результаті аналізу чинних законодавчих актів виділено та охарактеризовано комплексний перелік можливих підстав для набуття органами місцевого самоврядування права комунальної власності на ліси. Визначено перспективи його подальшого розвитку.

Ключові слова: ліс, територіальна громада, місцеве самоврядування, право комунальної власності на ліси, земельна лісова ділянка.

Постановка проблеми. Поширеним у світі та перспективним напрямком реформування лісової галузі в Україні є збільшення частки комунального сектора у лісовому господарстві. В Україні реформування інституту права власності на ліси (лісові землі та ресурси) проходить набагато повільніше, ніж у більшості держав Центральної та Східної Європи. Вітчизняне законодавство в цій галузі є доволі заплутаним, містить багато суперечностей та прогалин. Непослідовні дії влади свідчать про відсутність виваженої стратегії реформування [1, с. 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові аспекти формування власності територіальних громад на ліси в Україні були об'єктом дослідження у теоретичних розробках таких вітчизняних вчених, як Г. І. Балюк, І. І. Каракаш, П. Ф. Кулинич, А. М. Мірошніченко, В. П. Непийвода, В. Ф. Сторожук, М. В. Троцька, М. В. Шульга та ін. Незважаючи на це, широке коло питань, пов'язаних із проблемами формування і розвитку комунальної власності на ліси, не отримали у доктрині належного висвітлення, чим і зумовлюється актуальність дослідження.

Метою статті є розкриття специфіки формування і розвитку лісів комунальної власності, а також здійснення комплексного аналізу підстав для подальшого набуття територіальними громадами права власності на ліси за українським законодавством.

Виклад основного матеріалу. Сутність місцевого самоврядування полягає в гарантованому державою праві територіальної громади, громадян та їх органів вирішувати значну частину місцевих справ і управляти ними, діючи в межах закону, під свою відповідальність та в інтересах населення. Серед найважливіших ознак органів місцевого самоврядування виділяють їх правову, організаційну, матеріальну та фінансову автономії [2, с. 117].

Матеріальну і фінансову основу місцевого самоврядування визначено в ст. 60 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» [3], згідно з якою «територіальним громадам сіл, селищ, міст, районів у містах належить право комунальної власності на рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, землю, природні ресурси, підприємства, установи та організації ... та інше майно і майнові права, рухомі та нерухомі об'єкти, визначені відповідно до закону як об'єкти права комунальної власності, а також кошти, отримані від їх відчуження».

Вперше існування комунальної власності в якості самостійної форми в Україні було передбачено нормами Конституції України, а можливість перебування земель лісогосподарського призначення у комунальній власності – у ЗК України 2001 р. [50].

Так, частиною 1 ст. 56 ЗК України [4] було встановлено, що землі лісогосподарського призначення можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності. Положення лісового законодавства було приведено у відповідність до цієї норми в новій редакції ЛК України 2006 р. [5].

У ст. 7 ЛК України визначено, що ліси, які знаходяться в межах території України, є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника на ліси здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України. Одночасно передбачено, що ліси можуть перебувати в державній, комунальній та приватній власності і, відповідно, суб'єктами права власності на ліси є держава, територіальні громади, громадяни та юридичні особи.

Зрештою, варто погодитись із думкою В. М. Завгородньої, яка вважає, що, з одного боку, збереження основної частини лісів у державній власності і, з іншого – створення можливостей для розвитку приватної і комунальної власності дозволяє зберегти за державою контроль за використанням лісових ресурсів та підвищити ефективність лісогосподарської діяльності [6, с. 72].

Формування лісів комунальної власності здійснюється за залишковим принципом, оскільки належність лісів до комунальної власності та випадки набуття територіальними громадами права комунальної власності на ліси є надто обмеженими. Згідно з ч. 1 ст. 9 ЛК України передбачається, що у комунальній власності перебувають ліси в межах населених пунктів, крім лісів, що перебувають у державній або приватній власності. Крім того, у комунальній власності можуть перебувати й інші ліси, набуті або віднесені до об'єктів комунальної власності в установленому законом порядку. У даний час правовий режим лісів, що знаходяться у комунальній власності, майже не відрізняється від правового стану державних лісів, особливо щодо можливості їх загального використання [7, с. 180].

Випадки набуття права комунальної власності на ліси встановлено в ст. 11 ЛК України. Це право набувається: 1) при розмежуванні в установленому законом порядку земель державної і комунальної власності, 2) у разі передачі земельних ділянок з державної власності в комунальну, та 3) з інших підстав, не заборонених законом.

У відповідності до Тимчасового порядку розмежування земель права державної і комунальної власності, затвердженого Постановою КМУ від 01.08.2002 р. [8] (втратив чинність), у власність територіальних громад сіл, селищ, міст передавались землі лісового фонду в межах населених

пунктів (п.п. «з» п. 3 Порядку) за виключенням земель державних лісогосподарських науково-дослідних установ, навчальних закладів та дослідних господарств навчальних закладів, та не могли передаватись землі лісового фонду поза межами населених пунктів (п.п. «є» п. 3 Порядку). Положення, за яким не могли передаватись до земель комунальної власності землі лісового фонду за межами населених пунктів при розмежуванні земель державної та комунальної власності було закріплено також і в ст. 6 ЗУ «Про розмежування земель державної та комунальної власності» [9] (втратив чинність). Водночас, у певний період до набрання чинності ЗК України 2001 р. землі лісового фонду державної власності за межами населених пунктів могли надаватись у постійне користування спеціалізованим комунальним підприємствам для ведення лісового господарства (абз. 8 ч. 5 ст. 7 ЗК України ред. 1992 р. [10]; ч. 2 ст. 9 ЛК України ред. 1994 р. [11]).

Реальні можливості появи комунальної власності на землі лісового фонду виникли в зв'язку з виходом Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 03.12.1999 р. № 1529/99, який зобов'язував КМУ, обласні державні адміністрації здійснити організаційні заходи щодо реформування протягом грудня 1999 – квітня 2000 року колективних сільськогосподарських підприємств на засадах приватної власності на землю та майно. Відповідно до наказу Мінагрополітики України та Держкомлісгоспу України «Про ліси сільськогосподарських підприємств» № 106/60 від 26.06.2000 р., ці відомства мали спільно внести пропозиції обласним радам і обласним державним адміністраціям про передачу у встановленому порядку земель лісового фонду, що були у користуванні колективних сільськогосподарських підприємств, державним лісогосподарським підприємствам Держкомлісгоспу України або діючим чи новоствореним спеціалізованим лісогосподарським підприємствам, підпорядкованим Мінагрополітики України, а також агроформуванням, у яких створено спеціалізовані підрозділи для ведення лісового господарства. Наказ Мінагрополітики України «Про прискорення передачі земель лісового фонду, що перебували у користуванні реформованих КСП» № 156 від 11.06.2001 р., та доручення Президента України № 1-4/135 від 06.08.2001 р. щодо забезпечення розробки механізму передачі земельних ділянок лісового фонду, що перебувають у користуванні зреформованих КСП, правонаступникам, – стали наступними спробами державного регулювання процесу утворення суб'єктів користування колючими колгоспними лісами [12, с. 11].

Вищезазначений ЗУ «Про розмежування земель державної та комунальної власності» втратив чинність у зв'язку з прийняттям ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розмежування земель державної та комунальної власності» від 06.09.2012 р. № 5245-VI [13] (далі – Закон № 5245-VI), який набрав сили з 01.01.2013 р., і починаючи з введення в дію якого землі державної та комунальної власності в Україні вважаються розмежованими (п. 7 Прикінцевих та перехідних положень цього Закону). Починаючи з дня набрання чинності Закону № 5245-VI землями комунальної власності територіальних громад вважаються: по-перше, усі землі в межах відповідних населених пунктів, крім земельних ділянок приватної та державної власності; та, по-друге, земельні ділянки, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна територіальної громади, або земельні ділянки, які перебувають у постійному користуван-

ні органів місцевого самоврядування, комунальних підприємств, установ, організацій тощо (ч. 2 ст. 83 ЗК України, п. 3 Прикінцевих та перехідних положень Закону № 5245-VI). Таким чином, на сьогоднішній день фактично відсутня можливість подальшого набуття територіальними громадами права комунальної власності на ліси при розмежуванні в установленому порядку земель державної і комунальної власності. У зв'язку з цим, зазначений випадок слід виключити з визначеного у ст. 11 ЛК України переліку підстав набуття права комунальної власності на ліси, виклавши її наступним чином: «Право комунальної власності на ліси набувається шляхом передачі земельних ділянок з державної власності в комунальну та з інших підстав, не заборонених законом».

Отже, первинною визначальною ознакою для земельних ділянок комунальної власності є територіальна, а саме – їх перебування в межах населених пунктів. Межа району, села, селища, міста, району у місті – це умовна замкнена лінія на поверхні землі, що відокремлює територію району, села, селища, міста, району у місті від інших територій (ч. 1 ст. 173 ЗК України). Межі населеного пункту встановлюються і змінюються за проектами землеустрою щодо встановлення (зміни) меж адміністративно-територіальних одиниць. Рішення про встановлення і зміну меж міст приймається Верховною Радою України за поданням КМУ, а сіл, селищ – районною радою (які входять до складу району), або Верховною Радою АРК, обласними, Київською та Севастопольською міськими радами (які не входять до складу відповідного району, або якщо районна рада не утворена) за поданням відповідних сільських, селищних рад.

Одночасно, згідно п. 4 Прикінцевих та перехідних положень Закону № 5245-VI, у державній власності залишаються, у тому числі, розташовані в межах населених пунктів земельні ділянки, які перебувають у постійному користуванні державних підприємств, установ, організацій тощо. З цього приводу слушно зазначає В. Ф. Сторожук, що помітного розвитку комунальної власності на ліси не відбулося також тому, що ділянки лісового фонду в межах населених пунктів перебували переважно в користуванні державних лісгосподарських підприємств, які згідно пункту 2 статті 92 Земельного кодексу могли набувати право постійного користування земельними ділянками із земель комунальної власності [12, с. 12].

Однак, у той же час, земельні ділянки за межами населених пунктів, що були передані свого часу в постійне користування комунальним лісгосподарським підприємствам для ведення лісового господарства, починаючи із 01.01.2013 р. цілком обґрунтовано можна вважати землями комунальної власності, враховуючи також те, що ЗУ № 5245-VI одночасно було скасовано ЗУ «Про розмежування земель державної та комунальної власності», який забороняв передавати ці землі у комунальну власність.

Другою серед згаданих у ст. 11 ЛК України підстав для набуття права комунальної власності на ліси є передача земельних ділянок з державної власності в комунальну.

Особливості передачі земельних ділянок державної власності у комунальну власність, чи навпаки, встановлені у ст. 117 ЗК України. Згідно останньої, передачі підлягають лише сформовані земельні ділянки, право на які зареєстровано і які індивідуалізовані за допомогою кадастрового номера [14, с. 302]. На підставі рішення відповідного органу державної влади

про передачу земельної ділянки у комунальну власність складається акт приймання-передачі такої земельної ділянки.

Водночас дана стаття встановлює суттєві заборони на передачу земель із державної в комунальну власність і навпаки. Так, за ч. 2 ст. 117 ЗК України не можуть передаватись у комунальну власність земельні ділянки, на яких розташовані будівлі, споруди, інші об'єкти нерухомого майна державної власності, а також земельні ділянки, які перебувають у постійному користуванні органів державної влади, державних підприємств, установ, організацій, крім випадків передачі таких об'єктів у комунальну власність. Вочевидь, згаданими виключеннями є випадки передачі з державної власності у комунальну: 1) об'єктів нерухомого майна, а саме: будівель, споруд, у тому числі приміщень (після виділення їх в окрему облікову одиницю (інвентарний об'єкт) на підставі розподільного балансу), об'єктів незавершеного будівництва, що розташовані на земельних ділянках державної власності; 2) цілісних майнових комплексів державних підприємств, установ, організацій, їх структурних підрозділів, які мають у постійному користуванні земельні ділянки державної власності (*об'єкти передачі* за ст. 2 ЗУ «Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності» [15]). При цьому слід врахувати, що у ч. 2 ст. 2 цього Закону заборон відносно передачі цілісних майнових комплексів державних лісогосподарських підприємств із державної власності у комунальну власність не встановлено.

Враховуючи вищенаведені законодавчі положення, нами вбачаються можливими наступні випадки передачі (переходу) земельних лісових ділянок із державної власності в комунальну:

1) передача на підставі ст. 117 ЗК України – із земель, не наданих в постійне користування державним лісогосподарським підприємствам, або іншим юридичним особам, в яких створено спеціалізований лісогосподарський підрозділ (земель запасу) – за клопотанням відповідної сільської, селищної, міської ради до відповідного органу державної влади (визначеного ст. 122 ЗК України) з наступним розробленням *технічної документації із землеустрою щодо відведення земельної ділянки*, погодженої відповідно до ст. 186-1 ЗК України, реєстрацією земельної ділянки у Державному земельному кадастрі, та наступним затвердженням документації уповноваженим органом із передачею ним земельної ділянки у комунальну власність. При цьому, проекти землеустрою щодо відведення земельних ділянок особливо цінних земель, земель лісогосподарського призначення, а також земель водного фонду, природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення підлягають також обов'язковій державній експертизі землепорядної документації (абз. 7 ч. 1 ст. 9 ЗУ «Про державну експертизу землепорядної документації» [16]);

2) передача на підставі ст. 117 ЗК України – із земель державної власності, що надані в постійне користування – у разі попереднього вилучення земельної ділянки за погодженням із землекористувачем. У разі незгоди землекористувача з вилученням земельної ділянки питання вирішується в судовому порядку (ч. 10 ст. 149 ЗК України). У такому випадку сформована земельна ділянка, якій присвоєно кадастровий номер, передається на підставі розробленого *проекту землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості)*;

3) перехід на підставі ч. 4 ст. 173 ЗК України – при включенні земель та земельних ділянок державної власності в межі населеного пункту

згідно з проектом землеустрою щодо зміни меж населеного пункту (крім земель, які не можуть передаватися у комунальну власність, визначених у ч. 2 ст. 117 ЗК України). Очевидно, що у цьому випадку такими землями є земельні лісові ділянки, що перебувають у постійному користуванні державних підприємств (установ, організацій), які при включенні їх у межі населеного пункту до комунальної власності не передаються, а правило про перехід земель у власність територіальної громади при їх включенні в межі населеного пункту у відношенні лісових земель стосується тільки лісів, що не передані в постійне користування (розташованих на землях запасу). Відповідне становище узгоджується зі ст. 9 ЛК України, за якою лісами комунальної власності в межах населених пунктів є ліси, які не перебувають у державній та приватній власності;

4) передача цілісних майнових комплексів спеціалізованих державних лісогосподарських підприємств, або інших державних підприємств, установ та організацій, у яких створено спеціалізовані лісогосподарські підрозділи, і яким надано у постійне користування земельні лісові ділянки, або їх структурних підрозділів, із державної власності у комунальну власність. Згідно з ч. 7 ст. 7 ЗУ «Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності» передача об'єкта у державну чи комунальну власність є підставою для передачі відповідно у державну чи комунальну власність земельної ділянки, на якій розміщений *об'єкт передачі*. Кадастровий номер та розмір такої земельної ділянки зазначаються у рішенні органу, зазначеного у статті 4 цього Закону, про передачу відповідного об'єкта у державну чи комунальну власність.

У літературі неодноразово зазначалось про пріоритет державної власності на ліси, суворі обмеження щодо механізму набуття лісів у приватну і комунальну власність та формування лісів територіальних громад та приватних лісоволодінь за залишковим принципом, що виключає можливість формування багатокладної структури власності на ліси [17, с. 135]. В. П. Непійвода критикує такий підхід законодавця і пропонує розвивати публічну комунальну форму власності на ліси шляхом передачі частини лісового фонду, у т. ч. колишніх колгоспних лісів за межами населених пунктів, у комунальну власність [17, с. 197]. На його думку, оптимальною структурою власності на ліси в Україні буде така, за якої в державній власності перебуватиме 55-60% лісових площ, а комунальні й приватні власники матимуть 40-45% лісів [17, с. 147].

Як видно, перелік підстав набуття права комунальної власності на ліси, що визначений у ст. 11 ЛК України, не є повним і вичерпним. Зокрема, у ст. 15 цього Кодексу окремо передбачено право власника земельної лісової ділянки добровільно відмовитись від неї на користь держави або територіальної громади за його заявою до відповідного органу в установленому законом порядку. Разом із тим, не виключається можливість створення лісів (лісорозведення) на землях комунальної власності за межами населених пунктів (ст. ст. 81-82 ЛК України). Також, земельна лісова ділянка як нерухоме майно переходить у власність територіальної громади у разі прийняття спадщини, або переходу спадщини, визнаною судом відумерлою внаслідок відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття (п. «в» ч. 5 ст. 83 ЗК України, ст. 1277 ЦК України [18], ст. 60 ЗУ «Про місцеве самоврядування»). Видається можливим і набуття

права власності на ліси шляхом викупу органами місцевого самоврядування земельних лісових ділянок для суспільних потреб із відшкодуванням їх вартості власникові (ст. 146 ЗК України), або ж відчуження в інший, не заборонений законом спосіб на договірних засадах із приватної у комунальну власність (п. «г» ч. 5 ст. 83 ЗК України).

Перелік повноважень органів місцевого самоврядування у сфері лісових та земельних відносин, який не є вичерпним, визначено ст. 33 ЛК України та ст. 12 ЗК України, та передбачає, зокрема, наявність повноважень на передачу у власність, надання в постійне користування, виділення в установленому порядку для довгострокового тимчасового користування лісів, що перебувають у комунальній власності у межах сіл, селищ, міст і припинення права користування ними, участь у здійсненні заходів щодо охорони і захисту лісів, ліквідації наслідків стихійних явищ, лісових пожеж тощо.

Висновки. Таким чином, можна констатувати, що формування в Україні значної площі лісів комунальної власності було здійснено внаслідок реформування КСП на засадах приватної власності на землю та майно, внаслідок чого лісові угіддя, що перебували в їх користуванні, рішеннями обласних рад передано в постійне користування новоствореним лісогосподарським підприємствам комунальної власності. Згідно сучасного земельного законодавства, земельні ділянки, які перебувають у постійному користуванні комунальних підприємств, установ, організацій є землями комунальної власності територіальних громад.

На сучасному етапі підставами для набуття територіальними громадами права комунальної власності на ліси є такі випадки: 1) передача із державної в комунальну власність земельних лісових ділянок, не наданих в постійне користування; 2) передача із земель державної власності земельних лісових ділянок, що надані в постійне користування – у разі їх попереднього вилучення за погодженням із постійним лісокористувачем; 3) при включенні земельних лісових ділянок державної власності в межі населеного пункту, крім земель, які не можуть передаватися у комунальну власність; 4) передача цілісних майнових комплексів постійних лісокористувачів державної форми власності, їх структурних підрозділів, із державної у комунальну власність; 5) у разі добровільної відмови власника земельної лісової ділянки на користь територіальної громади за його заявою; 6) у разі прийняття територіальною громадою спадщини, або визнання судом спадщини відумерлою; 7) шляхом викупу органами місцевого самоврядування земельних лісових ділянок для суспільних потреб, або набуття в інший не заборонений законом спосіб із приватної в комунальну власність.

Список літератури

1. Непийвода В. П. Власність на ліси в Україні: сучасний стан та перспективи реформування: [препринт друк. вид. (Непийвода В. П. Власність на ліси в Україні: сучасний стан та перспективи реформування // Вісник Львівського університету. (Серія географічна). Вип. 32. 2005. С. 67-74)] // Електронний архів Національного університету «Києво-Могилянська академія». 14 с. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/2130> (дата звернення 08.10.2018).
2. Матчук С. В. Адміністративно-правова охорона лісових ресурсів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2014. 224 с.
3. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170.

4. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3. Ст. 27.
5. Лісовий кодекс України : Закон України від 21 січня 1994 р. № 3852-XII (в редакції Закону України від 8 лютого 2006 р. № 3404-IV) // Відомості Верховної Ради України. 2006. № 21. Ст. 170.
6. Завгородня В. М. Проблеми формування юридичної конструкції права власності на ліси в Україні // Правовий вісник Української академії банківської справи. 2008. № 1. С. 69-73.
7. Глотова О. В. Нова редакція Лісового кодексу та поновлення лісового законодавства України // Актуальні проблеми держави і права. 2008. Вип. 37. С. 178-184.
8. Тимчасовий порядок розмежування земель права державної і комунальної власності : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2002 р. № 1100 // Офіційний вісник України. 2002. № 31. Ст. 1482.
9. Про розмежування земель державної і комунальної власності : Закон України від 5 лютого 2004 р. № 1457-IV // Відомості Верховної Ради України. 2004. № 35. Ст. 411.
10. Земельний кодекс України : Закон України від 18 грудня 1990 р. № 561-XII (в редакції Закону України від 13 березня 1992 р. № 2196-XII) // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 25. Ст. 354.
11. Лісовий кодекс України : Закон України від 21 січня 1994 р. № 3852-XII // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 17. Ст. 99.
12. Сторожук В. Ф. Розвиток інституту права власності на землі лісгосподарського призначення в Україні : Аналітичний звіт / Регіональна програма «Правозастосування й управління в лісовому секторі країн східного регіону дії європейського інструменту сусідства та партнерства II» (ENPI-FLEG II). Київ, 2013. 42 с. URL: http://www.fleg.org.ua/wp-content/uploads/2014/05/Storozhuk_forest_ownership_rights_Nov2013.pdf (дата звернення: 13.01.2018).
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розмежування земель державної та комунальної власності : Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5245-VI // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 36. Ст. 472.
14. Мірошніченко А. М., Марусенко Р. І. Науково-практичний коментар Земельного кодексу України : (за станом нормат.-прав. актів та суд. практики на 10 квіт. 2013 р.). 5-те вид., змін. і доп. Київ : Правова єдність, 2013. 542 с.
15. Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності : Закон України від 3 березня 1998 р. № 147/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1998. № 34. Ст. 228.
16. Про державну експертизу землепорядної документації : Закон України від 17 червня 2004 р. № 1808-IV // Відомості Верховної Ради України. 2004. № 38. Ст. 471.
17. Непийвода В. П. Правове регулювання суспільних відносин щодо лісів у контексті сталого розвитку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2006. 223 с.
18. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. Ст. 356.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2018

Р. Ф. Смолярчук

Национальный университет биоресурсов
и природопользования Украины,
кафедра аграрного, земельного и экологического права
имени академика В. З. Янчука
ул. Васильковская, 17, Киев, 03040, Украина

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ПРАВА КОММУНАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ НА ЛЕСА В УКРАИНЕ

Резюме

В статье исследуются проблемы становления и развития лесов коммунальной собственности в Украине. Констатировано, что определяющим признаком для формирования лесов коммунальной собственности является территориальный признак, то есть их нахождение в пределах населенных пунктов. В ходе исследования определено, что формирование в Украине значительной площади лесов, находящихся в собственности территориальных общин, было осуществлено в результате реформирования коллективных сельскохозяйственных предприятий на основе частной собственности на землю и имущество, в результате чего лесные угодья, находившиеся в пользовании последних, были переданы в постоянное пользование коммунальным лесохозяйственным предприятиям. В результате анализа действующих законодательных актов выделен и охарактеризован комплексный перечень возможных оснований для дальнейшего приобретения территориальными общинами права коммунальной собственности на леса.

Ключевые слова: лес, территориальная община, местное самоуправление, право коммунальной собственности на леса, земельный лесной участок.

R. F. Smolyarchuk

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine,
The Department of Agrarian, Land and Environmental Law
named after academician V. Z. Yanchuk
Vasylykivska str., 17, Kyiv, 03040, Ukraine

PROBLEMS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF LAW COMMUNAL PROPERTY ON THE FORESTS IN UKRAINE

Summary

The article deals with the problems of the formation and development of forests of communal property in Ukraine. It was stated that the defining feature for the formation of communal property forests is territorial, that is, their stay within the settlements. In the course of the study, it was determined that the formation of a significant area of forests in Ukraine of the ownership of territorial communities was carried out as a result of the reform of collective agricultural enterprises on the basis of private ownership of land and property, resulting in the forests that were in their use were transferred to the permanent use of forestry enterprises of communal property. As a result of the analysis of the current legislative acts, a comprehensive list of

possible grounds for the acquisition of community communal property rights by forests by territorial communities is identified and characterized.

Key words: forest, territorial community, local self-government, communal ownership rights to forests, land forest area.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

DOI 10.18524/2304-1587.2018.2(33).146767

УДК 342.92: 330.1:338.1

О. В. Гаран

доктор юридичних наук, доцент

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

кафедра адміністративного та господарського права

Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗУМІННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті висвітлені актуальні питання, пов'язані з науковим розумінням категорії «державне регулювання економічної конкуренції» в національній економіці України через призму дослідження мети та ролі державного регулювання в зазначеній сфері і визначення системи учасників конкурентного середовища.

Акцентована увага на тому, що одне із головних завдань держави в економіці – створення здорового конкурентного середовища, а розвиток та вдосконалення інституційного та правового поля регулювання конкуренції – один із дієвих механізмів підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Ключові слова: економічна конкуренція, державне регулювання, економіка, конкурентне середовище.

Постановка проблеми. Викликами сьогодення є ефективне реформування економіки країни за рахунок інституалізації, метою якої є кардинальна переорієнтація економічних інтересів суб'єктів господарювання. Важливою складовою економічного середовища виступає конкурентне середовище. Воно формує підґрунтя для існування економіки, а створення конкурентного механізму функціонування економічної системи є першочерговим завданням реформ, які сприяють створенню умов для здійснення прогресивних ринкових перетворень. Тому сучасний стан національної економіки потребує постійного удосконалення форм та засобів державного регуляторного впливу на відносини конкуренції, пошуку критеріїв для встановлення меж державно-правового втручання у сферу конкуренції.

При формуванні конкурентного середовища, в якому реалізуються економічні інтереси суб'єктів господарювання, необхідно враховувати функ-

ціональність та зрозумілість конструкцій механізмів державного регулювання.

Тому, без всякого сумніву, дослідження конкуренції є актуальним. Також актуальність дослідження підсилюється економічними та політичними аспектами, зокрема:

А) недостатністю інвестиційних ресурсів. Наприклад, в рейтингу за групою «Інновації» у 2015 р. Україна посіла 54 місце, у 2016 році – 52 місце, а у 2017 році – опустилася на 61 місце [1].

Б) наявністю трудової кризи в Україні, обумовленої такими факторами: трудовою міграцією за кордон кваліфікованих працівників; еміграцією українців, які виїждять за кордон на навчання та т.п. Так, за даними дослідження Expat Insider, станом на кінець 2017 року в Польщі працювало близько 1,2 мільйонів українців, але на думку вітчизняних демографів, ця цифра – щонайменше на півмільйона більша.

В) незначною часткою експортного сектору. Наприклад, у 2017 році обсяги експорту з України до ЄС зросли на 27%, а обсяги імпорту з ЄС до України – на 22%, причому загальний обсяг торгівлі збільшився на 24%. У 2018 році обсяги торгівлі між ЄС та Україною продовжують зростати [1].

Г) значною часткою у формуванні ВВП національних домогосподарств – до 68%.

Окремим напрямом, що актуалізує обрану тему дослідження, є переосмислення впливу державного регулювання на економічну конкуренцію у площині Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (від 27.06.2014 р.) [2].

Дана Угода запустила приведення законодавства України у відповідність із нормативно-правовими актами ЄС і дозволяє українським підприємствам отримувати стабільний та передбачуваний привілейований доступ до найбільшого єдиного ринку у світі, що має понад 500 млн. споживачів, а підприємства ЄС можуть отримувати вигоду від полегшеного доступу до українського ринку та налагодити нові відносини з постачальниками й партнерами.

Р. Б. Шишка зазначає, що державне регулювання економічними процесами є важливою сферою для вітчизняної економіки, а підвищення її конкурентоспроможності є одним із шляхів виходу України на траєкторію сталого розвитку [3].

Тому належним чином налаштовані правові інструменти впливу на економічну конкуренцію, а також структуру, функції правових засад державного регулювання економічної конкуренції, їх взаємодію та взаємопов'язаність, призводять не тільки до захисту економічної конкуренції, а й сприяють функціонуванню сучасної ринкової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє стверджувати, що запропонована тема є недостатньо розробленою, хоча полеміка щодо державного впливу на конкурентне середовище не є новою для науки. Проблематику, що досліджується у цій статті, розглядали І. Ансофф, Г. Азоєва, О. Бакалінська, З. Борисенко, В. Гейць, А. Гриценко, А. Ігнатюк, В. Єременко, Н. Корчак, В. Мороз, В. Савчук, Н. Трегубець, О. Шнипко, Р. Фатхутдінова, А. Юданова та інші.

У наукових працях І. Ансоффа та М. Портера закладено теоретичні основи щодо розуміння понять «конкуренція», «конкурентоспроможність»,

«конкурентні переваги», їх взаємозв'язок та вплив на процеси планування та стратегічного управління підприємством [4], [5].

Й. Шумпетер наголошує, що досконала конкуренція для суспільства – це стимул для мінімізації витрат і максимального наближення оплати праці до її граничної продуктивності. Ефективна конкуренція – це конкуренція нового типу, побудована на новаторстві [6].

Помітною подією щодо цієї проблематики став вихід у світ монографії Н. М. Корчак, де висвітлюються господарсько-правові аспекти державного регулювання відносин конкуренції в Україні та зазначено, що закони ринкового механізму створюють об'єктивну межу для втручання держави в економіку в цілому [7].

Попри велику кількість наукових досліджень, питання правового розуміння сутності конкуренції залишаються складними, тому що більшість робіт були опубліковані до 2014 року і, зрозуміло, не могли в силу об'єктивних умов враховувати новітні вимоги та виклики в цій галузі. Тобто, велика кількість науковців досліджувала питання економічної конкуренції, але питання державного регулювання конкуренції в національній економіці не втрачають своєї актуальності і тому потребують подальшого дослідження із урахуванням реалій сьогодення.

Метою статті є розробка та систематизація теоретичних засад державного регулювання економічної конкуренції в Україні та визначення пріоритетних векторів реалізації національної конкурентної політики, враховуючи наявні теоретико-доктринальні положення та норми діючого законодавства.

Виклад основного матеріалу. Конкуренція в ринковій економіці відіграє роль саморегулюючого механізму ринку, що забезпечує формування та функціонування ефективної економіки [8].

Загальною метою державного регулювання є створення ефективних конкурентних відносин за рахунок реалізації на практиці бажаної моделі поведінки учасниками цих відносин за допомогою засобів державного впливу. Визначення моделі поведінки обумовлено, в першу чергу, метою державного регулювання економічної конкуренції – забезпечення функціонування економіки на основі розвитку конкурентних відносин і запровадження добросовісних засад конкуренції.

Зазначена мета реалізується через завдання, які визначають вектори впливу держави на економічне середовище. Так, основними напрямками здійснення державного регулювання у сфері економічної конкуренції є:

- захист прав споживачів, які в більшості випадків є більш економічно слабкими у порівнянні із іншими учасниками ринкових відносин;
- стимулювання розвитку суперництва між товаровиробниками за споживачів, і як наслідок – вдосконалення виробництва та продажу товарів, послуг, робіт; розширення їх асортименту; покращення якості; оптимізація цін та т.п.

Застосування державного регулювання конкуренції обумовлено наявністю у економічній конкуренції негативних рис, що завдають шкоди конкурентному середовищу, більшості її учасників – виробникам і споживачам, у зв'язку із чим, держава змушена втручатися в економічну конкуренцію для підтримання значного рівня конкурентності ринкового середовища, захисту законних інтересів економічно слабких його учасників [9].

Тобто, здійснення державного регулювання у сфері економічної конкуренції пов'язано із необхідністю забезпечити баланс інтересів суб'єктів господарювання та споживачів. З точки зору узгодження протилежних інтересів товаровиробників під час конкурентної боротьби у учасників конкурентного середовища акумулюються внутрішні сили прогресивного вектору розвитку.

Конкурентні відносини трансформуються під впливом змін, пов'язаних з глобалізацією, нерівномірністю розвитку, загостренням конкурентної боротьби між країнами, регіонами і учасниками ринку.

Чітке розуміння сутності поняття «економічна конкуренція» дозволяє більш ефективно здійснювати державне регулювання конкурентних відносин, враховуючи особливості учасників цих відносин, визначаючи чинники конкурентної боротьби, розробляючи, при цьому, нові методи і стратегії її ведення.

На необхідність застосування механізмів державного впливу на конкурентне середовище впливає загострення конкурентної боротьби між вітчизняними виробниками під впливом таких чинників як: скорочення внутрішнього платоспроможного попиту через зниження реальних доходів населення; складні умови ведення бізнесу, обумовлені розривом торговельних відносин з партнерами, зростанням собівартості виробництва через девальваційні процеси тощо.

Враховуючи необхідність держави узгоджувати інтереси усіх учасників економічних відносин, виникає необхідність чітко визначитися з їх складом.

Усіх суб'єктів економічної конкуренції можливо умовно поділити на три групи, в залежності від їх впливу на конкурентне середовище:

- 1) виробників продукції, товарів, робіт, послуг;
- 2) споживачів продукції, товарів, робіт, послуг;
- 3) суб'єктів, які регулюють відносини у сфері конкуренції.

Досліджуючи питання щодо здійснення державного впливу на економічну конкуренцію, неможливо оминати увагою суб'єктів, які регулюють відносини у зазначеній сфері. Цих суб'єктів, в залежності від інтересів, можливо поділити на дві великі групи:

3.1) суб'єкти, які діють з метою підтримання конкурентного середовища, попередження та недопущення негативних проявів конкуренції та монополізму. Як правило, це уповноважені державою органи, які наділені відповідною компетенцією у сфері економічної конкуренції. Такі суб'єкти, в більшості випадків, діють в інтересах держави і суспільства. Необхідність акцентувати увагу на їх статусі та ролі у сфері конкуренції має не тільки науковий інтерес, але і практичний. Так, до групи таких суб'єктів відносяться регуляторні та контролюючі органи, і діють вони у спосіб, визначений законодавством, в межах своєї компетенції, тобто це, як правило, уповноважені органи влади або органи, яким делеговані такі повноваження. Яскравими представниками цієї групи є Антимонопольний комітет (далі – АМКУ), Міністерство енергетики та вугільної промисловості України та інші.

3.2) суб'єкти, які в силу певних обставин мають можливість впливати на інших учасників ринку та споживачів шляхом встановлення своїх умов доступу до ринку продукції, товарів, послуг, робіт або їх реалізації. Зазначена група суб'єктів діє у власних інтересах, завдаючи шкоду іншим

учасникам, тому для них встановлюються певні обмеження для зменшення рівня шкоди. Представники цієї групи – потенційні (або реальні) порушники конкурентного законодавства. До цієї групи можна віднести природні монополії, «крупних гравців» на певних видах ринків та ін. [9].

Держава в особі уповноважених органів забезпечує створення конкурентного середовища та підтримання певного економічного порядку, захист економічної конкуренції шляхом здійснення контрольних функцій у сфері нормативно-правового забезпечення та економіки, притягнення винних у порушенні правил економічної конкуренції до відповідальності.

Державне регулювання економічної конкуренції забезпечується за допомогою системи заходів, які здійснюються уповноваженими органами і спрямовані на попередження недобросовісної конкуренції та монополістичних зловживань, їх усунення та застосування заходів відповідальності до порушників встановлених державою правил у сфері економічної конкуренції.

Економічна конкуренція віддзеркалює відносини між суб'єктами господарювання, які проявляються в боротьбі за найвигідніші умови вкладення капіталу, в результаті чого формуються різні моделі ринку та задовольняються потреби як суспільства, так і окремих споживачів.

Аналізуючи наукову літературу та законодавство України, можна констатувати відсутність єдиної точки зору щодо розуміння поняття «економічна конкуренція». Дана полеміка має не тільки теоретичне, а й практичне значення. Незважаючи на різноманітність думок щодо поняття «економічна конкуренція», усі дослідники одноставно наголошують, що саме вона є необхідним чинником динамічного поступу суспільства, оскільки формує економічну свободу. І тому, наукова визначеність категорії «економічна конкуренція» буде сприяти переоцінюванню та вдосконаленню підходів до ведення бізнесу, посилювати та активізувати приватну ініціативу, стимулювати розвиток виробництва й ефективне використання обмежених ресурсів, сприяти підвищенню конкурентоспроможності національної економіки та досягненню високих темпів економічного зростання.

Економічна конкуренція як об'єкт державного регулювання є складним явищем, який постійно змінюється під впливом багатьох чинників, в тому числі і глобалізаційних процесів, що зумовлює зміни концептуальних підходів розуміння державного впливу на конкурентні відносини.

О. Б. Осінська наголошує, що при формуванні поняття «економічна конкуренція» потрібне врахування необхідності гармонійного поєднання соціальних, природних та економічних пріоритетів розвитку суб'єктів глобалізованого простору. Через поєднання соціальних і ринкових цілей відбувається забезпечення ситуації, коли соціальні показники досягаються за рахунок економічних і, навпаки, розкриває сутність соціально орієнтованих конкурентних відносин [10].

Державне регулювання конкурентних відносин забезпечується завдяки системі заходів, які використовують уповноважені державою особи для створення ефективного конкурентного середовища.

Система державного регулювання економічною конкуренцією в Україні включає 4 основні складові:

- нормативно-правове регулювання;
- надання дозволів на економічну конкуренцію та узгоджені дії;

- контроль за станом конкурентного середовища;
- застосування до порушників санкцій.

Першою складовою системи держаного регулювання конкурентного середовища є *нормативно-правове регулювання*.

О. Юдіцький зазначає, що державний регулятивний вплив на економічну конкуренцію здійснюється за допомогою правових, організаційних та економічних засобів [11].

До правових засобів належить прийняття регуляторних актів щодо правил поведінки органів управління і суб'єктів господарювання в господарській сфері. Тобто, нормативно-правове регулювання створює підґрунтя для реалізації інших складових державного регулювання та визначає «правила гри» в конкурентному середовищі. Наприклад, чинне законодавство регламентує порядок контролю за концентраціями та узгодженими діями. Для реалізації зазначеної мети законодавством передбачено недопущення надання дозволів на концентрацію суб'єктів господарювання за участю осіб, до яких застосовуються санкції, на різних етапах розгляду заяв та справ про концентрацію, для запобігання фактичній легітимізації придбань та злиттів за участю підсанкційних осіб, визначених Законами України «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту економічної конкуренції та удосконалення процедур контролю за концентрацією суб'єктів господарювання» [12], «Про захист економічної конкуренції» [13] та «Про санкції» [14].

Відповідно до Закону України № 2195-VIII від 09.11.2017 р., дозвіл на концентрацію не надається, якщо на дії, вчинення яких потребує одержання такого дозволу органів Антимонопольного комітету України, поширюються спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції), передбачені у частині першій статті 4 Закону України «Про санкції».

Другим важливим елементом системи державного регулювання економічної конкуренції є *надання дозволів на економічну конкуренцію та узгоджені дії, погодження документів та угод, які опосередковують ці відносини*.

Особливе місце серед системи дозволів займають дозволи на концентрацію суб'єктів господарювання, таких як на придбання акцій (часток, паїв) – 81,4% загальної кількості; дозволи на набуття контролю в інших формах – 14%; дозволи на спільне створення суб'єкта господарювання – 3,3% [1].

Наприклад, найпопулярнішим ринком серед наданих Антимонопольним комітетом України дозволів на концентрацію є такі ринки, як:

- сільськогосподарської продукції – 25,7% дозволів від загальної частки наданих дозволів;
- машино- та приладобудування – 14,6%;
- ринки будівництва, нерухомості та будівельних матеріалів – 13,3% [1].

При реформуванні системи дозволів необхідно враховувати, що вони є обов'язковим елементом зменшення тиску на підприємства з боку державних органів. Тому спрощення та прискорення здійснення дозвільних процедур – пріоритетний напрямок в державному регулюванні конкурентного середовища.

Необхідність підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробника вимагає від публічних органів мати ефективну систему обміну та передачі інформації для розробки та впровадження інновацій, ефективних

систем управління, використання можливостей глобальних інформаційних мереж заради збільшення продуктивності управлінських рішень.

Не менш важливим елементом системи державного регулювання економічної конкуренції є *контроль за станом ринку й дотримання її учасниками встановлених правил щодо забезпечення економічної конкуренції з метою попередження правопорушень*.

Відповідно до річного звіту за 2017 рік, органами Антимонопольного комітету України було припинено 256 порушень Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції». З них 81 порушення – у вигляді недобросовісної конкуренції, стосовно яких АМКУ прийнято рішення про накладення штрафних санкцій, та 175 – у вигляді дій, що містили ознаки таких порушень, які було припинено відповідно до наданих органами Комітету рекомендацій суб'єктам господарювання [1].

Четвертим елементом системи державного регулювання економічної конкуренції є *застосування до порушників санкцій*. Застосування санкції передбачає отримання певного результату, тобто економічного ефекту унаслідок вжиття заходів із припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції. Так, загальний розмір штрафних санкцій, накладених у 2017 році, сягав 1803,2 млн. грн., зокрема, попередження неправомірних втрат і витрат юридичних і фізичних осіб у 2017 році становив 2561,0 млн грн, що майже у 1,8 разів (на 79,1%) більше, ніж у 2016 році (1 425,1 млн. грн) [1].

До системи санкцій, які застосовуються за порушення норм конкурентного законодавства, можна віднести: штрафні санкції; блокування активів; заборона участі у приватизації, оренді державного майна резидентами іноземної держави та особами, які прямо чи опосередковано контролюються резидентами іноземної держави або діють в їх інтересах; повна або часткова заборона вчинення правочинів щодо цінних паперів, емітентами яких є особи, до яких застосовано санкції згідно із Законом України «Про санкції» № 1644-VII [13].

Необхідно зазначити, що накладення певних санкцій, відповідно до законодавства про захист економічної конкуренції, фіксується на сайті АМКУ у розділі «Контроль за концентраціями та узгодженими діями», що призводить до посилення контролю за концентрацією суб'єктів господарювання за участю осіб, до яких застосовуються санкції.

Склад основних правопорушень у сфері конкурентного середовища має такий вигляд: порушення у вигляді зловживань монопольним становищем; порушення у вигляді антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання; порушення у вигляді недобросовісної конкуренції; порушення інших видів.

Найбільшу частку у накладених санкціях займають порушення у вигляді антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання – понад 1684,6 млн грн.

Аналізуючи данні річного звіту Антимонопольного комітету України, можна виокремити «нездорову» тенденцію – зростання в структурі санкцій рекомендацій. Наприклад, у 2017 р. із загальної кількості припинених порушень 54% припинено саме шляхом застосування рекомендацій. При застосуванні лише рекомендації замість серйозного штрафу (який може сягати до 10% виручки суб'єкта господарювання за рік), порушник фактично залишається без покарання, тому і буде порушувати норми законодавства,

бо застосування рекомендацій не передбачає створення негативних наслідків майнового характеру і тому відсутні стимули для зміни протиправної поведінки. Застосування фінансових санкцій має профілактичний ефект, бо упереджує бажання здійснювати нові порушення [1].

Наявність численних порушень конкурентного законодавства, починаючи з проблем застосування різних видів санкцій і закінчуючи отриманням відповідних дозволів, свідчать про необхідність створення нових концептуальних засад реформування конкурентного середовища і визначення меж держаного впливу.

Аналіз основних результатів впливу державного регулювання у сфері економічної конкуренції у 2017 році дає змогу виокремити основні тенденції розвитку конкурентного середовища та врахувати їх під час формування Стратегії економічного розвитку України. І тому, виокремлення основних ознак конкурентних відносин є необхідним у площині формування сприятливих інституційних умов для створення належного конкурентного середовища.

Конкурентним відносинам України на даному етапі розвитку економіки притаманні такі ознаки: 1) зменшення загальної кількості респондентів України, що відчувають конкуренцію з боку вітчизняних підприємств; 2) відчутні структурні зрушення у розподілі конкурентного середовища; 3) уповільнення розвитку інфляційних процесів; 4) поступове відновлення економічної активності; 5) загострення боротьби за споживача; 6) погравлення внутрішньої конкуренції.

Безумовно, враховуючи ознаки розвитку національної економіки, в Україні все більшої значущості набувають завдання, пов'язані з підвищенням ефективності діяльності органів державної влади у сфері захисту та розвитку конкуренції на вітчизняних товарних ринках.

Удосконалення системи державного регулювання конкурентного середовища ґрунтується на чіткому визначенні основних напрямів регулювання, що дозволить сконцентрувати зусилля і максимально приділити увагу тим галузям, де рівень конкуренції високий.

Так, високий рівень внутрішньої конкуренції, в розрізі різних галузей, у 2017 році в Україні мають: підприємства фінансової та страхової діяльності – 72,7%; суб'єкти господарювання у сфері торгівлі – 61%; підприємства виробничої промисловості – 58,5%; агропромислового комплексу – 47,8%; підприємства будівничої діяльності – 41,7% [1].

А високий рівень зовнішньої конкуренції притаманний таким суб'єктам господарювання: машинобудування – 85,7%; фінансової та страхової діяльності – 42,9%; гірничо-металургійного комплексу та транспорту – 33,3% [1].

Обираючи можливі шляхи підвищення ефективності конкурентного законодавства в Україні, слід відзначити, що світова практика знає декілька таких підходів.

Перший підхід для України малоприматний, у зв'язку із тим, що передбачає проведення структурної демонополізації. Наприклад, 90% підприємств в державі мають приватну форму власності, і подібнення підприємств може призвести до зниження їх конкурентоспроможності на зовнішньому ринку.

Другий підхід передбачає полегшення доступу іноземних суб'єктів господарювання на вітчизняний ринок. В умовах гострої економічної, тру-

дової кризи, обмеженості ресурсів, поява ще більшої кількості іноземних суб'єктів господарювання призведе до негативних наслідків для української економіки, соціальної сфери, за рахунок того, що національні товаровиробники є менш конкурентоспроможними.

Третій варіант передбачає здійснення державою в особі уповноважених органів комплексу заходів, спрямованих на розвиток конкуренції, її захист і обмеження монополізму. Зазначений підхід є найбільш придатним для України.

На формування напрямів реформування конкурентного середовища в Україні впливають певні економічні оцінки. Так, оцінка ринку товарів в Україні, згідно з *The Global Competitiveness Report 2018* – 55,3, найкраща – 73 (Сінгапур); оцінка ринку праці в Україні – 59,5, найкраща – 66 (США); оцінка динаміки ділової активності в Україні – 55,3, а найкраща – 86 (США); оцінка інноваційної спроможності України – 39,0, а найкраща – 58 (Німеччина) [15].

Необхідно зазначити, що пріоритетними напрямками реалізації конкурентної політики в Україні є:

- узгодження промислової, структурної, інноваційної, інвестиційної, політики захисту прав споживачів з конкурентною політикою держави, сприяння ефективній конкуренції на основі інноваційної моделі розвитку економіки;
- підвищення конкурентоспроможності національної економіки на внутрішньому й зовнішньому ринках;
- зниження адміністративних бар'єрів входу на товарний ринок та виходу з нього; рівноправний доступ усіх суб'єктів господарювання до всіх видів ресурсів та інформації;
- формування атмосфери взаємної довіри між державними інститутами і суб'єктами господарювання;
- розвиток інфраструктури товарних ринків і застосування сучасних інструментів регулювання діяльності суб'єктів природних монополій;
- урахування праксеологічного фактору при оптимізації діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- посилення ролі моніторингу за станом економічної конкуренції на різних рівнях;
- гармонізація законодавства про захист економічної конкуренції з європейським законодавством у відповідній сфері та інше.

Висновки.

Державне регулювання конкурентного середовища – це необхідний інструмент досягнення балансу між публічними та приватними інтересами.

Основними складовими системи державного регулювання економічної конкуренції є: нормативно-правове регулювання; надання дозволів на економічну конкуренцію та узгоджені дії; контроль за станом конкурентного середовища; застосування до порушників санкцій. Зазначені складові дозволяють створити певний механізм регулювання економічної конкуренції в Україні.

Державний механізм регулювання економічної конкуренції – це сукупність засобів правового та економічного, організаційного характеру, у межах, визначених законом, впливу держави на структуру ринку та економічну поведінку його суб'єктів, які дають змогу здійснювати ефектив-

ний розподіл ресурсів і, як наслідок, підвищення добробуту населення та розвиток економіки держави.

Національна економіка потребує постійного удосконалення форм та засобів державного регуляторного впливу на відносини конкуренції.

Ключове питання розвитку вітчизняного конкурентного законодавства – пошук критеріїв для встановлення меж державно-правового втручання у сферу конкуренції.

Різноманітність і неоднозначність підходів до економічної конкуренції у сучасних умовах створює необхідність поглиблення теоретичних досліджень конкуренції як необхідного і важливого елемента сучасної економіки.

Низка політичних та соціально-економічних факторів обумовлює потребу в створенні ефективного конкурентного середовища.

Список літератури

1. Річний звіт Антимонопольного комітету за 2017р. URL : <https://drive.google.com/file/d/1Zp-gojNksXXfkf9rTtGMm4fQxf50jb27/view> (дата звернення: 10.10.2018).
2. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/evropejska-integraciya/ugoda-pro-asociaciyu> (дата звернення: 10.10.2018).
3. Шишка Р. Б., Джумагельдієва Г. Д. Державний регуляторний вплив на відносини конкуренції в Україні. URL: <http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/UV/article/viewFile/8224/9835> (дата звернення: 10.10.2018).
4. Ансофф И. Стратегическое управление СПб.: Терра, 2001. 574 с.
5. Портер М. Международная конкуренция : пер. с англ. / М. Портер. М.: Междунар. отношения, 1993. 896 с.
6. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития: Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры. М.: Прогресс, 1982. 456 с.
7. Корчак Н. М. Державне регулювання відносин конкуренції в Україні (господарсько-правовий аспект): монографія. К.: Національна академія прокуратури України, 2014. 336 с.
8. Бакалінська О. О. Конкурентне право. Навчальний посібник. Київ, 2009. 380 с.
9. Бакай В. Й Конкурентоспроможність підприємства. URL: http://dn.khnu.km.ua/dn/k_default.aspx?M=k1311&T=02&lng=1&st=0 (дата звернення: 10.10.2018).
10. Осінська О. Б. Теоретичні концепції соціального ринкового господарства. Науковий вісник НЛТУ України, 2009 ,19, 7, 186-192.
11. Юдіцький О. Л. Правові засади економічної конкуренції як об'єкта державного регулювання. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10yolodr.pdf> (дата звернення: 10.10.2018).
12. Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту економічної конкуренції та удосконалення процедур контролю за концентрацією суб'єктів господарювання: Закон України від 09.11.2017 р. № 2195-VIII, URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2195-19> (дата звернення: 10.10.2018).
13. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 № 2210-III. Відомості Верховної Ради України, 2001, № 12, Ст. 64.
14. Про санкції: Закон України № 1644-VII від 14.08.2014р. Відомості Верховної Ради, 2014, № 40, Ст. 2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18>. (дата звернення: 10.10.2018).
15. The Global Competitiveness Report 2018. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018> (дата звернення: 10.10.2018).

Стаття надійшла до редакції 13.10.2018

О. В. Гаран

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра административного и хозяйственного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

СОВРЕМЕННОЕ ПОНИМАНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ КОНКУРЕНЦИИ В УКРАИНЕ

Резюме

В статье освещены актуальные вопросы, связанные с научным пониманием категории «государственное регулирование экономической конкуренции» в национальной экономике Украины через призму указания цели и роли государственного регулирования в данной сфере и определения системы участников конкурентной среды.

Акцентируется внимание на том, что одной из главных задач государства в экономике есть создание здоровой конкурентной среды, а развитие и совершенствование правового поля регулирования конкуренции – один из действенных механизмов повышения конкурентоспособности украинской экономики.

Ключевые слова: экономическая конкуренция, государственное регулирование, экономика, конкурентная среда.

O. V. Haran

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Administrative and Commercial Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

MODERN UNDERSTANDING OF STATE REGULATION OF COMPETITION IN UKRAINE

Summary

The article highlights current issues related to the scientific understanding of the category “state regulation of economic competition” in the national economy of Ukraine through the prism of indicating the purpose and role of state regulation in this area and defining the system of participants in the competitive environment.

The attention is focused on the fact that one of the main tasks of the state in the economy is to create a healthy competitive environment, and the development and improvement of the legal framework for regulating competition is one of the most effective mechanisms to increase the competitiveness of the Ukrainian economy.

Key words: economic competition, state regulation, economy, competitive environment.

DOI 10.18524/2304-1587.2018.2(33).146948
УДК 342.951: 69

В. В. Стукаленко

аспірант

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра адміністративного та господарського права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

НОТАТКИ ЩОДО СУЧАСНОГО СТАНУ ІНСТИТУТУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ МІСТОБУДІВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті розкривається стан інституту адміністративної відповідальності у сфері містобудування із урахуванням реалій сьогодення.

Звертається увага на те, що інститут адміністративної відповідальності у сфері містобудівної діяльності перебуває у стані трансформації, але наукове осмислення даного процесу знаходиться на неналежному рівні. Починати необхідно із кодифікації норм містобудівного законодавства, але це досить складний крок, враховуючи наявність різнопланового законодавства у цій сфері.

Вирішити гострі питання інституту адміністративної відповідальності у сфері містобудування можливо завдяки гармонійному та системному розвитку законодавчої бази й підвищенню ефективності правозастосування.

Ключові слова: містобудування, будівництво, адміністративна відповідальність, законодавство, трансформація.

Постановка проблеми. Містобудування є важливою складовою діяльністю у сфері економіки, від рівня розвитку та стану функціонування якої залежить рівень якості суспільного життя в Україні. У зв'язку з цим держава має забезпечити усі необхідні умови для належного функціонування та розвитку даної сфери, зокрема через використання відповідних організаційних заходів та правових форм і методів з метою упорядкування та спрямування у потрібне русло суспільних відносин, що виникають під час містобудування [1].

За матеріалами досліджень аналітичного центру асоціації міст України, сьогодні в державі 23% міського житлового фонду потребує відновлення шляхом реконструкції і модернізації, тобто налічується 25,5 тисяч будинків, побудованих за проектами перших масових серій великопанельних, блочних і цегляних будинків, загальною площею 72 млн м². У багатьох регіонах експлуатується житло, вік якого становить понад півстоліття. Так, у Черкаській, Харківській, Запорізькій, Миколаївській областях близько 30% складають житлові будинки, побудовані в 1950-х роках і раніше. 18-20% такого житла припадає на Закарпатську, Івано-Франківську області. У столиці на його частку припадає 13,5% [2]. Під час здійснення реконструкції і модернізації вказаного житла можуть мати місце адміністративні правопорушення, виявлення причин та наслідків яких є важливим для містобудівної галузі, а також для створення дієвих меха-

нізмів притягнення винних осіб до відповідальності. Важливим аспектом вищевказаного процесу є аналіз будівельних норм та стандартів, які діють у сфері містобудування.

Необхідність наукового переосмислення адміністративної відповідальності обумовлюється і тим фактом, що у 2018 році істотно оновилося містобудівне законодавство, що сприяє збалансуванню публічних та приватних інтересів.

Так, до основних новел містобудівного законодавства можна віднести запровадження норм і стандартів, закріплених у Законі України «Про стратегічну екологічну оцінку» від 20.03.2018 [3], норми якого почали діяти з 12.10.2018 р.; ДБН В.2.2. – 12:2018. «Планування та забудова території» [4]; ДБН В.2.3. – 5:2018 «Вулиці та дороги населених пунктів» [5] та ін.

Таким чином, питання вдосконалення адміністративної відповідальності у сфері містобудування потребує більш глибокого та ґрунтовного наукового осмислення із урахуванням реалій сьогодення та викликів часу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що запропонована тема є недостатньо розробленою, хоча полеміка щодо адміністративної відповідальності взагалі не є новою для науки.

Розкриттю властивостей та основних проблем інституту адміністративної відповідальності щодо загальних питань адміністративного примусу та державного контролю у різних сферах присвячено праці багатьох учених-адміністративістів: В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, О. М. Бандурки, Д. М. Бахраха, Ю. П. Битяка, О. П. Гетманець, І. П. Голосніченка, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова, А. Т. Комзюка, О. В. Кузьменко, А. А. Манжули, О. І. Миколенка та інших.

Окремі проблеми адміністративної відповідальності у сфері містобудівної діяльності розроблені в роботах сучасних юристів: О. О. Квасницької, А. В. Кропачової, В. М. Коссака, Н. С. Кузнецової, Р. Є. Савіцького, Б. М. Семенко, О. В. Стукаленко та інших вчених. Але зазначені науковці досліджували лише вузькоспецифічні питання, а комплексні дослідження із урахуванням потреб сьогодення та міжнародного досвіду у зазначеній сфері відсутні.

Тому, не применшуючи значення досліджень вчених, слід підкреслити, що особливості застосування адміністративної відповідальності у сфері містобудування в Україні не дістали належного науково-правового осмислення і потребують подальшого теоретичного дослідження.

Метою статті є проведення аналізу сучасного стану наукового розуміння адміністративної відповідальності у сфері містобудівної діяльності та акцентування уваги на актуальних питаннях її застосування на практиці.

Викладення основного матеріалу. Реаліями сьогодення є гостра необхідність трансформації інституту адміністративної відповідальності у сфері містобудування із урахуванням міжнародних стандартів. Для створення нової доктринальної концепції адміністративної відповідальності передбачено вирішення проблем в наступних напрямках.

Перший напрям діяльності науковців передбачає переосмислення базисних науково-теоретичних засад інституту адміністративної відповідальності (мета, завдання, принципи та т.п.) і, як наслідок, створення нової доктрини адміністративної відповідальності із урахуванням потреб суспільства.

Другий напрям діяльності передбачає проведення «інвентаризації» величезного масиву чинного адміністративно-деліктного законодавства із урахуванням теоретичних напрацювань юридичної науки в цілому та норм адміністративного права і законодавства щодо містобудівної діяльності, зокрема.

Як свідчить практика, останнім часом зросла кількість випадків скоєння правопорушень у сфері містобудівної діяльності як приватними суб'єктами, так і представниками публічної влади. Така ситуація зумовлена чинниками різноманітного характеру (правового, економічного та іншими).

Економічними чинниками можна вважати те, що в 2017 році було впроваджено додаткові інструменти для дерегуляції економіки, що дозволило істотно поліпшити інвестиційний клімат в будівельній галузі. За статистичними даними в 2017 році найвищі темпи зростання були в будівництві інженерних – 30,1% і нежитлових будівель – 28,1%, тоді як в будівництві житлових будинків зафіксовано зростання лише на 4,1% [7]. Здійсненням будівництва інженерних і нежитлових приміщень як правило займаються «професійні гравці» будівельного ринку, які мають більший фінансовий потенціал, ніж окремі громадяни. Проте увага законодавця в більшій мірі приділена саме порушенням правил фізичними особами та процедурі притягнення їх до відповідальності.

До правових чинників можна віднести декілька факторів. По-перше, інститут адміністративної відповідальності ґрунтується на застарілій нормативній базі. Так, Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-Х закріплює загальні норми інституту адміністративної відповідальності. Звісно, в зазначений кодекс постійно вносяться зміни та доповнення, але доктрина регулювання деліктних відносин не змінилася. І, як наслідок, адміністративна відповідальність за скоєння порушень у сфері містобудування не має необхідного рівня дієвості та ефективності, а тому не виступає надійною гарантією законності і правопорядку для суб'єктів містобудування, а також для суспільства.

По-друге, відсутній кодифікований нормативний акт, який мав би враховувати специфіку містобудівної діяльності. Даний феномен є складним правовим явищем, який передбачає різні площини вирішення вказаної проблеми. Однією з причин відсутності кодифікованого нормативно-правового акту в галузі містобудування вважаємо відсутність одностайної думки серед науковців щодо необхідності прийняття відповідного Кодексу, що в свою чергу свідчить про недостатній рівень наукового дослідження питання, і, як наслідок, відсутність достатнього наукового обґрунтування для його створення.

Необхідно акцентувати увагу на тому, що навіть серед науковців, які підтримують думку про створення кодифікованого нормативного акту, який би враховував специфіку містобудівної діяльності, немає єдиних позицій щодо назви цього Кодексу. Одні науковці наголошують на прийнятті Будівельного кодексу України, інші – Містобудівного кодексу України. Різниця не тільки у назві. Аналіз положень чинного законодавства свідчить, що зміст будівельної діяльності не тотожний змісту містобудівної діяльності.

Стаття 1 Закону України «Про основи містобудування» від 16.11.1992 № 2780-ХІІ таким чином розкриває поняття містобудування (містобудівна діяльність): це цілеспрямована діяльність державних органів, органів

місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, громадян, об'єднань громадян по створенню та підтриманню повноцінного життєвого середовища, яка включає прогнозування розвитку населених пунктів і територій, планування, забудову та інше використання територій, проектування, будівництво об'єктів містобудування, спорудження інших об'єктів, реконструкцію історичних населених пунктів при збереженні традиційного характеру середовища, реставрацію та реабілітацію об'єктів культурної спадщини, створення інженерної та транспортної інфраструктури [6].

В той же час, будівництво – це види робіт, пов'язані із спорудженням нових, відновленням, реконструкцією, вдосконаленням існуючих об'єктів виробничого і невиробничого призначення.

Аналізуючи сутність категорій «містобудування» та «будівництво», отримуємо різне коло відносин. Тому, назва Кодексу буде впливати на коло відносин, які будуть регулюватися ним, та відповідно на обсяг і зміст складів правопорушень, за які винні особи будуть притягатися до адміністративної відповідальності.

Для створення ефективного механізму трансформації інституту адміністративної відповідальності у сфері містобудування із урахуванням реалій та потреб сьогодення необхідно окреслити коло проблем, з якими стикається інститут адміністративної відповідальності, та розробити пропозиції щодо їх розв'язання, що в свою чергу потребує здійснення загального дослідження стану законодавства у зазначеній сфері.

Наприклад, в процесі аналізу чинного законодавства щодо притягнення до адміністративної відповідальності у сфері містобудування виявляється стійка тенденція до розпорошення джерел адміністративно-деліктних норм поза межами Кодексу України про адміністративні правопорушення, а це не сприяє підвищенню ефективності практичного застосування зазначеного кодексу та ускладнює механізм кваліфікації певних проступків. Так, для притягнення до адміністративної відповідальності у сфері містобудування застосовуються норми наступних нормативно-правових актів, а саме: Кодексу України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8074-X (далі КУАП) [8]; Законів України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 № 3038-VI [9]; «Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності» від 14.10.1994 № 208/94 [10]; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності та вдосконалення державного регулювання у сфері містобудівної діяльності» від 22.12.2011 № 4220-VI [11]; «Про стратегічну екологічну оцінку» від 20.03.2018 [3]; ДБН Б.2.2.-12:2018. «Планування та забудова території» [4]; ДБН В.2.3.-5:2018 «Вулиці та дороги населених пунктів» [5] та інші.

Подолати зазначену проблему можливо шляхом як осмислення реального стану сьогоденної ситуації, яка існує у сфері містобудування, так і здійсненням об'єктивної оцінки наслідків тих процесів, що відбувалися протягом останніх років, із урахуванням необхідності підвищення відповідальності всіх учасників процесу містобудівної діяльності та процесу децентралізації влади.

Процес децентралізації, який стартував у 2016 році, істотно вплинув на відносини у сфері містобудування, змінивши акценти в контролі та здійсненні впливу на зазначені відносини, але даний факт лише підсилив гостроту неузгодженості норм чинного законодавства у зазначеній сфері.

Вирішувати проблемні питання у сфері містобудування необхідно, і усі із цим погоджуються. Але головне питання: з чого починати? На нашу думку, починати необхідно із визначення самого поняття «адміністративна відповідальність» взагалі та поняття «адміністративна відповідальність у сфері містобудування» зокрема.

Аналізуючи чинне деліктне законодавство, можна констатувати про використання дефініції «адміністративна відповідальність» без її визначеного в законі поняття. Відповідна наука адміністративного права, попри численні напрацювання в цьому напрямку, характеризується різноманітністю підходів, які значним чином відрізняються в сприйнятті сучасного визначення адміністративної відповідальності.

Отже, в умовах відсутності єдиної позиції щодо визначення адміністративної відповідальності можна говорити лише про існування певних концепцій, в межах яких науковці розглядають її сутність та зміст. Найбільш визнаними з них є три основні концепції адміністративної відповідальності, а саме: управлінська концепція; публічно-сервісна концепція; правозахисна концепція [12, с. 52-54].

Не зважаючи на різноманітні точки зору щодо розуміння адміністративної відповідальності, кожна із представлених концепцій має певні вади та не в змозі в повному обсязі відповідати сучасним реаліям. До сьогодні в законодавстві домінувала правозахисна концепція адміністративної відповідальності. Але міжнародний досвід свідчить про зміну пріоритетів в цьому напрямку.

Мабуть тому законодавство пішло іншим шляхом. Так, чітко простежується застосування у законодавстві тенденції, що при виявленні адміністративних правопорушень спочатку застосовується механізм рекомендацій по усуненню цих правопорушень, тоді як адміністративні санкції застосовуються лише у випадку повторного фіксування порушень та невиконання рекомендацій по їх усуненню.

Необхідно звернути увагу на такий стан речей. Так, підставою для притягнення до адміністративної відповідальності є правопорушення (проступок). Стаття 1 Закону України «Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності» дає наступне визначення правопорушенням у цій сфері: «це протиправні діяння (дії чи бездіяльність) суб'єктів містобудування – юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, що призвели до невиконання або неналежного виконання вимог, установлених законодавством, будівельними нормами, державними стандартами і правилами» [10]. Тобто законодавство обмежується лише зазначенням кола правопорушень у сфері містобудування, не переходячи на визначення конкретних складів проступків. Така ситуація повністю нівелює можливість застосовувати інструментарій інституту адміністративної відповідальності та створює у порушника стійке усвідомлення вседозволеності.

Другий етап оновлення містобудівного законодавства взагалі, та інституту адміністративної відповідальності зокрема, передбачає «ревізію» чинного законодавства та узгодження його норм із міжнародними стандартами, що є наслідком глобалізаційних процесів сьогодення. Лише після цього можливе прийняття кодифікованого нормативного акту, де обов'язково буде розділ, присвячений адміністративній відповідальності у сфері містобудування.

Висновки. На сьогодні прослідковується стійка тенденція трансформації нормативно-правового регулювання відносин у сфері містобудування, а також теоретико-доктринальна трансформація адміністративно-деліктного права.

Загальновідомо, що адміністративна відповідальність є одним із ключових інструментаріїв підтримки режиму законності та одним із найбільш поширених видів юридичної відповідальності. Інститут адміністративної відповідальності у сфері містобудування потребує суттєвої модернізації, але не за рахунок внесення змін та доповнень у чинне законодавство, а на підставі створення нової доктрини розуміння адміністративної відповідальності у поєднанні із застосуванням системного підходу. Враховуючи різноманітність нормативних актів у галузі містобудування, кодифікація відповідних норм законодавства є складним, проте необхідним кроком. Вирішити гострі питання можна завдяки гармонійному та системному розвитку законодавчої бази й підвищенню ефективності правозастосування. Перехід до нових стандартів повинен починатися з чіткого визначення меж застосування термінів «будівництво» та «містобудування», оскільки поняття «містобудування» є значно ширшим та універсальним. Усі зазначені кроки повинні здійснюватися у площині інформатизації та впровадження новітніх технологій. Це дасть можливість створити ефективні механізми застосування інституту адміністративної відповідальності в галузі містобудування на практиці.

Список літератури

1. Савицький О. В. Адміністративна відповідальність у сфері архітектурно-будівельної діяльності: дис. ...канд. юрид. наук.12.00.07. К. 2017. 187 с.
2. За матеріалами асоціації міст України. URL: <http://www.auc.org.ua/news/> (дата звернення: 25.10.2018).
3. Про стратегічну екологічну оцінку: Закон України від 20.03.2018 р. № 2354 –VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19> (дата звернення: 25.10.2018).
4. ДБН Б.2.2.-12:2018. «Планування та забудова території». URL: http://dipromisto.gov.ua/files/NMD/DBN_B.2.2-12_2018.pdf (дата звернення: 25.10.2018).
5. ДБН В.2.3.-5:2018 «Вулиці та дороги населених пунктів». URL: [http://kbu.org.ua/assets/app/documents/75\(1\).1.%20ДБН%20В.2.3-5-2018%20ВУЛИЦІ%20ТА%20ДОРОГИ.pdf](http://kbu.org.ua/assets/app/documents/75(1).1.%20ДБН%20В.2.3-5-2018%20ВУЛИЦІ%20ТА%20ДОРОГИ.pdf) (дата звернення: 25.10.2018).
6. Про основи містобудування: Закон України від 16.11.1992 № 2780-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2780-12> (дата звернення: 25.10.2018).
7. Капитальные инвестиции в Украине в 2017 году выросли на 22,5%. Украина. URL: <http://biz.liga.net/ekonomika/all/novosti/3706900-kapitalnye-investitsii-v-ukraine-v-2017-godu-vyrosli-na-22-5.htm> (дата звернення: 25.10.2018).
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8074-X (станом на 19.09. 2013 року). URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KD0005.html (дата звернення: 25.10.2018).
9. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3038-17> (дата звернення: 25.10.2018).
10. Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності: Закон України від 14.10.1994 № 208/94. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208/94-вр> (дата звернення: 25.10.2018).
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності та вдосконалення державного регулювання у сфері містобудівної діяльності: Закон України від 22.12.2011 № 4220-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4220-17> (дата звернення: 25.10.2018).

12. Миколенко О. М. Функції адміністративно-деліктного права та сучасні концепції адміністративної відповідальності. *Правова держава*. 2017. № 28. С. 51-55.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2018

В. В. Стукаленко

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра административного и хозяйственного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ЗАМЕТКИ О СОВРЕМЕННОМ СОСТОЯНИИ ИНСТИТУТА АДМИНИСТРАТИВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В СФЕРЕ ГРАДОСТРОИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Резюме

В статье раскрывается состояние института административной ответственности в сфере градостроительства в Украине в современных условиях.

Обращается внимание на то, что институт административной ответственности в сфере градостроительной деятельности находится в состоянии трансформации, при этом уровень научного осмысления данного процесса требует повышения. Начинать необходимо с кодификации норм градостроительного законодательства, но это достаточно сложный шаг, учитывая наличие разнопланового законодательства в данной сфере.

Решить острые вопросы института административной ответственности в сфере градостроительства возможно благодаря гармоничному и системному развитию законодательства и повышению эффективности его применения на практике.

Ключевые слова: градостроительная деятельность, строительство, административная ответственность, законодательство, трансформация.

V. V. Stukalenko

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Administrative and Commercial Law
Franzuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

NOTES ON THE MODERN CONDITION OF THE INSTITUTE OF ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY IN THE FIELD OF URBAN DEVELOPMENT

Summary

The article reveals the state of the institute of administrative responsibility in the field of urban planning in Ukraine in modern conditions.

Attention is drawn to the fact that the institute of administrative responsibility in the sphere of urban planning is in a state of transformation, but the scientific understanding of this process is at an inappropriate level. It is necessary to begin with the codification of the norms of town-planning legislation, but this is quite a difficult step, given the existence of diverse legislation in this area.

Solving the critical issues of the institute of administrative responsibility in the field of urban development is possible thanks to the harmonious and systematic development of legislation and increasing the efficiency of its application in practice.

Key words: urban planning, construction, administrative responsibility, legislation, transformation.

DOI 10.18524/2304-1587.2018.2(33).146966
УДК 346.52:346.2

Я. В. Петруненко

кандидат юридичних наук, доцент
Національний університет «Одеська юридична академія»,
кафедра господарського права і процесу
вул. Фонтанська дорога, 23, Одеса, 65009, Україна

ПОДАТКОВА ПІЛЬГА В СИСТЕМІ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ: УМОВИ ТА ПІДСТАВИ НАДАННЯ

Стаття присвячена визначенню умов та підстав надання податкової пільги суб'єктам господарювання. Проведено порівняльний аналіз умов та підстав надання податкової пільги суб'єктам господарювання за законодавством України та правом Європейського Союзу; сформульовано визначення поняття податкової пільги як господарсько-правового засобу; розроблено пропозиції щодо розвитку інституту податкової пільги в Україні на підставі європейського досвіду.

Ключові слова: податкова пільга, суб'єкти господарювання, господарсько-правовий засіб, умови, підстави надання.

Постановка проблеми. У механізмі державного регулювання господарської діяльності та забезпечення ефективного використання державних коштів податкові пільги мають стимулююче значення для розвитку окремих сфер та галузей господарювання. При цьому, слід погодитись з О. І. Оксенюк, яка зауважує, що в умовах ринкової економіки пільгове оподаткування має створювати сприятливе середовище для розвитку підприємництва та забезпечувати формування передумов, необхідних для структурної перебудови національної економіки [1, с. 161].

Надання суб'єктам господарювання податкових пільг здійснюється за наявності підстав та умов, визначених законодавством. При цьому, входування України в європейський простір потребує приведення умов допустимості надання податкової пільги суб'єктам господарювання у відповідність до європейських норм, відтак дослідження даної проблематики представляється важливим і своєчасним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання надання податкових пільг суб'єктам господарювання досліджували такі науковці як М. В. Вишемирський, О. П. Віхров, В. В. Добровольська, В. С. Загорський, Д. В. Задихайло, Л. І. Купчення, Д. В. Лічак, В. М. Мельник, О. І. Оксенюк, О. П. Поддерковний, В. В. Поєдинок, Г. В. Смолин, В. А. Устименко, В. В. Чайковська, Д. О. Черніков, О. С. Шутова, В. С. Щербина, О. Х. Юлдашев та ін. Більшість з наявних наукових робіт присвячені висвітленню фінансово-правового або ж адміністративно-правового аспектів даної проблематики. Однак, актуальних комплексних наукових досліджень, присвячених визначенню підстав та умов надання податкової пільги суб'єктам господарювання в господарсько-правовому аспекті та на підставі аналізу європейських норм не достатньо, що вказує на важливість вивчення

даної проблематики і обумовлює актуальність представленої наукової статті.

Метою статті є визначення умов та підстав надання податкової пільги суб'єктам господарювання з урахуванням європейських стандартів. Для досягнення поставленої мети представляється необхідним виконати наступні **завдання**: провести порівняльний аналіз умов та підстав надання податкової пільги суб'єктам господарювання за законодавством України та правом Європейського Союзу; сформулювати визначення поняття податкової пільги як господарсько-правового засобу; розробити пропозиції щодо розвитку інституту податкової пільги в Україні на підставі європейського досвіду.

Виклад основного матеріалу. Порівняно з іншими формами державної підтримки суб'єктів господарювання, застосування податкових пільг має низку переваг, оскільки не потребує безпосереднього виділення бюджетних коштів, а передбачає уступку державою частини своїх доходів. Натомість, створюються умови для отримання позитивного соціального та економічного ефекту внаслідок структурованого розвитку господарюючих суб'єктів.

Правові та організаційні засади впливу зваженої податкової політики держави на стан національної економіки визначені в ст. 17 Господарського кодексу України. У ч. 2 цієї статті зазначається, що з метою вирішення найважливіших економічних і соціальних завдань держави закони, якими регулюється оподаткування суб'єктів господарювання, повинні передбачати: оптимальне поєднання фіскальної та стимулюючої функцій оподаткування; стабільність (незмінність) протягом кількох років загальних правил оподаткування; усунення подвійного оподаткування; узгодженість з податковими системами інших країн [2].

Таким чином, держава гарантує суб'єктам господарювання певну стабільність та передбачуваність податкового навантаження на економічний результат їхньої діяльності. При цьому, з метою стимулювання розвитку певних галузей господарювання, держава застосовує особливі податкові пільгові режими (механізми).

У науковій літературі податковий механізм стимулювання підприємств визначається як сукупність форм і методів регулювання різних сторін організації податкових відносин, дія і структура якого зумовлені особливостями управлінської діяльності держави у фінансовій сфері [3, с. 81].

На цій підставі цілком обґрунтованим видається висновок науковців, які вважають, що надання податкових пільг суб'єктам господарювання необхідно розглядати як одну із форм державної підтримки (допомоги). Зокрема, як зазначає з цього приводу П. Вернер, податкові пільги надають суб'єкту господарювання ряд конкурентних переваг, а тому відносяться до однієї з форм державної допомоги. При цьому, хоча органи державної влади, надаючи певним підприємствам звільнення від оподаткування, не витрачають державні ресурси, однак такі пільги ставлять суб'єкта господарювання, до якого вони застосовуються, у більш сприятливе в порівнянні з іншими платниками податків фінансове становище [4, с. 482, 484].

Провівши аналіз різних форм та обсягів державної підтримки господарської діяльності в Україні, група науковців, що займалася питаннями гармонізації системи державних закупівель в Україні зі стандартами ЄС, дійшла висновку, що найбільш поширеною формою підтримки промисло-

вого і регіонального розвитку є встановлення податкових пільг. Аналогічний підхід застосовувався до більшості заходів горизонтальної підтримки, що, на думку вчених, можна пояснити тим, що в умовах постійного дефіциту бюджету надання податкових пільг сприймається як більш-менш нейтральний варіант, оскільки це безпосередньо не впливає на державний та регіональні бюджети на момент ухвалення відповідного рішення [5, с. 161].

Погоджуючись з наведеною думкою, необхідно також підкреслити, що на відміну від інших форм державної підтримки суб'єктів господарювання, що надаються переважно на основі конкурсу, умови якого визначаються у державних цільових програмах, податкові пільги є більш-менш стабільним засобом, умови, порядок та підстави застосування якого врегульовані на законодавчому рівні. Стабільність виступає одним із ключових принципів податкового законодавства та передбачає, що зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніше як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки. Податки та збори, їх ставки, а також податкові пільги не можуть змінюватися протягом бюджетного року [6].

Наразі основним законодавчим актом, який регулює податкові право-відносини, визначає види та ставки податків для фізичних осіб та суб'єктів господарювання, є Податковий кодекс України. Поняття податкової пільги сформульоване у його ст. 30. Зокрема, податкова пільга розуміється як передбачене податковим та митним законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності визначених підстав. Такими підставами є особливості, що характеризують певну групу платників податків, вид їх діяльності, об'єкт оподаткування або характер та суспільне значення здійснюваних ними витрат [6].

Отже, як видно, законодавець виділяє три групи підстав для застосування податкової пільги до суб'єкта господарювання: 1) здійснення суб'єктом господарювання певного виду діяльності, на який поширюється податкова пільга; 2) наявність особливого об'єкта оподаткування; 3) особливий характер або суспільне значення здійснюваних суб'єктом господарювання витрат.

У зв'язку з цим варто погодитись з думкою М. В. Вишемирського, який вважає, що надання податкових пільг пов'язано з певною однорідністю, коли виокремлюється певна група із загального масиву платників податку, яка характеризується специфічною однорідністю та з якою законодавець пов'язує надання пільгового режиму. До інших платників чи об'єктів оподаткування застосовуються загальні підходи при оподаткуванні. На цій підставі науковець робить висновок, що податкова пільга є звільненням платників податків від певного виду податкового обов'язку в повному або частковому обсязі, яке будується на особливостях статусу певної категорії платника чи його діяльності [7, с. 153].

Між тим, деякі науковці вбачають наявність логічного протиріччя між економічною та юридичною сутністю податку та податковим звільненням, оскільки податок має загальнообов'язковий характер, а податкове звільнення – похідний характер. Зокрема, до такого висновку дійшла О. С. Шутова, яка зазначає, що застосування механізму податкового звільнення від податкового обов'язку має стимулюючий вплив держави на розвиток окре-

мої галузі господарства або промисловості. Важливим при цьому, на думку вченої, є встановлення механізму визначення кола суб'єктів, які зможуть користуватися податковим звільненням, оскільки податкове звільнення в історичному контексті надає можливість визначити його як певне «привілейоване» положення окремої категорії суб'єктів при оподаткуванні. Тому відсутність прозорості, як вважає вчена, може призводити не до стимулюючого розвитку економічних процесів, а до зворотного ефекту – корупційних проявів та конфліктів між платниками податків [8, с. 5].

Необхідно погодитись з думкою науковця та зазначити, що в країнах-членах ЄС питання про визначення критеріїв доцільності та допустимості встановлення податкових пільг як однієї з форм державної допомоги можуть вирішуватися Єврокомісією. Зокрема, основним критерієм у більшості випадків виступає те, чи є податкова пільга вибірковою, тобто чи звільняються від оподаткування лише деякі або всі підприємства, що здійснюють діяльність у якійсь сфері, у певному регіоні або мають визначену організаційно-правову форму (малі, середні підприємства). Перший випадок є типовим прикладом недопустимості державної податкової підтримки [9, с. 368].

У практиці діяльності Єврокомісії та ЄСПЛ є багато прикладів визнання державної допомоги недопустимою (незаконною), зокрема, наданої у формі податкової пільги в державах ЄС. Значна кількість рішень Єврокомісії про визнання податкової пільги недопустимою прийнята відносно таких держав, як Ірландія, Італія, Люксембург, Нідерланди та ін. [10, с. 375].

За приклад можна навести рішення Єврокомісії відносно встановлення зниженої податкової ставки від доходу, отриманого деякими авіакомпаніями Ірландії на короткі рейси. Єврокомісія дійшла до висновку, що така податкова пільга виявилась несумісною з внутрішньою фіскальною політикою держави і тому вважається дискримінаційною по відношенню до інших суб'єктів господарювання. На цій підставі Єврокомісія зобов'язала Ірландію стягнути відшкодування розміру наданої допомоги від відповідних авіаперевізників як бенефіціарів [11, с. 341].

Правова позиція ЄСПЛ щодо правомірності податкових пільг була висловлена у рішенні по справі «Італія проти Європейської комісії». Суд зауважив, що не всі податкові пільги належать до форми державної допомоги, але тільки ті пільги, що надаються визначеному колу підприємств або виробництв. При цьому, недопустимість податкової пільги може слідувати із законодавчих, регулятивних чи адміністративних положень або практики надання дискреційних повноважень у цій сфері податковим органам. Тому, якщо законодавством певної держави встановлено лише формально, що податкові переваги застосовуються до всіх підприємств, що відповідають певним загальним критеріями, але на практиці надаються суб'єктам господарювання, вибір яких здійснюється податковими органами, то такі податкові пільги є незаконними. Водночас, як зазначив ЄСПЛ, специфіка податкових пільг в кожній державі може бути виправдана природою або загальною схемою національної системи оподаткування [12, с. 91].

Отже, допустимість податкової пільги ґрунтується на дотриманні тих самих вимог, що передбачені для інших форм державної допомоги, основною з яких є недопустимість дискримінації суб'єктів господарювання або порушення антимонопольного законодавства.

Висновки. Підсумовуючи викладене, представляється можливим сформулювати наступні узагальнюючі висновки.

Податкові пільги, як господарсько-правовий засіб забезпечення ефективного використання державних коштів, можна визначити як форму державної підтримки, яка надається переважно суб'єктам малого та середнього підприємництва, сільськогосподарським товаровиробникам, іншим суб'єктам господарювання, які є платниками ПДВ, шляхом встановлення зменшеної або нульової ставки ПДВ, спеціального режиму оподаткування доходу суб'єктів господарювання або постійного чи тимчасового звільнення від оподаткування.

Пільгове оподаткування виступає доволі потужним засобом стимулювання господарської діяльності. Однак, зважаючи на той факт, що відсутність обґрунтованої фіскальної політики може призвести до недоотримання доходів державного бюджету, законодавче запровадження податкових пільг має здійснюватися на основі дотримання принципу економічної доцільності та ефективності.

Відтак, в країнах-членах ЄС до питання встановлення податкових пільг, особливо тих, що стосуються податку на прибуток підприємств, підходять дуже зважено, встановлюючи чіткі критерії, відповідність яким надає суб'єкту господарювання право на отримання податкової пільги. Тому тенденцією останніх років є те, що Єврокомісія не тільки робить зусилля, спрямовані на глобалізацію контролю над державною допомогою, але також прагне розширити сферу застосування внутрішніх контрольних повноважень за дотриманням правил надання державної допомоги в державах-країнах ЄС [13, с. 233].

За прикладом деяких країн Європи, де запроваджене нейтральне корпоративне оподаткування за низькою ставкою, що сприяє збільшенню обсягів інвестицій в умовах налагодженого функціонування соціально-економічних систем, деякі науковці пропонують запровадити в Україні уніфікований підхід до визначення системи податкових пільг, що включатиме визначення чітких критеріїв, відповідність яким дає право на отримання податкової пільги [14, с. 9]. Крім виду господарської діяльності, до таких критеріїв може відноситись приналежність суб'єкта господарювання до малого або середнього підприємництва.

Список літератури

1. Оксенюк О. І. Аналіз системи пільг з ПДВ та втрат бюджету. Вісник ЖДТУ. 2014. № 1 (67). С. 157-162.
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. / Верховна Рада України. Офіційний вісник України. 2003. № 11. Ст. 462. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 19.10.2018).
3. Оподаткування суб'єктів господарювання: навчальний посібник / [В. П. Хомутенко, І. С. Луценко, А. В. Хомутенко, О. Г. Волкова]; за заг. ред. В. П. Хомутенко. Одеса: «ВМВ», 2014. 418 с.
4. Werner P. Fiscal State Aid: On Tax Exemption and Reimbursement of Taxes. Cambridge Y. B. Eur. Legal Stud. 2017. P. 481-506.
5. Звіт про результати дослідження державної підтримки суб'єктів господарювання в Україні / Х. Хьольдлер, Е. Лібанова, Т. Єфименко, Я. Котляревський, С. Таран, Д. Черніков, В. Дерев'янкін, Ю. Стюар. К., 2015. 211 с.
6. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 р. / Верховна Рада України. Офіційний вісник України. 2010. № 92. Том 1. Ст. 3248. База даних «Законодав-

- ство України». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 19.10.2018).
7. Вишемирський М. В. До питання щодо правової природи податкової пільги. Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.). НУ «ОЮА», Півд. регіон. центр НАПрН України. Одеса: Фенікс, 2013. Т. 2. С. 151-153.
  8. Шутова О. С. Правова природа територіальних податкових звільнень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Х., 2014. 19 с.
  9. Nicolaides P. Fiscal State Aid in the EU: The Limits of Tax Autonomy. World Competition. 2004. Vol. 27. P. 365-396.
  10. Rossi-Maccanico P. A New Framework for State Aid Review of Tax Rulings. 2015. Eur. St. Aid L.Q. P. 371-381.
  11. Blazek S., Hout R. The Court's Judgments in the Ryanair and Aer Lingus Cases - Adding Another Layer of Complexity in Fiscal State Aid. 2015. Eur. St. Aid L.Q. P. 340-344.
  12. Rossi-Maccanico P. Specificity Criterion in Fiscal Aid Review: Proposals for State Aid Control of Direct Business Tax Measures. The 16 EC Tax Rev. 2007. P. 90-103.
  13. Raymond H. C. Should Fiscal State Aid Go Global. 2007. 16 EC Tax Rev. P. 231-235.
  14. Загорський В. С., Мельник В. М., Кошук Т. В. Новітні податкові реформи у країнах Європейського Союзу та орієнтири для податкової політики в Україні. Наукові праці НДФІ. 2010. № 3 (52). С. 3-17.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2018

Я. В. Петруненко

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
кафедра хозяйственного права и процесса
ул. Фонтанская дорога, 23, Одесса, 65009, Украина

**НАЛОГОВАЯ ЛЬГОТА В СИСТЕМЕ
ХОЗЯЙСТВЕННО-ПРАВОВЫХ СРЕДСТВ:
УСЛОВИЯ И ОСНОВАНИЯ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ**

Резюме

Статья посвящена определению условий и оснований предоставления налоговой льготы субъектам хозяйствования. Проведен сравнительный анализ условий и оснований предоставления налоговой льготы субъектам хозяйствования по законодательству Украины и праву Европейского Союза; сформулировано определение понятия налоговой льготы как хозяйственно-правового средства; разработаны предложения по развитию института налоговой льготы в Украине на основании европейского опыта.

Ключевые слова: налоговая льгота, предприятия, хозяйственно-правовое средство, условия, основания предоставления.

I. V. Petrunenko

National University «Odesa Academy of Law»,
The Department of Economic Law and Procedure
Fontans'ka doroga str., 23, Odesa, 65009, Ukraine

**TAX PRIVILEGES IN THE SYSTEM OF ECONOMIC
AND LEGAL MEANS: CONDITIONS AND GROUNDS
FOR GRANTING**

Summary

The article is devoted to the definition of the conditions and grounds for granting tax privileges to economic entities. A comparative analysis of the conditions and grounds for the granting of tax privileges to economic entities under the legislation of Ukraine and the law of the European Union; the definition of the concept of tax privilege as economic-legal means is formulated; proposals for the development of the tax privilege institute in Ukraine based on European experience have been developed.

Key words: tax privilege, economic entities, economic and legal means, conditions, grounds of granting.

DOI 10.18524/2304-1587.2018.2(33).146898
УДК 346.9

Н. О. Петренко

кандидат юридичних наук
Херсонський державний університет,
кафедра адміністративного і господарського права
та правоохоронної діяльності
вул. Університетська, 27, Херсон, 73000, Україна

ПОЗОВ ТА ПОЗОВНА ЗАЯВА В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

У статті досліджуються питання співвідношення понять «позов», «позовні вимоги», «позовна заява». Так, позовне провадження є одним із центральних інститутів господарського судочинства. При цьому позовне провадження розпочинається саме поданням позовної заяви та зверненням позивачем вимог до відповідача. З набранням чинності нової редакції Господарського процесуального кодексу України були значно змінені вимоги до позовної заяви як процесуального документа, із яким позивач звертається до суду. Зазначені зміни призвели до формалізації початкової стадії господарського процесу – відкриття провадження по справі.

Ключові слова: позов, позовна заява, позовні вимоги, вимоги до позовної заяви.

Постановка проблеми. За правилами позовного провадження розглядається більшість справ господарського судочинства. Ініціаторами звернення до суду є особи, які вимагають відновлення свого порушеного або оспорюваного права – позивач або позивачі. Вони звертаються до відповідного суду із позовною заявою. На стадії відкриття провадження по справі суд досліджує зміст позовної заяви та її відповідність вимогам Господарського процесуального кодексу України. При цьому, в судовій практиці, науковій літературі та Господарському процесуальному кодексі України використовуються поняття «позов», «позовна заява», «позовні вимоги». На перший погляд вони є синонімами. Проте їх застосування в межах одного процесуального інституту не робить їх взаємозамінними. Таким чином, дослідження наведених категорій, виявлення їх співвідношення має значення як для науки, так і для правозастосовної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із аналізу наукової літератури вбачається, що дослідженню питань правової природи позовів, позовної заяви, вимог до позовної заяви приділяли увагу О. Г. Братель, Е. В. Васьковський, Д. Д. Луспеник, Г. Л. Осокіна, Ж. Н. Машутіна, М. Й. Штефан та інші науковці.

Метою статті є дослідження категорії «позов», «позовні вимоги», «позовна заява» та їх співвідношення, обґрунтування їх наукового значення та застосування в юридичній практичній діяльності. Окрема увага приділяється вимогам до позовної заяви, закріпленим в Господарському процесуальному кодексі України, та їх аналізу.

Вклад основного матеріалу. Частина 2 статті 161 Господарського процесуального кодексу України закріплює перелік заяв, які можуть бути подані по суті справи. Перше та основне місце серед них займає позовна заява. Звернення із позовною заявою до суду є підставою для порушення провадження по справі. При цьому, позовна заява є одним із основних засобів, за допомогою якого особа може відновити своє оспорюване чи порушене право.

В науковій літературі, юридичній практичній діяльності одночасно використовуються два терміни – «позовна заява» та «позов». Проте достатньої уваги розмежуванню зазначених процесуальних категорій не приділяється.

Так, ще Е. В. Васьковський, досліджуючи позовне провадження в цивільному процесі, зазначив, що позовні вимоги, які заявляються суду у формі прохання, називаються «позовними», а якщо вони виражені у письмовій формі, то мають назву «позовні прохання» [1, с. 125]. В подальшому він доходить висновку, що позов являє собою вимогу, яка міститься в позовному проханні, тобто означає її предмет [1, с. 125]. Зазначена ідея була розвинута в дисертаційному дослідженні Ж. Н. Машутіної. Так, вона визначає позов як вимогу до суду або іншого юрисдикційного органу про захист суб'єктивного (у широкому розумінні) права або охоронюваного законом інтересу, яка підлягає розгляду у встановленому законом порядку. Позов має свій зміст та форму, автор вважає формою, в якій виражається вищезазначений зміст, позовною заявою [2, с. 7].

Таким чином, питання співвідношення понять «позов» та «позовна заява» не є новим, проте в сучасній національній науці йому не приділяється достатньої уваги.

У чинній редакції Господарського процесуального кодексу України застосовуються терміни «позовна заява», «позов» та «позовні вимоги». З метою визначення правильності їх застосування необхідно розкрити зміст кожного з цих понять.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 171 Господарського процесуального кодексу України позов пред'являється шляхом подання позовної заяви до суду першої інстанції, де вона реєструється та не пізніше наступного дня передається судді. В науковій літературі позов розглядають як вимогу до господарського суду заінтересованої особи про здійснення правосуддя в господарській справі на захист прав та інтересів, порушених чи оспорюваних іншою особою [3, с. 123]. Однак, з наведеним твердженням, що позов – це звернення до суду, погодитися не можна. Оскільки вимога позивача адресується відповідачу, тобто саме тій особі, яка на думку позивача має відновити її порушене чи оспорюване право. А господарський суд здійснює діяльність по вчиненню визначених законодавством процесуальних дій, спрямованих на вирішення господарської справи по суті.

Інші автори під позовом у господарському процесі розуміють як спрямовану через суд вимогу позивача до відповідача про захист порушеного або оспорюваного суб'єктивного права чи охоронюваного законом інтересу, яка здійснюється у визначеній законом процесуальній формі [4, с. 118]. Аналізуючи аналогічного змісту визначення, О. Г. Братель приходиться до висновку, що учені-процесуалісти в пропонованих визначеннях категорії «позов» процесуальне явище «позовна заява» підмінюють словосполученням «вимога позивача звернена через суд» [5, с. 11]. Проте вбачається, що

наведений висновок є помилковим та звужує поняття «позовна заява» виключно до вимоги, яка спрямовується через суд. До того ж слід, зауважити, що позов – це і є вимога, яка міститься в позовній заяві та звернена до відповідача по справі, а позовна заява – це процесуальний документ, який містить в собі вимогу. Таким чином, висновок О. Г. Брателя щодо підміни понять є необґрунтованим.

Позов є єдиним поняттям, що має пов'язані між собою дві сторони – матеріальну та процесуальну, без кожної з яких не може бути позову. Матеріально-правова сторона позову (вимога позивача до відповідача) хоча й виникає ще до порушення провадження у справі, але тільки з порушенням провадження у справі в господарському суді набуває господарсько-процесуального характеру як складова частина позову. Процесуально-правова сторона позову – це звернення до господарського суду з проханням щодо вирішення господарського спору по суті і захисту порушеного або такого, що оспорується правом чи охоронюваного законом, інтересу [6, с. 152]. В останньому значенні позов є інститутом господарсько- процесуального права.

Таким чином, позов можна визначити як матеріально-правову вимогу позивача (позивачів), звернену через господарський суд до відповідача (відповідачів) з метою захисту порушеного або такого, що оспорується права чи охоронюваного законом інтересу, яка викладена у позовній заяві.

Як зазначалось вище, господарське процесуальне законодавство містить ще один термін – «позовні вимоги». Із аналізу Єдиного державного реєстру судових рішень вбачається, що господарські суди, ухвалюючи судові рішення, застосовують словосполучення «позов задовольнити», «позов задовольнити частково», «у задоволенні позову відмовити», а значно рідше – «позовні вимоги задовольнити» та інше.

Згідно із п. 4 ч. 3 ст. 162 Господарського процесуального кодексу України, позовна заява повинна містити зміст позовних вимог. При цьому під змістом позовних вимог законодавець розуміє спосіб (способи) захисту прав або інтересів, передбачений законом чи договором, або інший спосіб (способи) захисту прав та інтересів, який не суперечить закону і який позивач просить суд визначити у рішенні. О. П. Вершинін зазначає, що способи захисту права – це передбачені законом дії, безпосередньо спрямовані на захист права, вони є завершальними актами захисту у вигляді матеріально-правових дій або юрисдикційних дій щодо усунення перешкод на шляху здійснення суб'єктами своїх прав або припинення правопорушень, відновлення становища, яке існувало до порушення [7, с. 11]. Із наведеного вище вбачається, що позовна вимога є матеріально-правовою стороною позову. Тобто позовна вимога є частиною позову та міститься в позові.

В свою чергу позов подається до суду у формі позовної зави. Так, позовна заява – це поданий до суду процесуальний документ, зафіксований на матеріальному носії та виконаний відповідно до вимог процесуального закону, у якому містяться матеріально-правові вимоги позивача до відповідача (третьої особи до однієї або обох сторін), засновані на певних юридичних фактах, обумовлених спірними матеріально-правовими відносинами [5, с. 11]. Тобто позовна заява є письмовим документом, який подається до суду та має відповідати вимогам, встановленим процесуальним законодавством. Стаття 162 Господарського процесуального кодексу

України закріплює перелік вимог, які повинна містити позовна заява. Із набранням чинності 15.12.2017 року нової редакції Господарського процесуального кодексу України вимоги до позовних заяв стали більш суворими. Так, станом на сьогоднішній день, позовна заява має містити відомості, які раніше не вимагалися, а саме: відомості про вжиття заходів досудового врегулювання спору – у випадку, якщо законом встановлено обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору; перелік документів та інших доказів, що додаються до заяви; зазначення доказів, які не можуть бути подані разом із позовною заявою (за наявності); зазначення щодо наявності у позивача або іншої особи оригіналів письмових або електронних доказів, копії яких додано до заяви; попередній (орієнтовний) розрахунок суми судових витрат, які позивач поніс і які очікує понести в зв'язку із розглядом справи; підтвердження позивача про те, що ним не подано іншого позову (позовів) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав.

Так, численними стали випадки залишення позовних заяв без руху саме з підстав недотримання вимог до змісту позовної заяви. Одним із прикладів такого судового рішення є ухвала господарського суду Дніпропетровської області від 01.11.2018 по справі № 904/4881/18. Зазначеною ухвалою позовну заяву залишено без руху у зв'язку із порушенням п. 9 ч. 3 ст. 162 ГПК України, а саме – позовна заява не містить попереднього (орієнтовного) розрахунку суми судових витрат, які позивач поніс і які очікує понести в зв'язку із розглядом справи з врахуванням вимог щодо складу судових витрат, визначених ст. 123 ГПК України [8]. Проте, відповідно до п. 2 ст. 124 Господарського процесуального кодексу України, у разі неподання стороною попереднього розрахунку суми судових витрат, суд може відмовити їй у відшкодуванні відповідних судових витрат, за винятком суми сплаченого нею судового збору. Отже, у разі неподання такого розрахунку при ухваленні судового рішення буде вирішуватися питання розподілу виключно судового збору. Таким чином, вбачається, що подання попереднього розрахунку із позовною заявою не є обов'язковим, як це визначає суд у вищенаведеній ухвалі. Таке судове рішення є прикладом формального підходу до норм процесуального законодавства, а в даному випадку саме до вимог, які висуваються до позовної заяви.

Е. В. Васьковський стверджував, що для процесуальних дій законом встановлені обов'язкові форми, строки та способи виконання. Процесуальний формалізм, – наголошував він, – при всій своїй необхідності являє велику небезпеку для розкриття в процесі матеріальної правди [1, с. 130]. Дослівне трактування процесуального законодавства не визнається і Європейським судом з прав людини. Так, наприклад, у рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Жофр де ля Прадель проти Франції» від 16 грудня 1992 року зазначено, що не повинно бути занадто формального ставлення до передбачених законом вимог, так як доступ до правосуддя повинен бути не лише фактичним, але і реальним [9].

З метою усунення виявленого протиріччя в частині зазначення попереднього розрахунку судових витрат, пропонується викласти п. 9 ч. 3 ст. 162 Господарського процесуального кодексу України в наступній редакції: «попередній (орієнтовний) розрахунок суми судових витрат (крім судового збору), які позивач поніс і які очікує понести в зв'язку із розглядом справи, у разі їх стягнення».

Підсумовуючи викладене, можна зазначити наступне. Співвідношення понять «позовна заява» та «позов» необхідно досліджувати як форму та її зміст. Так, позовна заява – це письмовий документ, який адресований суду та має відповідати закріпленим в процесуальному законодавстві вимогам. В свою чергу, позовна заява містить позов (матеріально-правову вимогу) до відповідача. Наведений висновок відповідає і нормам чинного процесуального законодавства – позов пред’являється шляхом подання позовної заяви до суду першої інстанції (ч.1 ст. 171 Господарського процесуального кодексу України). Однак, в законодавстві досліджувані поняття в деяких випадках використовуються у невідповідності до їх змісту. Так, пунктом 10 ч. 3 ст. 164 Господарського процесуального кодексу України закріплено, що позовна заява повинна містити підтвердження позивача про те, що ним не подано іншого позову (позовів) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав. Параграфом 3 глави 2 Господарського процесуального кодексу України закріплені правила визначення територіальної юрисдикції (підсудності) справ. В даному параграфі використовується термін «позов». Наприклад, позови у спорах за участю кількох відповідачів можуть пред’являтися до господарського суду за місцезнаходженням чи місцем проживання одного з відповідачів (ч. 2 ст. 29 Господарського процесуального кодексу України). Проте, в зазначених вище випадках мова йде не про вимогу, яка пред’являється позивачем до відповідача з метою відновлення свого порушеного чи оспорюваного права, а саме про документ, який подається до суду. Так, позивач має підтвердити у позовній заяві відсутність факту подання такої самої або аналогічної позовної заяви до іншого суду, а не взагалі звернення вимог до протилежної сторони. Так, особа, яка вважає, що її право порушено, окрім звернення до суду не позбавляється можливості в іншій спосіб висувати вимоги (позиватися) до протилежної сторони. Наприклад, направляти претензії, ініціювати врегулювання спору шляхом застосування процедури медіації тощо. Стосовно визначення територіальної юрисдикції (підсудності) спору, то в даному випадку також мова йде про визначення суду, до якого буде подана позовна заява. Оскільки позов пред’являється відповідачу по справі, а до суду подається саме позовна заява як документ, який має відповідати ряду вимог. Таким чином, правила визначення підсудності застосовуються саме до позовних заяв, а не позовів.

Висновки. Із урахуванням зазначеного, вбачається, що в процесуальному законодавстві не приділяється належної уваги питанню правильності застосування термінів, а саме відповідності терміну його змісту. Водночас маємо глибоке переконання, що точність застосування термінів в законодавстві надасть можливість в подальшому зменшити кількість процесуальних помилок та буде сприяти збільшенню юридичної грамотності серед юристів-практиків.

Подальшого, більш детального дослідження потребують закріпленні новою редакцією Господарського процесуального кодексу України вимоги до позовних заяв. Оскільки їх збільшення, а іноді невідповідність іншим нормам цього ж законодавчого акту призводить лише до їх формального тлумачення зі сторони суду, що може вважатися обмеженням особи на доступ до правосуддя.

Список літератури

1. Васильовский Е. В. Учебник гражданского процесса. Москва: издание Бр. Башмаковых, 1917 г. 492 с.
2. Машутина Ж. Н. Судебная защита и проблема соотношения материального и процессуального: автореферат дис...канд. юрид. наук.: 712. Томск, 1972. 20 с.
3. Боровик С. С., Джунь В. В., Мудрий С. М. Захист прав суб'єктів господарювання в арбітражних судах України. Київ, 2001. 123 с.
4. Притика Д. М., Тітов М. І., Щербина В. С. Арбітражний процес. Харків, 2001. 230 с.
5. Братель О. Г. Категорії «позов» і «позовна заява» як складова цивільних процесуальних юридичних фактів. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 2. С. 4-12.
6. Чернадчук В. Д., Сухонос В. В., Нагребельний В. П., Лук'янець Д. М. Господарське процесуальне право: підручник / За ред. В. Д. Чернадчука. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 378 с.
7. Способы защиты гражданских прав в суде: дис... доктора юрид. наук.: 12.00.03. Санкт-Петербург, 1998. 56 с.
8. Ухвала господарського суду Дніпропетровської області від 01.11.2018 по справі № 904/4881/18/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77527198> (дата звернення: 25.10.2018).
9. Case of Geouffredela Pradelle v France (ApplicationNo 12964/87) / European Court of Human Rights URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57778#%7B%22itemid%22:%5B%5C%22001-57778%22%5D%7D>(дата звернення: 25.10.2018).

Стаття надійшла до редакції 26.10.2018

Н. О. Петренко

Херсонский государственный университет,
кафедра административного и хозяйственного права
и правоохранительной деятельности
ул. Университетская, 27, Херсон, 73000, Украина

ИСК И ИСКОВОЕ ЗАЯВЛЕНИЕ В ХОЗЯЙСТВЕННОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

Резюме

Предметом исследования в статье являются понятия «иск», «исковое заявление» и «исковые требования» в хозяйственном судопроизводстве. Исковое производство является одним из главных институтов хозяйственно-процессуального права. Так, под иском понимается требование, которое истец заявляет к ответчику о защите его нарушенного или оспариваемого права или охраняемого законом интереса. Данное требование предъявляется в форме искового заявления. Под исковым заявлением понимается процессуальный документ, который подается в суд и должен соответствовать требованиям процессуального законодательства. С вступлением в силу новой редакции Хозяйственного процессуального кодекса Украины требования к оформлению исковых заявлений значительно ужесточились. Такие изменения привели к формализации первой стадии хозяйственного судопроизводства – открытию производства по делу, что противоречит практике Европейского суда по правам человека.

Ключевые слова: иск, исковое заявление, исковые требования, требования к исковому заявлению.

N. O. Petrenko

Kherson State University,

Department of Administrative and Commercial Law and Law Enforcement
University st., 27, Kherson, 73000, Ukraine

LAWSUIT AND STATEMENT OF CLAIM IN ECONOMIC LIABILITY PROCESS

Summary

The subject of research in the article are the concepts of “lawsuit”, “statement of claim” and “claim requirements” in economic legal process. The lawsuit is one of the main institutions of economic-procedural law. Thus, a claim is understood as a claim that the claimant declares to the defendant about the protection of his violated or disputed right or interest protected by law. This requirement is presented in the form of a statement of claim. A statement of claim is understood as a procedural document that is filed with a court and must comply with the requirements of procedural law. With the entry into force of the new edition of the Economic Procedural Code of Ukraine, the requirements for filing claims were significantly tightened. Such changes led to the formalization of the first stage of economic legal process – the opening of the proceedings, which is contrary to the practice of the European Court of Human Rights.

Key words: lawsuit, statement of claim, claim requirements, requirements to the statement of claim.

DOI 10.18524/2304-1587.2018.2(33).146788

УДК 343.98

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7300-4905>

Д. А. Патрелюк

кандидат юридичних наук

Національна поліція України,

департамент карного розшуку

вул. Богомольця, 10, Київ, 01601, Україна

ПРИЧИНИ ТА МОТИВИ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНОМУ ПЕРЕСЛІДУВАННЮ

Стаття присвячена усуненню неузгодженості у використанні термінів «причина» та «мотив» протидії кримінальному переслідуванню, яка має місце у криміналістичній літературі, присвяченій даній тематиці. Так, аналогічні за змістом явища (дії, рішення, факти), котрі ініціюють появу відносин протидії, різними вченими називаються по-різному: в одному випадку причинами, в іншому – мотивами.

На основі аналізу судово-слідчої практики та докримінальних джерел охарактеризовано особливі ознаки причин та мотивів протидії кримінальному переслідуванню, надано визначення їх понять.

Ключові слова: протидія кримінальному переслідуванню, причина протидії, мотив протидії, передумова протидії.

Постановка проблеми. Динамічність відносин протидії кримінальному переслідуванню визначає необхідність дослідження чинників, які спонукають суб'єкта розпочати протиборство і визначають спрямованість його дій, бездіяльність або створення перешкод. Розуміння причин та мотивів протиборства допоможе слідчому у його подоланні – зміні сутності означених відносин з конфронтації на співпрацю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Причини та мотиви протидії кримінальному переслідуванню у загальному вигляді описувалися у роботах вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: О. В. Александренко, О. О. Бібікова, Г. В. Бутирської, М. Г. Бушинської, Г. Г. Доспулова, О. О. Закатова, В. М. Карагодіна, О. В. Коптяєвої, О. О. Косинкіна, Є. О. Лушина, О. О. Ляхненко, І. В. Нецкіна, І. В. Тишутіної, А. А. Хараєва, Р. М. Шехавцова та багатьох інших.

Праці зазначених науковців склали теоретичну основу даної статті. Водночас слід зазначити, що незважаючи на свою актуальність та практичну необхідність, комплексне дослідження названих явищ у їх взаємозв'язку не проводилося. Викладене зумовило обрання теми статті.

Мета статті. Метою статті є науковий результат у вигляді визначення причин та мотивів протидії кримінальному переслідуванню. Відповідно до поставленої мети, завданнями дослідження є: 1) надати визначення причини та мотиву протидії кримінальному переслідуванню, 2) охарактеризувати особливі риси причини та мотиву протидії.

Виклад основного матеріалу. Опитування працівників правоохоронних органів дозволяє дійти висновку, що на досудовому розслідуванні окремими учасниками з різних причин може здійснюватись як пряма, так і непряма протидія, котра значно затруднює процес притягнення до відповідальності.

Про мотиви непрямої протидії розслідуванню (бездіяльність, створення перешкод) писали вітчизняні і зарубіжні вчені. Так, О. В. Александренко, Г. В. Бутирська, Є. О. Лушин та К. М. Келлі у своїх працях зазначали, що навіть за умови відсутності явних погроз, потерпілий та свідок часто відмовляються від надання свідчень, оскільки атмосфера страху та насилля (від контакту зі злочинцями) сама собою є настільки жахливою, що відважує учасників процесу від участі на стороні обвинувачення [1, с. 215; 2, с. 82; 3, с. 227].

Ситуація підтверджується і судово-слідчою практикою. Так, впродовж лютого 2008 року на території м. Овруч Житомирської області групою у складі 5 осіб ромської народності вчинено серію крадіжок, грабежів та заволодінь шляхом шахрайства грошовими коштами місцевих мешканців з територій їх домоволодінь. Зловмисників було затримано та поміщено до СІЗО. На момент передачі провадження з обвинувальним актом до суду, в матеріалах містились докази щодо участі вказаної групи у 6 епізодах, у кожному з яких потерпілі контактували з обвинуваченими. І хоч жодних фактів здійснення тиску з боку злочинців або їх оточення під час досудового розслідування не виявлено, потерпілі побоювалися останніх, і намагалися уникнути явки до суду. Після тривалих умовлянь слідчого, потерпілі прибули у судові засідання, туди ж були доставлені і усі 5 підсудних. Під час засідань 3 з 6 потерпілих змінили свої показання та вказали суду, що не впізнають нападників. В результаті фактичної відмови потерпілих від раніше наданих свідчень, один з учасників групи по окремим епізодам взагалі був виправданий (приклад № 1) [4]. Про протидію з боку обвинувачених годі й казати.

Подібних прикладів у судовій практиці достатньо. І кожен з них ставить перед науковцями і практиками одне й те саме питання – чому суб'єкт розпочав протидію кримінальному переслідуванню?

Українські та зарубіжні вчені по-різному визначають причини протидії кримінальному переслідуванню. Так, О. О. Бібіков, І. В. Нецкін та А. А. Хараєв причиною протидії з боку потерпілих та свідків визначають страх перед злочинцями [5, с. 176; 6, с. 18; 7, с. 168], О. В. Коптяєва додає шантаж та наклеп [8, с. 15], а Р. М. Шехавцов – підкуп потерпілого чи свідка [9, с. 10]. О. О. Закатов та О. О. Ляхненко у власних дослідженнях, підсумувавши усе наведене, запропонували більш узагальнений термін – «вплив з боку зацікавлених осіб» [10, с. 53; 11, с. 49].

В. М. Карагодін та О. О. Косинкін, працюючи окремо, досягли схожих результатів та розширили наведений перелік причин: впливом з боку керівництва чи родичів, небажанням нашкодити діловій репутації (власній, підприємства, трудового колективу) чи «підставити» друзів, колег, роди-

чів; особистим негативним ставленням до правоохоронних органів [12, с. 259; 13, с. 6].

Два типових види мотивів протидії з боку учасників кримінального процесу виділяє І. В. Тишутіна. На думку науковця, це вплив з боку зацікавлених осіб та особисте переконання суб'єкта [14, с. 28].

Г. Г. Доспулов серед мотивів, що можуть спонукати свідка до неправдивих показань (*протидії – Д. А. Патрелюк*), називає: особисту зацікавленість (побоювання, користь, помста, сором тощо); характер взаємин з обвинувачем або потерпілим (образа, помста, родинні, дружні або ворожі стосунки); вплив з боку зацікавлених осіб тощо [15, с. 34].

Отже, одні й ті самі явища (почуття, рішення, дії) різними вченими називаються по-різному: в одному випадку причинами, а в іншому – мотивами. Така неузгодженість використовуваних термінів не дозволяє зрозуміти їх реальну сутність, та як наслідок – розробити ефективні заходи їх нейтралізації.

У зв'язку з викладеним, розглянемо особливі риси, які характеризують причину та мотив протидії, а також відрозносять їх між собою.

Під причиною зазвичай розуміють явище, яке обумовлює або породжує інше явище. Протилежним за значенням терміну «причина» є «наслідок» [16].

У свою чергу мотивом є потреби, ціннісна орієнтація та інтерес суб'єкта, які спонукають його діяти певним чином у даній ситуації [17, с. 102].

Таким чином, з наведених визначень вбачається, що і причина, і мотив у часі передують самій протидії суб'єкта, впливають на формування її змісту і режиму. Це є спільною рисою вказаних категорій.

Розглянемо їх відмінні риси. На думку А. Ю. Федоренка, будь-яка дія має мотив, але не кожен мотив перетворюється на дію, так як елементи психіки людини – потреби, система орієнтацій, її інтереси перетворюються на дії тільки під впливом зовнішніх факторів – причин дії [18, с. 38].

Повністю погоджуючись з наведеною позицією, вважаємо за необхідне виокремити одну з головних відмінних рис вказаних категорій – залежність від суб'єкта протидії. Так, *причина протидії як явище* (дія, рішення, процес, факт) *є зовнішньою, існуючою незалежно від суб'єкта*. Водночас *мотив протидії – це внутрішній, суб'єктивний чинник* (переконання, орієнтація, емоції), *який повністю залежить від суб'єкта і формується з урахуванням його характеру та життєвого досвіду*.

З урахуванням викладеного, наведені на початку статті позиції щодо віднесення до причин протидії страху (О. О. Бібіков, І. В. Нецкін, А. А. Хараєв), небажання нашкодити діловій репутації та «підставити» друзів; особистого негативного ставлення (В. М. Карагодін, О. О. Косинкін), особистого переконання (І. В. Тишутіна), побоювання, користі, сорому (Г. Г. Доспулов), на наш погляд, не відповідають дійсності. Наведене являє собою суб'єктивні емоції (мотив) конкретної людини у відповідь на зовнішній вплив – причину (підкуп, погрозу, шантаж з боку злочинців, їх оточення тощо).

На підтвердження наших роздумів наведемо приклад. Так, 5 серпня 2015 року близько 14:30 годин співробітники ДФС України у м. Києві розпочали проведення обшуку в офісі підприємства, розтовашованого за адресою: м. Київ, вул. Краківська, 5. Через деякий час до офісу прибули 15-20 чоловіків, які почали із застосуванням фізичної сили перешкоджати

проведенню слідчої (розшукової) дії. Звертаючись до податківців, чоловіки висловлювалися нецензурною лайкою та виказували своє вкрай негативне ставлення до правоохоронних органів загалом та податкової зокрема, при цьому розпилили газовий балончик в обличчя одного із співробітників ДФС. Іншим були нанесені удари руками і ногами, що спричинило легкі тілесні ушкодження. В подальшому зловмисників було доставлено у поліцію, де встановлено, що вони не були ані співвласниками, ані працівниками підприємства, жодного відношення до кримінального переслідування не мали, учасниками процесу не були (приклад № 2) [19]. Нападники були залучені власником за винагороду.

Приклад № 2 наочно демонструє ще одну відмінну рису причини та мотиву – залежність від об'єкта протидії (кримінальне переслідування). Так, причина протидії в рамках контретного кримінального провадження чи судового розгляду завжди безпосередньо пов'язана з кримінальним переслідуванням. Мотив же – не обов'язково.

У наведеному випадку обіцянка підозрюваним (власником підприємства) винагороди «тітушкам» (причина) викликає у останніх жагу до збагачення (мотив) і змушує протидіяти кримінальному переслідуванню – перешкоджати слідчим (розшуковим) діям. Відтак, причина впливу безпосередньо пов'язана з кримінальним переслідуванням, мотив же – виключно з користю, і не залежить від ефективності та наслідків кримінального переслідування.

Децю схожа позиція висловлювалася М. Г. Бушинською. Науковець вказує, що протидія детермінується елементами об'єктивної дійсності – об'єктом та засобами діяльності [20, с. 48]. На наш погляд, вказаний підхід потребує деяких уточнень та доповнень. Так:

– по-перше, під терміном «детермінується» можна розглядати тільки причину, оскільки мотив, як було визначено вище, не обов'язково пов'язаний з об'єктом протидії (кримінальним переслідуванням);

– по-друге, причина протидії пов'язана з кримінальним переслідуванням (об'єктом), проте не тотожна йому. В протилежному випадку, кримінальне переслідування без протидії неможливо було б навіть уявити, а це явно не відповідає дійсності;

– по-третє, протидія не зумовлюється обранням слідчим конкретного законного засобу дій, оскільки останній не впливає на сутність відносин кримінального переслідування, а визначає лише його зовнішню форму. Водночас обрання незаконних засобів переслідування переводить відносини у незаконну площину і перетворює їх, по суті, на кримінальне протистояння;

– по-четверте, причина протидії може критися не лише у кримінальному переслідуванні, а і безпосередньо у його негативних наслідках для суб'єкта. Так, у прикладі № 1, потерпілі розпочали протидію не через сам факт притягнення крадіїв до відповідальності, а скоріше через страх вчинення відносно них у майбутньому нових злочинів з боку спілників затриманих осіб;

– по-п'яте, під причиною більш доцільно розуміти не переслідування чи його негативні наслідки самі по собі, а інформацію про них; під мотивом – реакцію на відповідну інформацію.

Таким чином, *причиною протидії є інформація про виникнення (зміну) в об'єкті (кримінальному переслідуванні) або пов'язані з цим негативні наслідки для суб'єкта; мотивом – реакція суб'єкта на інформацію (причину).*

На перший погляд, все зрозуміло – злочинець, дізнавшись, що його розшукує поліція (*причина – отримання інформації про наявне кримінальне переслідування*), бажаючи уникнути покарання (мотив – реакція на причину), вирішив змінити місце мешкання та «впасти на дно», тобто розпочав протидію (приклад № 3).

Але практиці відомі й інші випадки. Так, 9 березня 2018 року близько 10:20 годин К., бажаючи замаскувати свою причетність до крадіжки з домогосподарства, обладнаного камерами відеоспостереження, одягнувся у зимовий маскувальний костюм та рюкзак, обличчя сховав під балаклавою. Для зв'язку використовував радіостанцію, що в свою чергу позбавило б у майбутньому працівників поліції можливості його розшуку за сигналом мобільного телефону (приклад № 4) [21].

У прикладі № 3 причиною є дійсна інформація про наявне кримінальне переслідування, у прикладі № 4 інформацією є уявлення суб'єкта про ймовірне відкриття кримінального провадження за вказаним фактом у майбутньому, проведення слідчих (розшукових) дій, виявлення доказів його причетності до вчинення злочину.

Таким чином, ще одним критерієм для визначення відмінності між причиною та мотивом є їх дійсність. *Причина може бути як дійсною* (кримінальне переслідування вже розпочате), *так і уявною* (у розумінні суб'єкта кримінальне переслідування ймовірно розпочато або буде розпочато), *мотив же – тільки дійсним*.

Підсумовуючи викладене, визначимо основні риси причини та мотиву протидії кримінальному переслідуванню. Так, причина протидії:

- являє собою інформацію про виникнення чи зміну кримінального переслідування та пов'язані з цим негативні наслідки для суб'єкта протидії;

- характеризує зовнішнє незалежне від суб'єкта явище;
- безпосередньо пов'язана з кримінальним переслідуванням;
- може бути дійсною або уявною;
- передуює виникненню протидії у часі, породжує її, впливає на формування її змісту і режиму.

Особливі риси притаманні і мотиву протидії кримінальному переслідуванню, а саме:

- являє собою внутрішню реакцію (емоцію, орієнтацію, переконання) суб'єкта протидії;

- є відповіддю на інформацію про виникнення чи зміну кримінального переслідування та пов'язані з цим негативні наслідки для суб'єкта (причину протидії);

- є суб'єктивним, тобто цілком залежить від суб'єкта протидії, формується з урахуванням його характеру та життєвого досвіду;

- не обов'язково пов'язаний з кримінальним переслідуванням;
- є дійсним і не може бути уявним.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна резюмувати таке:

1. Причина протидії кримінальному переслідуванню – дійсна чи уявна інформація про виникнення (хід) кримінального переслідування та пов'язані з цим негативні наслідки для суб'єкта, яка передуює виникненню протидії у часі, породжує її, впливає на формування її змісту і режиму.

Особливими ознаками причини є те, що вона:

– являє собою інформацію про виникнення чи зміну кримінального переслідування та пов'язані з цим негативні наслідки для суб'єкта протидії;

- характеризує зовнішнє незалежнє від суб'єкта явище;
- безпосередньо пов'язана з кримінальним переслідуванням;
- може бути дійсною або уявною;
- передує виникненню протидії у часі, впливає на формування її змісту і режиму.

2. Мотив протидії кримінальному переслідуванню – індивідуальна внутрішня реакція (емоція, орієнтація, переконання) суб'єкта на причину протидії, не обов'язково пов'язана з кримінальним переслідуванням, яка передує виникненню протидії у часі, породжує її, впливає на формування її змісту і режиму.

Особливі ознаки мотиву:

- являє собою внутрішню реакцію (емоцію, орієнтацію, переконання) суб'єкта протидії;
- є відповіддю на інформацію про виникнення чи зміну кримінального переслідування та пов'язані з цим негативні наслідки для суб'єкта (причину протидії);
- є суб'єктивним, тобто цілком залежить від суб'єкта протидії, формується з урахуванням його характеру та життєвого досвіду;
- не обов'язково пов'язаний з кримінальним переслідуванням;
- є дійсним і не може бути уявним.

Перспективи подальших наукових розробок полягають у проведенні наукових досліджень, присвячених кореляції між конкретними причинами та мотивами протидії, залежно від статусу суб'єкта та режиму протидії.

Список літератури

1. Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : дис. ... канд. юрид. наук 12.00.09 / Олена Віталіївна Александренко. К. 2004. 253 с.
2. Бутырская А. В. Преодоление противодействия уголовному преследованию при расследовании дел о создании преступного сообщества (преступной организации) как элемент частной криминалистической методики расследования преступлений / А. В. Бутырская, Е. А. Лушин. *Вектор науки ТГУ*. 2014. № 4 (30). С. 80-83.
3. Келли К. М. Запугивание потерпевших и свидетелей. Исследование проблемы и результаты. *Зарубежный опыт правового регулирования и практика его применения по вопросам защиты участников уголовного судопроизводства*. М., 2000. С. 227.
4. Справа № 1-18/11, завершена 09.09.2011, знаходиться в архіві Овруцького районного суду Рівненської області.
5. Бибигов А. А. Противодействие расследованию преступлений, связанных с нарушением правил дорожного движения и эксплуатации транспортных средств, и криминалистические методы его преодоления : дисс. ... канд. юрид. наук. 12.00.09 / Александр Александрович Бибигов. Тула, 2005. 208 с.
6. Нецкин И. В. Противодействие расследованию таможенных _преступлений, криминалистические средства и методы его преодоления: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2001. 186 с.
7. Хараев А. А. Преодоление противодействия расследованию преступлений против собственности: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Нальчик, 2005. 205 с.
8. Коптяева А. В. Противодействие расследованию преступлений, связанных с присвоением прав на владение и управление предприятиями и организациями, и криминалистические средства и методы его преодоления : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Тюмень, 2011. 19 с.

9. Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами) кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинним організаціями: автореф. дис. ... _канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2003. 20 с.
10. Закатов А. А. Ложь и борьба с нею. Волгоград: Ниж.-Волж. изд-во, 1984. 191 с.
11. Ляхненко А. А. Проблемы преодоления противодействия в ходе расследования вымогательства, совершенного организованными преступными группами : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Краснодар, 2005. 247 с.
12. Карагодин В. Н. Основы криминалистического учения о преодолении противодействия предварительному расследованию: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Екатеринбург, 1992. 388 с.
13. Косынкин А. А. Преодоление противодействия расследованию преступлений в сфере компьютерной информации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Саратов, 2012. 24 с.
14. Тишутина И. В. Преодоление противодействия расследованию организованной преступной деятельности (организационные, правовые и тактические основы): автореф. дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2013. 47 с.
15. Доспулов Г. Г. Психология допроса на предварительном следствии. М.: юрид. лит., 1976. 112 с.
16. Вікіпедія – вільна енциклопедія URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/ %D0%9F%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0) (дата звернення: 20.10.2018).
17. Социальная психология / Под общ. ред. Г. П. Предвечного, Ю. А. Шерковина. Москва: Политиздат, 1975. 319 с.
18. Федоренко А. Ю. Криминалистическая техника в предупреждении и пресечении противодействия раскрытию и расследованию преступлений : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2001. 213 с.
19. Справа № 755/18950/15-К, завершена 07.06.2018, знаходиться в архіві Верховного Суду України.
20. Бушинская М. Г. Криминальное противодействие и пути его преодоления при расследовании мошенничества: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2006. 211 с.
21. Справа № 541/659/18, завершена 06.08.2018, знаходиться в архіві Апеляційного суду Полтавської області.

Стаття надійшла до редакції: 10.10.2018

Д. А. Патрелюк

Национальная полиция Украины,
департамент уголовного розыска
ул. Богомольца, 10, Киев, 01601, Украина

ПРИЧИНА И МОТИВ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ УГОЛОВНОМУ ПРЕСЛЕДОВАНИЮ

Резюме

Статья посвящена устранению несогласованности использования терминов «причина» и «мотив» противодействия уголовному преследованию, которые встречается в криминалистической литературе, посвященной данной тематике. Так, аналогичные по сути явления (действия, решения, факты), инициирующие появление отношений противодействия, различными учеными называются по-разному: в одном случае причинами, в другом – мотивами.

На основе анализа судебно-следственной практики и доктринальных источников охарактеризованы особые признаки причин и мотивов противодействия уголовному преследованию, дано определение их понятий.

Ключевые слова: уголовное преследование; противодействие уголовному преследованию; причина противодействия; мотив противодействия; предпосылка противодействия.

D. A. Patreliuk

National Police of Ukraine,
The Department of Criminal Operatives
Bogomolets str., 10, 01601, Kiev, Ukraine

THE REASON AND THE MOTIVE FOR COUNTERING CRIMINAL PROSECUTION

Summary

The article is devoted to eliminating the inconsistency of the use of the terms “reason” and “motive” of countering criminal prosecution, which takes place in forensic literature devoted to this topic. Thus, similar in content phenomena (actions, decisions, facts), which initiate the emergence of counteraction relations, different scientists are called differently: in one case reasons, in the other - motives. On the basis of the analysis of forensic practice and doctrinal sources, special features of reasons and motives of counteraction to criminal prosecution were characterized, definition of their concepts was given.

Key words: criminal prosecution; counteraction to criminal prosecution; the reason of counteraction; the motive of counteraction; precondition for counteraction.

DOI 10.18524/2304-1587.2018.2(33).146682
УДК 341.29

Я. С. Бенедик

кандидат юридичних наук

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,

кафедра міжнародного права

вул. Пушкінська, 77, Харків, 61024, Україна

ПРАВОВА ПРИРОДА ТА МІСЦЕ МІЖНАРОДНОГО АГЕНТСТВА З ВІДНОВЛЮВАНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В ОРГАНІЗАЦІЙНОМУ МЕХАНІЗМІ СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ

Стаття присвячена висвітленню передумов створення та еволюції Міжнародного агентства з відновлюваної енергетики. Надається загальна характеристика його інституційної будови та основних напрямів діяльності організації на сучасному етапі. Акцентується увага на політико-правовій сутності Агентства, з огляду на положення статуту та специфіку функцій, які на нього покладаються. Робиться висновок про те, що, незважаючи на насамперед «епістемологічне» спрямування діяльності організації, її вплив на розвиток відносин у сфері відновлюваної енергетики утім набуває відчутного практичного виміру, зокрема, завдяки впровадженню численних децентралізованих, діагональних ініціатив та проєктів, залученню до співпраці різноманітних урядових та неурядових акторів.

Ключові слова: відновлювані джерела енергії, міжнародне співробітництво, міжнародна організація, «м'яка» міжнародна організація.

Постановка проблеми. На сучасному етапі інституційний механізм міжнародного співробітництва у сфері відновлюваної енергетики являє собою складну систему організацій універсального, регіонального та трансрегіонального характеру, міжурядових органів, програм та форумів, які у свою чергу слугують осередком кооперації не лише держав, але й інших міжнародних акторів, що обумовлює появу новітніх форматів співпраці, спрямованих на стрімке нарощення потенціалу відновлюваної енергетики на тлі досить нестабільної позиції міждержавного співтовариства стосовно перспективності відповідних ініціатив.

Водночас гетерогенність та полісуб'єктність зазначеного інституційно-го комплексу, виступаючи індикатором сталої зацікавленості міжнародної спільноти щодо пошуку інструментів та засобів вирішення проблем глобального характеру, об'єктивується у різновекторних формах кооперації, що зрештою може негативно позначатися на сукупній ефективності співробітництва у сфері сталої енергетики.

У відповідній ситуації успішність взаємодії різноманітних учасників міжнародних відносин залежатиме від існування авторитетного організаційного осередку, здатного виступати не стільки форумом колективного прийняття політичних рішень урядами зацікавлених держав, скільки центром обміну передовим досвідом та знаннями, що у сферах співпраці, які відзначаються інноваційним характером, матиме вирішальне значення для забезпечення продуктивності реалізації численних ініціатив на різних рівнях їхнього впровадження. Усе це обумовлює значний інтерес практиків та науковців до такої організації, як Міжнародне агентство з відновлюваної енергетики (IRENA), особливостей її міжнародного статусу та потенціалу стосовно налагодження дієвого діалогу між усіма зацікавленими сторонами. Відтак, **мета роботи** полягає у визначенні передумов заснування, еволюції, особливостей повноважень та функцій, організаційної структури та сучасного стану взаємодії IRENA з державами, іншими міжнародними організаціями, неурядовими інституціями та публічно-приватними партнерами у контексті просування та широкомасштабного впровадження використання відновлюваних джерел енергії.

Стан дослідження. У вітчизняній та зарубіжній міжнародно-правовій доктрині вивченню різних аспектів відповідної проблематики присвячені роботи С. Д. Білоцького, М. В. Башун, Т. М. Анакіної, А. О. Кориневича, Т. Вельде, Т. Ван де Граафа, С. Брюса, К. Реджвелл, Й. Урпелайнена та інших.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні видається можливим виокремити низку факторів, які обумовили інтернаціоналізацію відносин у сфері відновлюваної енергетики. Загалом цьому процесу сприяли нафтові кризи 70-х років ХХ століття, що продемонстрували критичну залежність європейських держав від викопних джерел енергії. Крім того, виняткове значення мало впровадження міжнародних інструментів правового регулювання відносин у сфері охорони навколишнього середовища. До того ж у світлі доктрини сталого розвитку, що на завершення 80-х років [1] міцно вкоренилася у міжнародну свідомість й призвела до формування якісно нової парадигми комплексного сприйняття та реагування на проблеми екологічного, економічного та соціального порядку, налагодження ефективного співробітництва щодо розвитку відновлюваної енергетики могло серед іншого слугувати елементом складної системи заходів у контексті протидії змінам клімату, нерівномірності економічного розвитку, гарантування регіональної та локальної енергетичної безпеки. У цьому контексті поряд з виробленням політико-правової бази, на якій би могли ґрунтуватися відповідні заходи, виникла потреба в започаткуванні інституції, діяльність якої була б присвячена проблематиці відновлюваної енергетики.

Так, видається можливим виокремити три умовні етапи, що опосередкували багаторічний процес створення Міжнародного агентства з відновлюваної енергетики. Перший етап (поч. 1980-х – поч. 1990-х років), який загалом можливо охарактеризувати як період зародкової інституціоналіза-

ції спорадичних міжурядових ініціатив у сфері відновлюваної енергетики, позначився створенням у 1982 році Комітету з розвитку й використання нових та відновлюваних джерел енергії, інтегрованого в структуру Економічної та соціальної ради й підзвітного Генеральній Асамблеї ООН [2]. Започаткування відповідного органу обумовлювалося необхідністю забезпечення якнайшвидшого впровадження положень Програми дій з розвитку й використання нових і відновлюваних джерел енергії, затвердженої напередодні державами на однойменній Конференції ООН у Найробі [3]. Зокрема, Програма мала слугувати забезпеченню сталого економічного та соціального розвитку насамперед країн, що розвиваються, завдяки переходу до парадигми економічного розвитку, заснованого на відновлюваних джерелах енергії. Утім положення Програми так і не вдалося реалізувати. Зокрема, відповідно до підготовленої в 1992 році доповіді Групи експертів ООН у сфері сонячної енергетики задля навколишнього середовища та розвитку (United Nations Solar Energy Group for Environment and Development), безрезультатність закріплених у Програмі ініціатив насамперед обумовлювалася відсутністю належної підтримки урядів держав-членів ООН, натомість акцентувалася увага на необхідності започаткування організації у сфері відновлюваної енергетики, яка, зважаючи на попередній досвід Комітету, мала стати єдиним центром кооперації національних органів держав та міжнародних інституцій [4].

У 1992 році Комітет у контексті затверджених Генеральною Асамблеєю загальних заходів щодо активізації діяльності ООН в економічній, соціальній та суміжних сферах було перейменовано на Комітет з нових та відновлюваних джерел енергії та енергетичних ресурсів у цілях розвитку [5], останній же в 1998 році було трансформовано в Комітет з енергетики та природних ресурсів для розвитку [6]. Зазначені події обумовили виникнення ситуації, за якої на кінець 90-х років не існувало жодного міжурядового органу, який би на постійних засадах здійснював діяльність у сфері відновлюваної енергетики. Ситуація залишалася незмінною до другої половини 2000-х років, цей період, починаючи з 1992 року, можливо визначити в якості другого етапу в історії створення IRENA, який загалом на тлі універсального визнання значущості відновлюваної енергетики у якості ключового елемента досягнення цілей сталого розвитку [7] відзначався так званим інституційним вакуумом, зважаючи на неспроможність існуючих на той час організацій здійснювати відчутний вплив на розвиток зазначеної сфери.

Урешті-решт завдяки ініційованим Німеччиною численним раундам двосторонніх переговорів та висунутій на Вашингтонській конференції з відновлюваної енергетики у 2008 році ініціативи щодо створення Міжнародного агентства з відновлюваної енергетики [8], ідея заснування організації нарешті знайшла належну міжурядову підтримку й практичне втілення, що серед іншого пояснювалося загостренням проблем енергетичної безпеки, рекордним зростанням цін на нафту та появою нових загроз, пов'язаних зі змінами клімату [9, с. 162]. Подібна ситуація також обумовлювалася нездатністю Міжнародного енергетичного агентства переформатувати свою діяльність так, щоб відповідати новітнім потребам «елітного клубу» держав-членів в енергетичному секторі [10, с. 15]. Саме ці події ознаменували початок третього етапу, який завершився набранням чинності та відкриттям першої робочої сесії Агентства.

Ідейним підґрунтям для провадження подальшого переговорного процесу став розроблений у 2001 році Європейською асоціацією з відновлюваної енергетики «Меморандум про заснування Міжнародного агентства з відновлюваної енергетики» [11], що являв собою переосмислення більш раннього проекту «Меморандуму про заснування агентства з сонячної енергетики» 1990 року [12]. У той час, як проект-попередник був приречений залишитися ініціативою на папері, зважаючи на безрезультатність багаторічних переговорів, що проводилися на рівні ООН за участі Європейського Союзу, інших зацікавлених міжурядових та неурядових організацій, Меморандум 2001 року надав імпульсу наступним ініціативам у цій сфері й був покладений в основу базових положень установчого договору IRENA.

Вже у квітні 2008 року в Берліні було проведено Першу підготовчу конференцію, на якій держави-учасниці погодили концептуальні положення статутного документа IRENA, визначивши загальні цілі, структуру та порядок формування бюджету організації [13]. Остаточний текст договору було узгоджено представниками держав у жовтні 2008 року на Другій підготовчій конференції [14], урочисте підписання Статуту організації відбулося 26 січня 2009 року на конференції в Бонні [15]. При цьому повноваження щодо реалізації попередніх організаційних заходів у перехідний період покладалися на спеціальну Підготовчу комісію, завдяки зусиллям якої 4 квітня 2011 відбулося відкриття першої робочої сесії Асамблеї IRENA, що ознаменувало початок фактичної роботи організації [16, с. 11-16].

Наразі штаб-квартира Агентства на підставі укладеного з урядом Об'єднаних Арабських Еміратів договору [17] розташована в місті Абу-Дабі, й таким чином IRENA є першою міжурядовою організацією, адміністративний центр якої розташований на Середньому Сході [18]. У цьому контексті додаткової уваги заслуговує те, що незважаючи на значення, яке відіграє традиційна енергетика в економіці ОАЕ, ця держава надає активну підтримку сталим енергетичним проектам, а також забезпечує надходження необхідних ресурсів для впровадження відповідних ініціатив у межах Фонду Організації країн-експортерів нафти зі сталого розвитку (OFID) [19].

Аналіз положень Статуту організації, у першу чергу змісту його Преамбули, дозволяє зробити висновок, що, створюючи Агентство, держави-засновниці прагнули досягнути цілком конкретної мети, а саме всебічного сприяння використанню відновлюваної енергії на світовому та регіональному рівнях. Означена мета об'єктивується у низці специфічних глобальних цілей, насамперед в економічній, енергетичній та екологічній сферах, зокрема: забезпечення економічного зростання у межах концепції «сталого розвитку», зміцнення енергетичної безпеки, зниження рівня згубного впливу використання викопних енергоджерел на довкілля, здійснення поступового переходу до низьковуглецевої «зеленої» економіки, підтримка економічного розвитку та ліквідація енергетичної бідності держав, що розвиваються (особливо – віддалених та острівних), серед іншого через децентралізацію їхнього доступу до енергії. Також у Преамбулі договірні сторони висловили намір, з метою досягнення вказаних цілей в діяльності Агентства, спонукати до плідної співпраці не тільки держав-членів, але й інші організації.

Водночас стаття II Статуту встановлює головне завдання Агентства, відповідно до якого останнє «повинне сприяти якомога ширшому розпов-

сюдженню, впровадженню та сталому використанню всіх форм відновлюваної енергії». Беручи на себе роль центра прогресивного досвіду у сфері технологій відновлюваної енергетики, IRENA у якості посередника та «каталізатора» спрямовує зусилля на розповсюдження ефективних практик та стратегій, надає державам необхідну підтримку щодо різних аспектів впровадження відновлюваної енергетики на національному рівні, а також допомагає їм «отримувати вигоди від ефективного розвитку та передачі відповідних технологій та інформації» (ч. «А» ст. IV Статуту).

Різномісний діяльність Агентства, здійснювану з метою реалізації покладених на нього завдань, можна класифікувати за функціональним критерієм, розподіливши на такі групи: а) співробітництво з державами та організаціями; б) аналітична та моніторингова діяльність щодо стратегій і практик використання відновлюваних джерел енергії; в) інформаційна підтримка та консультування; г) стимулювання досліджень у сфері відновлюваної енергетики; д) обмін досвідом та технологіями [20, с. 256].

Агентство складається з трьох основних органів: Асамблеї – найвищого органу, що приймає рішення, з одним представником від кожної держави-члена; підпорядкованої Асамблеї Ради, що включає 21 державу-члена, які обираються на 2 роки за принципом ротації; та Секретаріату, який забезпечує адміністративну та технічну підтримку Асамблеї та Ради (ст. ст. VIII–XI Статуту). Крім того, в IRENA діють окремі підрозділи і центри, функціональне призначення яких полягає у підтримці ефективної роботи організації та, зокрема, розробка і реалізація його програм та проектів¹ [21]. На особливу увагу заслуговує створений у жовтні 2011 року і розміщений у Бонні Інноваційно-технологічний центр, оскільки саме на нього, як головний осередок накопичення прогресивних знань та практик в означеній сфері, покладено функції з розробки так званих «дорожніх карт» – системи практичних рекомендацій стосовно запровадження інноваційних технологій відновлюваної енергетики на національному та регіональному рівнях [22].

Значну увагу багатьох науковців у контексті дослідження правового статусу та сутності Агентства привертає питання компетенції IRENA, яка, виходячи із власних статутних положень, зобов'язана діяти виключно з урахуванням пріоритетності національних інтересів держав-учасниць, що є характерним для багатьох міжнародних організацій, та, водночас, не наділена ні повноваженнями встановлювати міжнародно-правові зобов'язання щодо досягнення конкретних кількісних або якісних цільових показників використання відновлюваних джерел енергії, ні правом ініціювати створення такого облігаторного механізму у межах будь-якого міжнародного договору у цій сфері [23, с. 363-364]. Така позиція Агентства дає підстави, з одного боку, дійти висновку про обмеженість його потенціалу в якості ефективного осередку координації та безпосереднього формування національних політик щодо відновлюваних джерел енергії [24, с. 96-97], а з іншого – припускати, що багато у чому саме спрямованість мандату організації переважно на «технічні» цілі сприяє уникненню серйозних суперечностей між державами-учасницями, наявному стрімкому зростанню членського складу та розширенню глобального впливу IRENA [25, с. 123].

¹ До підрозділів IRENA належать: Інноваційно-технологічний центр, Підрозділ стратегічного управління та виконавчого керівництва, Центр знань, політики та фінансів, Підрозділ з підтримки держав та партнерства, Підрозділ адміністративних та управлінських служб.

Втім, у будь-якому разі через означену обмеженість повноважень цілком виправданим є твердження стосовно «м'якості» мандату Агентства [9, с. 165], що, у свою чергу, може безпосередньо наштовхнути на думку про «м'якість» самої IRENA.

Так, «м'яким» міжнародним організаціям притаманна низка ключових ознак, а саме: а) заснування переважно шляхом прийняття «м'якого» акту, наприклад, заключного документу конференції, а не укладення класичного «статутного» міжнародного договору; б) відсутність традиційної внутрішньої організаційної будови; в) акти (рішення) організації містять не стільки правові, скільки політичні зобов'язання, а процес їхнього ухвалення відрізняється «горизонтальністю» і є результатом проведення спеціальних самітів, конференцій учасників таких інституцій [26, с. 59-66]. Отже, припущення щодо «м'якості» Агентства є непереконалим та безпідставним, оскільки IRENA, хоча й обмежена у можливості приймати юридично обов'язкові акти, не набуло всіх характерних для «м'яких» міжнародних організацій рис.

Незважаючи на досить короткий строк існування Агентства (заснувано у 2009 році), чисельність його членського складу зазнала безпрецедентного зростання. Наразі вона включає 183 країни (159 членів та 24 держави-кандидати), серед яких також Китайська Народна Республіка, Сполучені Штати Америки та Російська Федерація [27] – одні з найбільших світових емітентів парникових газів. Стрімкість збільшення кількості держав-учасниць на думку науковців обумовлена (крім згаданої вище «м'якості мандату») відкритістю¹ для вступу будь-якої держави-члена ООН та тим, що членство дозволить державам потенційно отримати низку переваг [9, с. 165].

Так, з одного боку, більш розвинені держави отримують можливість значного впливу у секторах відновлюваної енергетики менш розвинених, які у свою чергу певною мірою залежатимуть від експертної, інформаційної та технічної підтримки IRENA, що хоча і не здійснює безпосередню фінансову підтримку, надає країнам з потужною економікою широкі можливості реалізації власних проєктів та технології на перманентно зростаючому глобальному ринку. З іншого боку, оскільки запровадження технологій використання відновлюваних джерел енергії у національні енергетичні системи сприятиме вирішенню таких критично важливих проблем, як нестабільність або відсутність енергопостачання, залежність від імпорту енергоносіїв, виникнення екологічних катастроф, зумовлених використанням викопних видів палива тощо, менш розвинені, наприклад, ізольовані, віддалені чи острівні держави також будуть зацікавлені у тісній співпраці в межах діяльності Агентства, що, зокрема, також забезпечить останнім стабільний та гарантований доступ до інформації, знань та досвіду, експертної підтримки, а також отримання вигоди від технологічного обміну

---

¹ Так, наприклад, у порівнянні з Міжнародним енергетичним агентством, діяльність якого охоплює всі типи енергії, проте відкритою тільки для держав-членів ОЕСР; Міжнародним агентством з атомної енергії, членство в якому може бути будь-яка держава, однак сфера діяльності якого охоплює той тип енергії, до якого більшість з них доступу не має; Організацією держав-експортерів нафти, членський склад якої обмежений винятково країнами, що є великими виробниками нафти; Міжнародне агентство з відновлюваної енергетики відкрите для приєднання будь-якою державою, а його діяльність концентрується на тих типах енергії, що є потенційно доступними для кожної з них. Див.: [28, с. 348].

та потенційного фінансування національних секторів відновлюваної енергетики [9, с. 165-166].

Визначена статутними положеннями спрямованість діяльності IRENA конкретизується у спеціальних одно- чи дворічних робочих програмах, які затверджуються Асамблеєю. У перші роки свого існування Агентство концентрувало увагу на реалізації власних функцій за трьома тематичними напрямками: 1) управління знаннями (інформацією) та технічним співробітництвом з метою створення бази знань і заохочення регіональної та глобальної співпраці щодо розвитку відновлюваних енергетичних технологій; 2) надання консультацій та нарощування потенціалу задля підвищення здатності країн до розробки та реалізації ефективної політики у сфері відновлюваної енергетики, а також створення необхідного фінансового, інституційного та людського потенціалів для швидкого впровадження відновлюваних джерел енергії; 3) інноваційна та технологічна підтримка конкурентоспроможності відновлюваної енергетики на енергетичних ринках і надання відповідної допомоги урядам стосовно інноваційних стратегій та створення механізмів і технологій ефективного використання відновлюваних джерел енергії [29].

Згодом перелік було значно розширено та уточнено, і відповідно до дворічної робочої програми на 2016-2017 рр. він охоплював вже шість окремих тематичних напрямів: 1) планування переходу до відновлюваних джерел енергії з метою успішної трансформації енергетичних систем держав задля досягнення національних цілей, просування стратегій зі скорочення обсягів глобальних викидів та підвищення енергетичної безпеки; 2) підтримка процесів інвестування та розвитку через удосконалення політичних основ та створення сприятливих ринкових умов для прискореного впровадження відновлюваних джерел енергії; 3) сприяння подоланню бідності, у тому числі енергетичної, за рахунок забезпечення відкритого доступу до відновлюваних джерел енергії; 4) забезпечення регіональної інтеграції енергетичних систем зі збільшенням у них частки відновлюваних джерел енергії; 5) допомога у трансформації енергосистем острівних держав та віддалених районів із залученням ефективних відновлюваних енергетичних технологій; 6) акумулювання інформації про відновлювані джерела енергії, технології та стратегії їх використання, ціноутворення, фінансування та забезпечення відкритого доступу до неї тощо [21, с. 5]. За вказаними тематичними кластерами сьогодні Агентством запроваджується низка інноваційних сталих енергетичних проєктів, що реалізуються на універсальному, регіональному та субрегіональному рівнях, комбінуючи ініціативи зацікавлених держав, юридичних, фізичних осіб і їхніх об'єднань.

Так, задля забезпечення розширення інтеграції економічно ефективною відновлюваною енергетикою до національних енергетичних систем, сприяння транскордонній торгівлі та формування регіональних ринків відновлюваної енергії IRENA було започатковано проєкт «Коридор чистої енергії». Наразі відповідна ініціатива охоплює три субрегіони: африканський (для держав Південно- та Східноафриканської енергетичних систем) [30], західноафриканський (у межах Економічного співтовариства країн Західної Африки) [31] та центральноамериканський (для держав Системи центральноамериканської інтеграції) [32]. Програма в межах кожного з регіонів реалізується відповідно до індивідуального робочого плану й спрямовується на імплементацію національних умов та рамок, необхідних для

забезпечення своєчасного надходження фінансових ресурсів для існуючих проектів, виявлення та розробку економічно ефективних варіантів використання відновлюваних джерел енергії, забезпечення сукупного приросту долі відновлюваної енергетики в системі електропостачання, гарантування належної синергії з регіональними ініціативами, підвищення політичної підтримки та обізнаності громадськості.

Крім цього, на Кліматичному саміті 2014 року з метою забезпечення енергетичного переходу для малих острівних держав, що розвиваються, було запроваджено ініціативу (Small Island Developing States Lighthouses Initiative), спрямовану на впровадження цілісного підходу до вирішення відповідної проблематики, якою би враховувалися усі релевантні елементи, включаючи належні політичні ініціативи, аналіз стану ринків, технологій із загальною спрямованістю на нарощування потенціалу галузі сталої енергетики. Таким чином, до 2020 року планується залучити фінансування в розмірі 500 млн. дол., необхідних для енергетичної трансформації острівних держав, забезпечити приріст 100 мегават сонячних фотовольтаїчних та 20 мегават вітроенергетичних потужностей, впровадження численних проектів у сфері малої гідроенергетики, геотермальної енергії та енергії океанів, гарантувати розробку дорожніх карт з відновлюваної енергетики усіма державами-учасницями [33].

Агентством також запроваджено комплекс спрямованих на підтримку та сприяння реалізації сталих енергетичних проектів допоміжних платформ, зокрема, Глобальний атлас (Global Atlas), Навігатор проектів (Project Navigator) та Ринок сталої енергетики (Sustainable Energy Marketplace). Глобальний атлас є наразі найбільшим інформаційним ресурсом й використовується для ідентифікації користувачами потенційних проектів. Розробниками проектів повсюдно використовуються ресурси Навігатору проектів задля підвищення привабливості та перспективності їхніх проектних планів [34, с. 25]. У свою чергу такі проекти потрапляють до бази Ринку сталої енергетики, що дозволяє спростити їхній доступ до фінансових установ та надавачів послуг незалежно від їхнього місцезнаходження. Відповідні інструменти активно використовуються для впровадження як численних незалежних проектів, так і тих ініціатив, що реалізуються під егідою IRENA за підтримки Абудабійського фонду розвитку [35].

Сьогодні найбільш масштабною експертно-аналітичною ініціативою Агентства є Дорожня карта для відновлюваних джерел енергії до 2030 року (Remap 2030). Завдяки мережі національних експертів програма консолідує національні енергетичні та кліматичні плани, деталізовану локальну технологічну інформацію у єдиному інформаційному осередку. Таким чином, Remap забезпечує можливість прогнозування потенційних шляхів енергетичної трансформації, охоплюючи численні географічні регіони, сектори та тематичні кластери. Станом на початок 2018 року проект охоплює 70 держав, на які припадає близько 90% глобального енергоспоживання, що дозволяє Агентству та його членам отримувати доступ до найактуальнішої інформації та найбільш прогресивної національної практики впровадження та стимулювання розвитку відновлюваної енергетики. Незважаючи на те, що до останнього часу програма концентрувалася на середньострокових перспективах (до 2030 року) універсального, регіонального й національного розвитку сталої енергетики, планується, що в наступний програмний

цикл роботи Агентства відповідний аналіз включатиме огляд перспектив відновлюваної енергетики й до 2050 року [34, с. 7-8].

Задля підтримання сталої комунікації та практичної взаємодії з іншими міжнародними організаціями Рада Агентства за попереднього схвалення Асамблеєю наділяється повноваженням приймати спеціальні договори від імені організації. Наразі Агентством укладено низку угод про партнерство (Міжнародне енергетичне агентство, Секретаріат Латиноамериканської енергетичної організації) та меморандумів про взаєморозуміння (Європейська економічна комісія ООН, Мережа REN-21, Партнерство з відновлюваної енергетики та енергоефективності).

Висновки. Незважаючи на те, що Міжнародне агентство з відновлюваної енергетики являє собою міжнародну міжурядову організацію переважно «епістемологічного» спрямування, така специфіка діяльності Агентства не зводиться винятково до «теоретичного» асистування його державам-членам, а набуває цілком відчутного практичного виміру, що досягається, серед іншого, завдяки широкому залученню до співпраці численних міжурядових та неурядових акторів. Таким чином, на сьогодні IRENA поступово набуває значення авторитетного центру, який опосередковує співробітництво зацікавлених сторін на міжурядовому, транс- та субнаціональному рівнях. Завдяки цьому організації вдається забезпечувати ефективне впровадження різних за масштабом та регіональним охопленням проєктів у сфері відновлюваної енергетики навіть у тих ситуаціях, у яких проурядова підтримка сталих енергетичних ініціатив фактично відсутня.

Список літератури

1. Развитие и международное экономическое сотрудничество: проблемы окружающей среды. Доклад Всемирной комиссии по вопросам окружающей среды и развития А/42/427 от 4 августа 1987 года. URL: <http://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf> (дата звернення: 15.10.2018).
2. Immediate implementation of the Nairobi Programme of Action for the Development and Utilization of New and Renewable Sources of Energy, Resolution adopted by the General Assembly A/RES/37/250, 21 December 1982. URL: <http://www.un.org/documents/ga/res/37/a37r250.htm> (дата звернення: 15.10.2018).
3. United Nations Conference on New and Renewable Sources of Energy, Resolution adopted by the General Assembly A/RES/36/193, 17 December 1981. URL: <http://www.un.org/documents/ga/res/36/a36r193.htm> (дата звернення: 15.10.2018).
4. Solar Energy: A Strategy in Support of Environment and Development. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0009/000948/094869eb.pdf> (дата звернення: 15.10.2018).
5. Перестройка и активизация деятельности Организации Объединенных Наций в экономической, социальной и смежных областях. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей А/RES/46/235 от 20 июля 1992 г. URL: <http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/46/235> (дата звернення: 15.10.2018).
6. UN Economic and Social Council Resolution 1998/46 Further measures for the restructuring and revitalization of the United Nations in the economic, social and related fields: 31 July 1998. URL: <http://www.un.org/documents/ecosoc/res/1998/eres1998-46.htm> (дата звернення: 15.10.2018).
7. Повестка дня на XXI век: Принята Конференцией ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3-14 июня 1992 года. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21_ch9.shtml (дата звернення: 15.10.2018).
8. A summary report of the Washington International Renewable Energy Conference 2008. *WIREC 2008 Ministerial Bulletin*. 2008. Vol. 95. № 8. 14 p. URL: <http://www.iisd.ca/download/pdf/sd/ymbvol95num8e.pdf> (дата звернення: 15.10.2018).

9. Urpelainen J. The International Renewable Energy Agency: a success story in institutional innovation? / J. Urpelainen, T. Van de Graaf. *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*. 2015. Vol. 15. Issue 2. P. 159-177.
10. Van de Graaf T. Fragmentation in Global Energy Governance: Explaining the Creation of IRENA. *Global Environmental Politics*. 2013. Vol. 13. Issue 3. P. 14-33.
11. Memorandum for the Establishment of an International Renewable Energy Agency: by EUROSOLAR, the European Association for Renewable Agency, 2001. URL: [http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=memorandum%20for%20the%20establishment%20of%20an%20international%20solar%20energy%20agency%20\(isea\)&source=web&cd=2&cad=rja&ved=0CDsQFjAB&url=http%3A//www.hermannscheer.de/en/images/stories/pdf/irena_memorandum.pdf&ei=DDzPUN7IB-iH4gTC1oDwBg&usg=AFQjCNG5GZOV4jmNKVIIzBEZDccR_ilb5g&bvm=bv.1355325884,d.bGE](http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=memorandum%20for%20the%20establishment%20of%20an%20international%20solar%20energy%20agency%20(isea)&source=web&cd=2&cad=rja&ved=0CDsQFjAB&url=http%3A//www.hermannscheer.de/en/images/stories/pdf/irena_memorandum.pdf&ei=DDzPUN7IB-iH4gTC1oDwBg&usg=AFQjCNG5GZOV4jmNKVIIzBEZDccR_ilb5g&bvm=bv.1355325884,d.bGE) (дата звернення: 15.10.2018).
12. EUROSOLAR Memorandum for the Establishment of an International Solar Energy Agency (ISEA). *The Yearbook of Renewable Energies, 1992. Actions, Events, Initiatives*. H. Scheer (Editor-in-Chief); EUROSOLAR; UNESCO; CEC. Bochum: Ponte Press, 1992. p. 345.
13. Chair's Conclusions: Preparatory Conference for the Foundation of IRENA: 11th April 2008, Berlin. URL: https://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/About-IRENA/First-Preparatory-Conference/IRENA_ChairsConclusions_EN.pdf?la=en&hash=1969FC93004AF9469222D8E9C629630EC3700D05 (дата звернення: 15.10.2018).
14. Chair's Conclusions: Final Preparatory Conference for the foundation of IRENA: 23-24 October 2008, Madrid, Spain. URL: http://www.oie-res.me/uploads/archive/Chairs_conclusions_Final_Prep_Con.pdf (дата звернення: 15.10.2018).
15. Statute of the International Renewable Energy Agency (IRENA), IRENA/FC/Statute, 26 January 2009, Bonn. URL: <https://www.state.gov/documents/organization/179955.pdf> (дата звернення: 15.10.2018).
16. The Long Road to IRENA. From the Idea to the Foundation of the International Renewable Energy Agency: Documentation, 1990-2009 / EUROSOLAR, World Council for Renewable Energy (WCRE). Bochum: Ponte Press, 2009. 137 p.
17. Headquarters Agreement between the Government of the United Arab Emirates and the International Renewable Energy Agency: June 03 2012. URL: https://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/About-IRENA/HQ_Agreement/HQA_English_signed.pdf?la=en&hash=1786DB118BD8A51F2E7E4E96D0BEC091FEF3BD52 (дата звернення: 15.10.2018).
18. The International Renewable Agency (IRENA) at home in Masdar City. URL: <https://masdar.ae/en/initiatives/detail/welcome-irena#masdar-city> (дата звернення: 15.10.2018).
19. The State of OFID: Farewell Speech of OFID Director-General Suleiman J Al-Herbish. URL: http://www.ofid.org/Portals/0/Publications/Special%20Publications/OFID_DG_MC_statement_2018.pdf (дата звернення: 15.10.2018).
20. Wright G. The International Renewable Energy Agency: A Global Voice for the Renewable Energy Era? *Renewable Energy Law and Policy Review*. 2011. № 4. P. 251-268.
21. Work Programme and Budget for 2016-2017. International Renewable Energy Agency. Sixth session of the Assembly, Abu Dhabi, 16-17 January 2016. 83 p. URL: https://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/About-IRENA/Assembly/Sixth-Assembly/A_6_4_Work-Programme-and-Budget-2016-2017.pdf (дата звернення: 15.10.2018).
22. Official opening of the IRENA Innovation and Technology Centre (ИТС), Bonn. URL: <http://www.irena.org/newsroom/articles/2011/Sep/Official-opening-of-the-IRENA-Innovation-and-Technology-Centre-ИТС-Bonn> (дата звернення: 15.10.2018).
23. The Oxford Handbook of International Climate Change Law / Edited by K. R. Gray, R. Tarasofsky, C. P. Carlarne. Oxford : Oxford University Press, 2016. 800 p.
24. Бенедик Я. С. Організаційно-правовий механізм міжнародного співробітництва у сфері використання відновлюваних джерел енергії: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 – міжнародне право. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: б. в., 2016. 258 с.

25. Lanshina T. The Global Governance of Renewable Energy: International Trends and Russia / T. Lanshina, V. Barinova. *International Organisations Research Journal*. 2017. Vol. 12. No. 1. P. 110-126. URL: https://www.researchgate.net/publication/316533280_The_Global_Governance_of_Renewable_Energy_International_Trends_and_Russia (дата звернення: 15.10.2018).
26. Di Stasi A. About Soft International Organizations. *Evolutions in the Law of International Organizations / edited by R. Virzo, I. Ingravallo; General Introduction by N. Blokker*. 2015. 574 p. P. 44-69.
27. IRENA membership. URL: <http://www.irena.org/irenamembership> (дата звернення: 15.10.2018)
28. Overland I. A Place in the Sun? IRENA's position in the global energy governance landscape / J. Overland, G. Reischl. *International Environmental Agreements*. 2018. Vol. 18 (3). P. 335-350.
29. Decision regarding the Work Programme and Budget for 2011, A/1DC/8, 10 July 2011. URL: http://irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/About-IRENA/Assembly/First-Assembly/A_1_DC_8.pdf (дата звернення: 15.10.2018).
30. IRENA Communique on the Africa Clean Energy Corridor: Africa Clean Energy Corridor Ministerial, Abu Dhabi, United Arab Emirates, 17 January 2014. URL: https://irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/Regional-Group/Africa/IRENA_ACEC_Communique_2014.pdf (дата звернення: 15.10.2018).
31. West Africa Clean Energy Corridor URL: <http://www.irena.org/cleanenergycorridors/West-Africa-Clean-Energy-Corridor> (дата звернення: 15.10.2018).
32. Clean Energy Corridor of Central America (CECCA) Strategy. URL: <http://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Clean-Energy-Corridors/CECCA-Strategy-Documents-Final--22-9-2015.pdf?la=en&hash=7E729C9B11024B38787490EDBAACDA720706CADD&hash=7E729C9B11024B38787490EDBAACDA720706CADD> (дата звернення: 15.10.2018).
33. Accelerating the Energy Transition on Islands. URL: https://islands.irena.org/-/media/Files/IRENA/Sids/IRENA_SIDS_Lighthouses_2018.ashx (дата звернення: 15.10.2018).
34. Work Programme and Budget for 2018-2019: Report of the Director-General, Abu Dhabi? 14 January 2018. URL: http://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Remember/Assembly/Eighth-session-of-the-Assembly/A_8_4_WPB-2018-2019.ashx?la=en&hash=FCA9C24143CBBD5F71756EFB2A9B3C18B5C941E2&hash=FCA9C24143CBBD5F71756EFB2A9B3C18B5C941E2 (дата звернення: 15.10.2018).
35. IRENA / ADFD Project Facility. URL: <http://adfd.irena.org/facility.aspx> (дата звернення: 15.10.2018).

Стаття надійшла до редакції 25.10.2018

Я. С. Бенедик

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого,
кафедра международного права
ул. Пушкинская, 77, Харьков, 61024, Украина

**ПРАВОВАЯ ПРИРОДА И МЕСТО МЕЖДУНАРОДНОГО АГЕНТСТВА
ПО ВОЗОБНОВЛЯЕМОЙ ЭНЕРГЕТИКЕ В ОРГАНИЗАЦИОННОМ
МЕХАНИЗМЕ СОТРУДНИЧЕСТВА ГОСУДАРСТВ В СФЕРЕ
ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВОЗОБНОВЛЯЕМЫХ ИСТОЧНИКОВ ЭНЕРГИИ**

Резюме

Статья посвящена освещению предпосылок создания и эволюции Международного агентства в сфере возобновляемой энергетики. Дается обобщённая характеристика его институциональной структуры и основных направлений деятельности организации на современном этапе. Акцентируется внимание на политико-правовой сущности Агентства, с оглядкой на положения устава и специфику функций, которые на него возлагаются. Делается вывод, что в настоящее время функции Агентства в основном направлены на обеспечение наполнения международного сотрудничества в указанной сфере необходимым эпистемологическим содержанием, что способствует совершенствованию собственно правотворческого процесса, восполняя пробелы в отношении наиболее действенных методов правового регулирования и экономического стимулирования развития возобновляемой энергетики.

Ключевые слова: возобновляемые источники энергии, международное сотрудничество, международная организация, «мягкая» международная организация.

Y. S. Benedyk

Yaroslav Mudryi National Law University,
Department of International Law
Pushkinskaya str., 77, Kharkiv, 61024, Ukraine

**LEGAL NATURE AND STATUSE OF THE INTERNATIONAL
RENEWABLE ENERGY AGENCY IN THE ORGANIZATIONAL
MECHANISM OF COOPERATION OF STATES IN THE FIELD
OF RENEWABLE ENERGY SOURCES**

Summary

The article is devoted to the overview of the preconditions for the creation and evolution of the International Agency for Renewable Energy. The general description of its institutional structure and the main directions of the organization's activity at the present stage is given. The focus is on the political and legal nature of the Agency, taking into account the provisions of the statute and the specifics of the functions that are assigned to it.

It is concluded that, at present, the Agency's functions are mainly aimed at ensuring that international cooperation in this area is filled with the necessary epistemological content, which contributes to the improvement of the law-making process itself, filling gaps regarding the most effective methods of legal regulation and economic incentives for the development of renewable energy.

Key words: renewable energy sources, international cooperation, international organization, "soft" international organization.

DOI 10.18524/2304-1587.2018.2(33).148117
УДК 342.713

О. Р. Поєдинок

кандидат юридичних наук, докторант
Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
кафедра міжнародного права
вул. Ілленка, 36/1, Київ, 04119, Україна

МІЖНАРОДНО- ТА НАЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРИНЦИПУ ЄДИНОГО ГРОМАДЯНСТВА

Стаття присвячена розгляду міжнародно- та національно-правових аспектів принципу єдиного громадянства, проголошеного в ст. 4 Конституції України. Серед іншого, досліджуються проблемні питання тлумачення та застосування цього принципу, а також позиція України щодо явища множинного громадянства. Особливу увагу приділено міжнародним зобов'язанням України зі скорочення безгромадянства та у сфері захисту прав людини в контексті застосування принципу єдиного громадянства. Також запропоновано шляхи забезпечення одноманітного розуміння та застосування вказаного принципу.

Ключові слова: єдине громадянство, подвійне громадянство, множинне громадянство, безгромадянство.

Постановка проблеми. Як свідчать характерні для останніх кількох років громадські та політичні дискусії з питань громадянства, а також зареєстровані у Верховній Раді України законопроекти з цієї проблематики, суспільству в цілому та юридичній спільноті зокрема бракує одноманітного розуміння проголошених у чинній Конституції України принципів щодо громадянства. Перед усім, ідеться про принцип єдиного громадянства, зафіксований у статті 4 Основного Закону України, оскільки саме він є наріжним каменем усього наукового, громадського та політичного дискурсу щодо позиції України стосовно явища множинного/подвійного громадянства.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Дослідженням принципу єдиного громадянства, закріпленого в українській Конституції, а також більш широко, безпосередньо пов'язаного з ним явища множинного громадянства, займалися В. М. Шаповал, В. П. Суботенко, С. В. Дрьомов, І. І. Дахова, С. В. Черниченко, Ю. Р. Боярс та інші. Проте, на нашу думку, принцип єдиного громадянства потребує додаткового дослідження у світлі зобов'язань України за міжнародним правом.

Метою статті є аналіз як національно-правових, так і міжнародно-правових аспектів конституційного принципу єдиного громадянства.

Виклад основного матеріалу. Стаття 4 Конституції України проголошує: «В Україні існує єдине громадянство. Підстави набуття і припинення громадянства України визначаються законом». Пункт 1 статті 2 Закону України «Про громадянство України» деталізує принцип єдиного громадянства, закріплений у Конституції, і з нього випливає, що:

– окремі адміністративно-територіальні одиниці (виходячи з частини першої статті 133 Конституції України, ідеться про Автономну Республіку Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села) не можуть мати свого громадянства;

– якщо громадянин України набув громадянство іншої держави, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України;

– якщо іноземець набув громадянство України, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України.

Як бачимо із наведених вище положень, Україна не визнає наслідків подвійного громадянства, проте не забороняє подвійне громадянство як таке. Зокрема, обов'язок відмовлятися від другого громадянства для громадян України не передбачений. У зв'язку з цим варто згадати частину першу статті 19 Конституції України, яка проголошує: «Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством».

Щоправда, В. П. Суботенко не вважає два останніх речення пункту 1 статті 2 Закону України «Про громадянство України» («Якщо громадянин України набув громадянство (підданство) іншої держави або держав, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. Якщо іноземець набув громадянство України, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України») частиною формулювання принципу єдиного громадянства. На її думку, принцип єдиного громадянства означає лише «громадянство держави Україна, що виключає можливість існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць України», що кореспондує першому реченню пункту 1 статті 2 Закону. Два наступних речення розкривають «зміст принципу визнання лише власного громадянства, хоча цей принцип не названо як окремий принцип законодавства про громадянство». В. П. Суботенко вважає, що він «не є складовою частиною принципу єдиного громадянства і також не впливає з принципу єдиного громадянства». Утім, незважаючи на таке розуміння змісту принципу єдиного громадянства, яке не співпадає з поглядами автора цієї статті, вона робить логічний та такий, що відповідає міжнародній практиці, висновок про те, що «Закон України «Про громадянство України», як і закон будь-якої держави, не виключає виникнення випадків подвійного (множинного) громадянства» та що «приведені правила виключають можливість дискримінації громадян України, які одночасно перебувають у громадянстві інших держав» [1].

Подібних висновків доходять і науковці, які вбачають, що принцип єдиного громадянства пов'язаний із проблематикою множинного громадянства. Так, В. М. Шаповал стверджує: «Практично в усіх країнах, де не визнається подвійне громадянство, визначення громадянства як єдиного означає, що громадянин конкретної держави, який набув громадянство іншої держави, у правових відносинах з цією конкретною державою вважається лише її громадянином. Таким чином фактично ігнорується факт подвійного громадянства. Однак це ігнорування не ліквідує подвійне громадянство, або біпатризм» [2].

На думку І. І. Дахової, «зазначення в законодавстві існування єдиного громадянства зовсім не означає, що громадянин України за жодних підстав не може мати подвійного громадянства. ... Це означає, що держава не бере

до уваги наявність у такої особи громадянства іншої держави і ставиться до неї тільки як до свого громадянина, надаючи їй всі права громадянина і покладаючи на неї всі відповідні обов'язки» [3].

Безумовно, в контексті дискусії (наукової, політичної та громадської) щодо принципу єдиного громадянства найбільше питань викликає ситуація добровільного набуття громадянином України іноземного громадянства. У таких випадках слід пам'ятати, що рішення про втрату громадянства України на підставі добровільного набуття громадянства іншої держави може бути прийняте Президентом України (частина третя статті 19 Закону України «Про громадянство України»), і що до видання відповідного указу Президента України громадянин України, який набув громадянство іноземної держави, користується всіма правами та несе всі обов'язки громадянина України (стаття 20 Закону). Крім того, механізм примусової втрати громадянства України внаслідок добровільного набуття іноземного громадянства є вкрай складним (а подеколи й неможливим) з точки зору практичної реалізації. Так, пункт 87 Порядку провадження за заявами і поданнями з питань громадянства України та виконання прийнятих рішень для оформлення втрати українського громадянства вимагає подати «документ, що підтверджує добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави, разом із документом, який підтверджує, що на момент такого набуття громадянин України досяг повноліття». Отримати перший зі згаданих документів нелегко, особливо у період загострення двосторонніх відносин, коли іноземна держава може ігнорувати запити українських уповноважених органів. У випадку з добровільним вступом на військову службу іншої держави, що також є підставою для втрати громадянства України, стикаємося з аналогічними проблемами з отриманням документів для підтвердження відповідних фактів. Крім того, оскільки Україна є учасницею Конвенції про скорочення безгромадянства 1961 року та Європейської конвенції про громадянство 1997 року, необхідно переконатися в тому, що внаслідок втрати громадянства України особа не стане апатридом.

Згадаймо також, що є ряд передбачених уже згаданою статтею 19 Закону України «Про громадянство України» випадків, коли набуття іноземного громадянства не вважається добровільним і, відповідно, не може бути підставою втрати українського громадянства: а) одночасне набуття дитиною за народженням громадянства України та громадянства іншої держави чи держав; б) набуття дитиною, яка є громадянином України, громадянства своїх усиновителів внаслідок усиновлення її іноземцями; в) автоматичне набуття громадянином України іншого громадянства внаслідок одруження з іноземцем; г) автоматичне набуття громадянином України, який досяг повноліття, іншого громадянства внаслідок застосування законодавства про громадянство іноземної держави, якщо такий громадянин України не отримав документ, що підтверджує наявність у нього громадянства іншої держави.

Крім того, серед біпатридів є громадяни України, які набули громадянство Російської Федерації за фактично примусовою «автоматичною» процедурою, внаслідок військової окупації та низки подальших квазіправових дій, спрямованих на анексію Автономної Республіки Крим та міста Севастополь. Відповідно до частини четвертої статті 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимча-

сово окупованій території України», факт отримання ними російського громадянства Україною не визнається, а отже не може вважатися добровільним та бути потенційною підставою для втрати громадянства України: «Примусове автоматичне набуття громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території, громадянство Російської Федерації не визнається Україною та не є підставою для втрати громадянства України». По суті, йдеться про розширення встановленого статтею 19 Закону України «Про громадянство України» переліку випадків, коли набуття іноземного громадянства не вважається добровільним, а тому не може бути підставою для втрати українського громадянства.

Також важливо звернути увагу на ситуації, коли натуралізовані громадяни України відповідно до українського законодавства про громадянство можуть зберігати свої іноземні громадянства безстроково чи протягом певного часу: особи, яким було надано статус біженця чи притулок в Україні (що впливає з міжнародних зобов'язань України щодо захисту прав людини взагалі та біженців зокрема, передусім за Конвенцією про статус біженців 1951 року); особи, у яких існують незалежні від них причини неотримання документів про припинення іноземних громадянств (що впливає з вимог статті 16 Європейської конвенції про громадянство 1997 року); особи, які протягом двох років з моменту реєстрації їх громадянами України можуть зберігати іноземні громадянства, поки не настане встановлений українським законом граничний термін для надання доказів про припинення іноземних громадянств.

Отже, українським законодавством передбачено ряд випадків, коли особи можуть безперешкодно залишатися громадянами України, маючи при цьому громадянства іноземних держав, протягом встановленого періоду часу навіть безстроково. Водночас, українським правом також передбачені механізми попередження подвійного громадянства (наприклад, подання зобов'язання припинити іноземне громадянство разом із заявою про прийняття до громадянства України, втрата українського громадянства у випадку добровільного набуття іноземного громадянства, можливість виходу з громадянства України за умови наявності громадянства іноземної держави), проте на практиці такі механізми з об'єктивних і суб'єктивних причин спрацьовують не завжди.

Виходячи з викладеного вище, можна зробити висновок, що Україна має вельми реалістичний підхід до питання подвійного/множинного громадянства. Український законодавець хоч і не вітає випадки подвійного громадянства, для чого передбачив механізми його скорочення та попередження, проте усвідомлює, що, незважаючи на всі зусилля, біпатризм є об'єктивним явищем, повна ліквідація якого є неможливою, а тому сформулював своє ставлення до правових наслідків подвійного громадянства, яке втілюється в дослідженому принципі єдиного громадянства.

Утім, не всі поділяють таку позицію. Так, С. В. Дрьомов, автор аналітичної доповіді Національного інституту стратегічних досліджень «Інститут громадянства як регулятор впливу на стан забезпечення національної безпеки України», пов'язує принцип єдиного громадянства із можливістю притягнення особи до відповідальності за його недотримання: «В Україні станом на сьогодні діє закріплений в Конституції України принцип єдиного громадянства. Але при цьому жоден законодавчий акт не містить прямої заборони множинного громадянства. Національним законодавством також

не передбачена відповідальність за множинне громадянство. Тобто принцип єдиного громадянства ета нібито діє, але заходів правового впливу за його порушення не існує» [4]. Не можемо погодитися з цією думкою з кількох причин. По-перше, встановлення заборони множинного громадянства в національному праві є заходом, який завідомо не досягне своєї мети, оскільки законодавство однієї суверенної держави не може заборонити дію законодавства про громадянство іншої суверенної держави, а тому явище множинного громадянства існуватиме незалежно від ставлення до нього окремих держав (до речі, у згаданого автора подібна теза міститься на тій же сторінці, що й уже процитований фрагмент). По-друге, видається сумнівною думка про те, що можна передбачити відповідальність за те, що не є, та об'єктивно не може бути забороненим. По-третє, природа принципу єдиного громадянства полягає в невизнанні Україною правових наслідків іноземного громадянства, наявного у її власних громадян, незважаючи на час, спосіб і обставини набуття іноземного громадянства. Відповідно, цей принцип забезпечується не поведінкою фізичних осіб, які під страхом настання відповідальності повинні утримуватися від набуття іноземного громадянства, а державою, яка повинна забезпечувати рівність прав своїх громадян незалежно від наявності в них громадянств іноземних держав.

На жаль, на рівні практики правозастосування також немає єдності щодо розуміння принципу єдиного громадянства та регулювання питань подвійного громадянства в праві України. З метою ілюстрації розглянемо три судових рішення. У своїй постанові від 7 жовтня 2015 року у справі № 2а-1670/3115/12 Вищий адміністративний суд України зазначив: «Відповідно до статті 2 Закону України «Про громадянство України» подвійне громадянство не визнається» [5]. В ухвалі Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду від 18 грудня 2012 року у справі № 2а-13534/10/0470 знаходимо такий підхід до принципу єдиного громадянства: «Чинним законодавством України передбачене єдине громадянство України – громадянство держави України, даний принцип закріплений Конституцією України та Законом України «Про громадянство України». Законодавство України не передбачає подвійного громадянства» [6]. На думку ж Апеляційного суду Донецької області, «подвійне громадянство діючим законодавством заборонено» [7] (рішення від 12 серпня 2010 року у справі № 22ц-8701). Як бачимо, різні українські суди висловили три різні позиції щодо проблеми подвійного громадянства: «подвійне громадянство не визнається», «законодавство України не передбачає подвійного громадянства» та «подвійне громадянство діючим законодавством заборонено».

І це не поодинокі випадки розбіжностей у тлумаченні принципу єдиного громадянства. Таке неодноманітне розуміння та застосування відповідної конституційної та законодавчої норми призводить до порушення принципу правової визначеності, непевності правового статусу біпатрида та подеколи неможливості практичної реалізації прав і свобод, пов'язаних із належністю до українського громадянства.

На наш погляд, принцип єдиного громадянства повинен бути збережений у Конституції України, однак для уникнення його двозначних тлумачень і, як наслідок, помилок і зловживань під час його застосування, у тексті Конституції повинен також розкриватися зміст цього принципу. Утім, враховуючи складну процедуру внесення змін до Розділу І, що включає проведення всеукраїнського референдуму, як альтернативний варіант

пропонуємо звернення до Конституційного Суду України з метою офіційного тлумачення положення статті 4 Конституції України.

Висновки. Україна має вельми реалістичний підхід до питання подвійного/множинного громадянства. Український законодавець хоч і не вітає випадки подвійного громадянства, для чого передбачив механізми його скорочення та попередження, проте усвідомлює, що, незважаючи на всі зусилля, біпатризм є об'єктивним явищем, повна ліквідація якого є неможливою. Крім того, Україна має ряд міжнародних зобов'язань із попередження апатризму, а також захисту прав людини в цілому, що призводить до виникнення ситуацій, коли особи можуть безперешкодно ставати та залишатися громадянами України, маючи при цьому громадянства іноземних держав.

Такий підхід було втілено в принципі єдиного громадянства, який полягає не в забороні подвійного громадянства як такого, а в невизнанні правових наслідків іноземного громадянства у випадку громадян України. Інший аспект цього принципу має значно менший зв'язок із міжнародним правом, впливає з унітарної форми територіального устрою Української держави та полягає в виключенні можливості існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць.

На жаль, на рівні теоретичного тлумачення та практики правозастосування відсутнє одноманітне розуміння принципу єдиного громадянства, що призводить до порушення принципу правової визначеності, непевності правового статусу біпатрида та, подеколи, неможливості практичної реалізації прав і свобод, пов'язаних із належністю до українського громадянства. Для подолання цієї проблеми можна скористатися однією з двох можливостей: доповнення тексту статті 4 Конституції України для розкриття принципу єдиного громадянства чи звернення до Конституційного Суду України з метою офіційного тлумачення відповідного конституційного положення.

Список літератури

1. Суботенко В. П. Науково-практичний коментар Закону «Про громадянство України» / За заг. ред. Л. М. Горбунової. К.: «МП Леся», 2008. 624 с.
2. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс: підручник / В. М. Шаповал. 2-ге вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2011. 464 с.
3. Дахова І. І. Принцип єдиного громадянства в законодавстві та практиці України та зарубіжних країн. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2013. Вип. 26. С. 95-109.
4. Інститут громадянства як регулятор впливу на стан забезпечення національної безпеки України: аналіт. доп. / С. В. Дрьомов. К.: НІСД, 2017. 52 с.
5. Постанова Вищого адміністративного суду України від 7 жовтня 2015 року у справі № 2а-1670/3115/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/52278263> (дата звернення: 10.10.2018).
6. Ухвала Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду від 18 грудня 2012 року у справі № 2а-13534/10/0470. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29495840> (дата звернення: 10.10.2018).
7. Рішення Апеляційного суду Донецької області від 12 серпня 2010 року у справі № 22ц-8701. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/10963304> (дата звернення: 10.10.2018).

Стаття надійшла до редакції 15.10.2018

О. Р. Поединок

Институт международных отношений
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко,
кафедра международного права
ул. Ильенко, 36/1, Киев, 04119, Украина

МЕЖДУНАРОДНО- И НАЦИОНАЛЬНО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ПРИНЦИПА ЕДИНОГО ГРАЖДАНСТВА

Резюме

Статья 4 Конституции Украины провозглашает: «В Украине существует единое гражданство. Основания приобретения и прекращения гражданства Украины определяются законом». Пункт 1 статьи 2 Закона Украины «О гражданстве Украины» развивает содержащийся в Конституции принцип единого гражданства следующим образом:

- отдельные административно-территориальные единицы Украины не могут иметь собственного гражданства;
- в случае приобретения гражданином Украины гражданства другого государства, в правовых отношениях с Украиной он признается только гражданином Украины;
- в случае приобретения иностранцем гражданства Украины, в правовых отношениях с Украиной он признается только гражданином Украины.

Принцип единого гражданства не эквивалентен запрету двойного/множественного гражданства в праве Украины. Скорее, речь идет о непризнании Украиной в случае украинских граждан юридических последствий иностранного гражданства (иностранцев).

Тем не менее, в Украине отсутствует единый подход к вопросам понимания и применения этого принципа. Такого единства можно достичь посредством толкования Конституционным Судом Украины статьи 4 Конституции либо путем внесения в Конституцию положения, четко передающего содержание принципа единого гражданства.

Ключевые слова: единое гражданство, двойное гражданство, множественное гражданство, безгражданство.

O. R. Poiedynok

Institute of International Relations of
Kyiv Taras Shevchenko National University,
The Department of International Law
Illienka str., 36/1, Kyiv, 04119, Ukraine

INTERNATIONAL AND NATIONAL LEGAL ASPECTS OF THE PRINCIPLE OF SINGLE CITIZENSHIP

Summary

Article 4 of the Constitution of Ukraine reads as follows: “There shall be single citizenship in Ukraine. Grounds for obtaining and termination of Ukraine’s citizenship shall be determined by law”. Article 2(1) of the Law of Ukraine “On Citizenship of Ukraine” interprets the principle of single citizenship contained in the Constitution as follows:

– Individual administrative-territorial units cannot have their own citizenship;

– If a Ukrainian citizen has obtained the nationality of another state, he/she shall be regarded only as a Ukrainian citizen in his/her relations with Ukraine;

– If a foreigner has obtained Ukraine's nationality, he/she shall be regarded only as a Ukrainian citizen in his/her relations with Ukraine.

The principle of single citizenship is not equivalent to the prohibition of dual/multiple nationality in Ukrainian law. Rather, it is a matter of not recognising the legal consequences of foreign citizenship(s) in the case of individuals who have Ukrainian citizenship.

However, Ukraine lacks a uniform approach to the understanding and application of this principle. Such uniformity can be achieved either by means of interpretation of Article 4 of the Constitution by the Constitutional Court or by amending the Constitution with a more detailed wording of the principle of single citizenship which would articulate its exact meaning.

Key words: single citizenship, dual nationality, multiple nationality, statelessness

DOI 10.18524/2304-1587.2018.2(33).147029
УДК 342(477):355.40

В. Д. Фірсов

магістрант

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра конституційного права та правосуддя
Французький бульвар 24/26, Одеса, 65058, Україна

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ПРИНЦИПИ ЗДІЙСНЕННЯ РОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ¹

Статтю присвячено дослідженню нормативного визначення розвідувальної діяльності, характеристиці ознак, які виокремлюють розвідувальну діяльність від інших видів правоохоронної діяльності держави, а також характеристиці принципів розвідувальної діяльності та їх відповідності світовим тенденціям практичного застосування розвідки. В статті розкриваються проблеми відповідності принципів здійснення розвідувальної діяльності законодавчо закріпленим завданням, які стоять перед розвідувальними органами, проаналізовано підходи щодо вдосконалення інституту розвідувальної діяльності та надано пропозиції автора щодо вдосконалення досліджуваного інституту.

Ключові слова: розвідувальна діяльність, принципи розвідувальної діяльності, ознаки розвідувальної діяльності, національна безпека.

Постановка проблеми. Чинне законодавство, що регулює порядок здійснення розвідувальної діяльності, було прийнято під час становлення правоохоронної системи нашої держави, яка знаходилась в початкових умовах формування демократичного громадського контролю. На сьогодні підходи щодо ролі розвідки в світі та характеру її здійснення зазнали суттєвих змін, що призвело до невідповідності нормативного регулювання розвідувальної діяльності в Україні світовим тенденціям в цій галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджувана тема знайшла своє відображення в результатах діяльності науково-дослідних інститутів, а також вчених-адміністративістів, зокрема А. Вілза (Женевський центр демократичного контролю за збройними силами) та А. Н. Апарова. Пропозиції щодо покращення ефективності та прозорості діяльності розвідувальних органів було запропоновано Експертною радою з питань націо-

---

¹ Науковий керівник – К. Ю. Кармазіна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права та правосуддя Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

нальної безпеки при Центрі дослідження армії, конверсії та роззброєння. Втім, і далі невирішеними у науковій літературі залишаються питання відповідності принципів здійснення розвідувальної діяльності в Україні тим завданням, що покладаються на розвідувальні органи національним законодавством.

Мета статті полягає у визначенні основних ознак розвідувальної діяльності та її місця в системі правоохоронної діяльності держави, порівнянні нормативного регулювання розвідувальної діяльності та принципів її здійснення зі світовими підходами до розуміння розвідки, а також визначенні відповідності існуючого правового регулювання розвідувальної діяльності світовим стандартам.

Викладення основного матеріалу. В існуючій правовій системі України розвідка як правове явище може розглядатись у широкому (як інститут права) та вузькому значеннях. В чинному законодавстві України категорія «розвідка» виражена у вузькому значенні і розглядається з точки зору розвідувальної діяльності. Так, в основному нормативному акті, який визначає правове становище розвідувальних органів та особливості інституту розвідки в цілому – Законі України «Про розвідувальні органи України» (далі – ЗУ «Про розвідувальні органи»), міститься визначення терміну «розвідувальна діяльність» та встановлюються повноваження розвідувальних органів щодо здійснення такої діяльності [1, ст. 4]. Отже, можемо зробити висновок, що з точки зору чинного законодавства категорія «розвідувальна діяльність» відіграє головну роль у розумінні розвідки як політико-правового явища та інституту права.

У зв'язку з цим вважаємо за необхідне надати окрему характеристику розвідувальній діяльності як центральному правовому явищу в інституті розвідки.

Так, в наведеному законі під розвідувальною діяльністю розуміють діяльність, яка здійснюється спеціальними засобами і методами з метою забезпечення визначених законом органів державної влади розвідувальною інформацією, сприяння реалізації та захисту національних інтересів, протидії за межами України, у тому числі у кіберпросторі, зовнішнім загрозам національній безпеці України [1, ст. 1].

На підставі цього можемо визначити наступні ознаки розвідувальної діяльності.

По-перше, розвідувальна діяльність – це вид людської діяльності. Зазначена ознака характеризує розвідувальну діяльність як вид філософської категорії. Так, відповідно до філософського енциклопедичного словника С. Кримського, під людською діяльністю розуміють сукупність взаємопов'язаних активних дій і подій, які виражають взаємодію суб'єкта на певний об'єкт, в результаті якого задовольняються певні потреби суб'єкта або досягається поставлена мета [2, с. 163].

Отже, виходячи із визначення терміну, розвідувальна діяльність є специфічним видом людської діяльності, що виражається у комплексі активних дій спеціально уповноважених службових осіб і їх взаємодії з суспільно-політичними процесами і явищами з метою виявлення запобігання та припинення загроз національній безпеці та інтересам держави.

Разом з тим, враховуючи те, що розвідувальна діяльність є різновидом діяльності держави, важливо визначити місце розвідувальної діяльності в системі державної діяльності. Так, погоджуємось з позицією А. М. Апарова,

який діяльність держави визначає як владно-публічну діяльність, серед якої є декілька підвидів. Зокрема, розвідувальну діяльність дослідник відносить до оперативно-розшукової діяльності, об'єднуючи під цією категорією весь комплекс повноважень державних органів щодо здійснення негласних дій в сфері захисту національних та суспільних інтересів і забезпечення безпеки держави і окремо кожної людини і громадянина, тобто таких повноважень, до ознак яких можемо віднести і розвідувальну діяльність [3, с. 164].

Таким чином, можемо зробити висновок, що розвідувальна діяльність є різновидом публічно-владної людської діяльності.

По-друге, розвідувальна діяльність здійснюється спеціальними засобами і методами. Однак законодавство не містить чіткого переліку засобів і методів, які застосовуються власне в розвідувальній діяльності. Так, ст. 5 ЗУ «Про розвідувальні органи» відсилає до засобів і методів, які застосовуються в межах оперативно-розшукової діяльності, тобто до відповідного закону.

Разом з тим, відповідно до офіційного тлумачення Служби зовнішньої розвідки України (далі – СЗР), серед всього комплексу засобів і методів оперативно-розшукової діяльності, до засобів і методів здійснення саме розвідувальної діяльності відносять: 1) встановлення на конфіденційній основі співробітництва з повнолітніми, дієздатними особами; 2) отримання для розвідувальних цілей необхідну інформацію від усіх органів державної влади, підприємств, організацій і установ; 3) використання документів для того, щоб зашифрувати приналежність до розвідки співробітників, окремих підрозділів, приміщень і транспортних засобів тощо [4].

Вважаємо, що цей перелік є не точним та не відображає всієї сутності розвідувальної діяльності з двох причин: по-перше, зазначений перелік засобів і методів не є повним; по-друге, у ньому відсутнє виокремлення методів і засобів як різних за своїм змістом категорій.

Більш широкий перелік методів розвідувальної діяльності, що варто впровадити в розвідувальній системі України, надала Експертна Рада з питань національної безпеки Центру дослідження армії, конверсії та роззброєння (далі – Експертна рада при ЦДАКР). Так, у пропозиціях щодо підвищення ефективності діяльності національних розвідувальних органів було запропоновано доповнити національне законодавство наступними засобами організації і здійснення розвідувальної діяльності.

По-перше, посилити рівень соціального забезпечення та фізичного захисту осіб, які не є працівниками розвідувальних органів, але співпрацюють з ними. В першу чергу цей засіб покликаний забезпечити гарантії ефективності розвідувальної діяльності на тимчасово окупованих територіях та посилити мотивацію осіб, які проживають на окупованих територіях, співпрацювати з розвідувальними органами виключно в інтересах України. Необхідність ведення такого засобу забезпечення розвідувальної діяльності зумовлена потребою протидії розвідувальним органам Російської Федерації як держави-агресора, що проводять шпигунську діяльність на шкоду національній безпеці та інтересам України.

На нашу думку, коло осіб, мотивація до співпраці із національними розвідувальними органами яких має бути підвищена за допомогою зазначеного засобу, не повинно обмежуватись лише тимчасово окупованими територіями і має бути розповсюджено на всю територію України, а також на осіб, які здійснюють таку діяльність за межами України.

По-друге, необхідно законодавчо закріпити механізм кадрового забезпечення розвідувальних органів шляхом відбору кандидатів у будь-яких установах, підприємствах, вищих навчальних закладах та військових частинах. Отже, пропонується законодавчо закріпити механізм вербування у розвідувальні органи. Дані пропозиції виражають намір посилити забезпечення агентурної розвідки як засобу проведення розвідувальної діяльності. Вважаємо, що такі засоби мають посилити рівень розвідувальної діяльності та забезпечити достовірність та ефективність розвідувальної інформації.

По-третє, Експертна рада при ЦДАКР пропонує ввести посилення технічного оснащення розвідувальних органів, забезпечити їх сучасними засобами зв'язку, збору та обробки інформації. На наш погляд, ця пропозиція виражає та чітко закріплює такий метод ведення розвідки як застосування технічних засобів розвідки. Вважаємо, що цей засіб тісно пов'язаний із попередніми, оскільки поєднання двох видів розвідувальної діяльності – агентурної розвідки та технічної розвідки має посилити ефективність такої діяльності та збільшити якість зібраної розвідувальної інформації.

По-четверте, Експертною радою при ЦДАКР, в якості одного з засобів розвідувальної діяльності, пропонується закріпити на законодавчому рівні розвиток бойових воєнізованих підрозділів у складі всіх національних розвідувальних органів, метою яких буде виконання спеціальних завдань розвідувально-бойового характеру за межами України [5]. Таким чином, пропонується закріпити такий метод ведення розвідки як бойова розвідка. Вважаємо, що такий засіб слід розглядати у широкому значенні, тобто застосування такого методу незалежно від перебування України в стані війни з іншими державами.

На наш погляд, пропозиція наділити всі розвідувальні органи такими повноваженнями є необґрунтованою та призведе до дублювання повноважень окремих розвідувальних органів із спеціальними підрозділами Збройних сил України (далі – ЗСУ). Зокрема, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо Сил спеціальних операцій Збройних Сил України» № 1437-VIII від 07.07.2016 р., до повноважень Сил спеціальних операцій ЗСУ відноситься здійснення заходів з добування розвідувальної інформації та здійснення спеціальної розвідки за межами України [6, п. 3].

Таким чином, на законодавчому рівні вже визначено розвідувальні органи, які уповноважені виконувати розвідувально-бойові завдання на території інших країн. На підставі цього вважаємо, що дублювання повноважень розвідувальних органів може призвести до двозначного тлумачення повноважень цих органів та, як результат – менш ефективного виконання цими органами своїх повноважень. З цієї причини розглядати в якості одного з методів організації і проведення розвідувальної діяльності слід метод спеціалізації розвідувальних органів. Зміст цього методу полягає у чіткому розмежуванні повноважень розвідувальних органів щодо здійснення окремих видів розвідувальної діяльності. На наше переконання, таке розмежування сприятиме збільшенню ефективності розвідувальної діяльності та підвищенню професіоналізму розвідувальних органів.

Розвідувальна діяльність має специфічну мету застосування. Так, відповідно до досліджуваного ЗУ «Про розвідувальні органи», метою діяльності розвідувальних органів (а отже і метою здійснення розвідувальної діяльності) є забезпечення визначених законом органів державної влади

розвідувальною інформацією, сприяння реалізації та захисту національних інтересів, протидії за межами України, у тому числі у кіберпросторі, зовнішнім загрозам національній безпеці України [1, ст. 1].

Таким чином, проведення розвідувальної діяльності має три основні мети: 1) добування та доведення до вузького кола компетентних посадових осіб інформації, що має значення для захисту національної безпеки та інтересів держави; 2) захист національних інтересів; 3) протидія зовнішнім загрозам.

Про зовнішній характер діяльності розвідувальних органів зазначено і в інших нормативних актах, які регулюють порядок проведення розвідувальної діяльності. Зокрема Закон України «Про боротьбу з тероризмом» визначає, що розвідувальні органи можуть залучатись для боротьби з тероризмом лише за межами України [7, ст. 5].

Вважаємо, що загальне обмеження сфери проведення розвідувальної діяльності (а отже і мети такої діяльності) є недоречним та таким, що не відповідає тенденціям розвитку розвідувальних співтовариств в різних країнах.

Наприклад, Федеральний закон Російської Федерації «Про зовнішню розвідку» визначає наступні цілі діяльності органів зовнішньої розвідки: 1) забезпечення вищих посадових осіб інформацією, необхідною для прийняття рішення у найбільш важливих галузях виробництва та діяльності держави; 2) забезпечення умов, що сприяють успішній реалізації політики РФ у сфері безпеки; 3) сприяння економічному та науково-технічному розвитку [8, ст. 5].

Отже, розвідувальна діяльність органів зовнішньої розвідки в РФ проводиться не лише з метою забезпечення державної безпеки від зовнішніх загроз, а й сприянню забезпечення безпеки держави від внутрішніх загроз та сприянню сталого розвитку економіки та науковому прогресу.

Так само ширшим чином визначається мета застосування Центрального Розвідувального управління Сполучених Штатів Америки (далі – ЦРУ США), як головного розвідувального органу держави. Зокрема, цей орган здійснює свою діяльність з наступною метою: збір розвідувальної інформації; співставлення та оцінка добутої розвідувальної інформації та її надання відповідним інстанціям; загальна координація добування розвідувальної інформації за межами США; виконання інших завдань, пов'язаних з розвідувальною діяльністю за наказом Президента США або Директора національної розвідки (проведення таємних операцій, сприяння контррозвідувальній діяльності, боротьба з міжнародним тероризмом тощо) [9].

Таким чином, мета здійснення розвідувальної діяльності США не є чітко окресленою та зводиться не лише до збору та аналізу, а й до оцінки розвідувальних даних, які мають значення для забезпечення національної безпеки, а також виконання будь-якого іншого кола завдань, пов'язаних із розвідувальною діяльністю. Вважаємо, що на законодавчому рівні повноваження ЦРУ США є більш вузькими, ніж повноваження розвідувальних органів РФ, але водночас більш широкими, ніж повноваження розвідувальних органів України щодо здійснення розвідувальної діяльності. Зазначене свідчить про тенденцію зведення розвідувальної діяльності до універсального засобу забезпечення безпеки та сталого розвитку держави.

На підставі викладеного вважаємо, що законодавче визначення розвідувальної діяльності в Україні, а також правова регламентація мети та методів її проведення є такими, що не відповідають сучасним світовим реаліям здійснення розвідувальної діяльності.

На нашу думку, важливим чинником, що впливає на сутність і зміст розвідувальної діяльності, є принципи, на яких ґрунтуються організація та порядок проведення такої діяльності.

Зокрема, ЗУ «Про розвідувальні органи» визначає наступні засади розвідувальної діяльності: законність; повага і дотримання прав і свобод людини і громадянина; безперервність; поєднання гласних і негласних методів і засобів; розмежування сфер діяльності розвідувальних органів, взаємодії і координації діяльності, незалежність і оперативність у поданні розвідувальної інформації; позапартійність; підконтрольність і підзвітність органам державної влади [1, ст. 3]. Окрім того, законом передбачено принцип, який не зазначений в якості окремого принципу, але, на наш погляд, має бути розглянутий: принцип обмеженості застосування розвідувальних органів, згідно з яким останні не можуть здійснювати завдання, які не передбачені чинним законодавством.

На наш погляд, в умовах чинних норм, що регламентують порядок здійснення розвідувальної діяльності, застосування цього принципу значно звужує можливість застосовувати розвідувальну діяльність як ефективний механізм захисту національної безпеки та інтересів держави. Зокрема, як зазначалось, чинним законодавством передбачені межі застосування розвідувальних органів щодо захисту лише від зовнішніх загроз, при цьому не визначаючи, які загрози слід розцінювати як зовнішні. В умовах втрати державного суверенітету на частині території України вважаємо, що існуюча інтерпретація принципу та його застосування звужують можливість здійснення розвідувальної діяльності з метою захисту національних інтересів нашої держави.

Окрім цього, аналізуючи наведені принципи здійснення розвідувальної діяльності, можемо зробити висновок, що ці принципи мають чітко визначену природу походження та межі застосування, а отже їх можна поділити на види в залежності від сфери застосування принципів.

Так, за основу класифікації принципів розвідувальної діяльності вважаємо за доцільне взяти класифікацію загальнотеоретичних принципів права за ознакою меж розповсюдження дії таких принципів. Зокрема, в теорії держави і права принципи права прийнято ділити на загально-правові, галузеві та міжгалузеві [10, с. 118].

Отже, до загально-правових принципів відносять принципи законності та принцип поваги і дотримання прав і свобод людини і громадянина. До міжгалузевих принципів, на наш погляд, слід віднести поєднання гласних і негласних методів і засобів діяльності та підконтрольність і підзвітність органам державної влади, коло яких визначено законодавством.

Окремої уваги, на наш погляд, заслуговує дослідження принципу безперервності в діяльності розвідувальних органів. Так, відсутність нормативного закріплення змісту цього принципу як принципу розвідувальної діяльності призводить до двозначного тлумачення його значення.

Таке твердження ґрунтується на різному значенні принципу безперервності в нормативно-правових актах, що регулюють суміжні із розвідкою суспільні відносини. Зокрема, згідно Закону України «Про Національну

поліцію» виконання завдань, які покладені на органи поліції, має здійснюватись безперервно та цілодобово, при цьому кожна особа має право звернутись до органів поліції в будь-який момент, а співробітники поліції не мають права відмовити у прийнятті та розгляді звернення, незалежно від дня та часу звернення [11, ст. 12].

Інше тлумачення такого принципу виражене в Законі України «Про Кабінет Міністрів України». Так, принцип безперервності в діяльності Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) закріплений в ч. 1 ст. 3 відповідного Закону [12]. Разом з тим, в нормативному акті відсутнє тлумачення змісту цього принципу. У зв'язку з цим, погоджуємось з думкою В. С. Кобрини щодо розкриття значення принципу безперервності КМУ в ч. 3 ст. 115 Конституції України, згідно з якою КМУ, повноваження якого припинилися, продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новообраного КМУ [13, с. 96]. На нашу думку, враховуючи те, що і КМУ, і будь-які розвідувальні органи є органами державної влади, які виконують функції держави, допустимо проводити аналогію у тлумаченні змісту принципу безперервності розвідки як такого, що повноваження розвідувального органу або посадових осіб таких органів у разі припинення їх діяльності, мають бути передані іншим спеціальним органам або посадовим особам.

Враховуючи правоохоронний характер розвідувальної діяльності, вважаємо, що принцип безперервності, закріплений в Законі України «Про Національну поліцію» також має місце в діяльності розвідувальних органів, а отже, сутність принципу має тлумачитись як безперервність на двох рівнях: 1) на рівні здійснення повноважень (тактичний рівень): розвідувальний орган має здійснювати розвідувальну діяльність безперервно незалежно від обставин та часу проведення такої діяльності; 2) на рівні виконання функцій держави (стратегічний рівень): розвідувальний орган не може припинити свої повноваження щодо проведення розвідувальної діяльності без їх передачі іншому органу.

Що ж до галузевих принципів, варто зазначити, що значення «галузевий» у відношенні до розвідки має тлумачитись у широкому значенні і відображати принципи, притаманні не лише окремій галузі права, а й окремому інституту права. На наше переконання, таке тлумачення має місце у тому випадку, коли принципи відображають характер діяльності комплексних інститутів права, які не можна однозначно віднести до тих чи інших галузей права. Інститут розвідки є комплексним інститутом, оскільки поєднує в собі ознаки адміністративного, конституційного та кримінального права, що виражається у цілях здійснення розвідувальної діяльності та методах її проведення.

У зв'язку з вищевикладеним, вважаємо за доцільне віднести до галузевих принципів розвідувальної діяльності ті принципи, які притаманні лише інституту розвідки. Зокрема, такими засадами є принцип розмежування сфер діяльності розвідувальних органів, взаємодії і координації діяльності та принцип незалежності і оперативності у поданні розвідувальної інформації.

Щодо принципу розмежування сфер діяльності розвідувальних органів, взаємодії та координації діяльності, таке розмежування чітко закріплене в ст. 6 ЗУ «Про розвідувальні органи», в якій зазначено повноваження розвідувальних органів щодо здійснення розвідувальної діяльності у конкретних сферах та за конкретних умов. Разом з тим, на наш погляд, механізм

взаємодії та координації діяльності цих органів не має чіткого вираженого нормативного закріплення.

Так, відповідно до ст. 7 ЗУ «Про розвідувальні органи», координація розвідувальних органів здійснюється Президентом України через Раду Національної безпеки і оборони України (далі – РНБО). Однак, на наш погляд, відсутній чіткий механізм взаємодії цих органів, а РНБО, як координаційний Орган при Президентові України, виконує координаційні функції по відношенню до всіх правоохоронних та оборонних органів і організацій України, а отже не є спеціалізованим розвідувальним органом.

На наш погляд, в питанні ефективної реалізації принципу взаємодії та координації діяльності розвідувальних органів доцільним є дослідження позитивного досвіду механізму взаємодії розвідувальних органів у Франції та Сполучених Штатах Америки, де все розвідувальне товариство країни підпорядковано єдиному центральному органу, що здійснює координацію виключно розвідувальних органів.

Принцип незалежності і оперативності у поданні розвідувальної інформації, на наше переконання, є неточним, а його формулювання не відповідає фактичним правовідносинам в сфері розвідувальної діяльності. Зокрема, незалежність розвідувальних органів у поданні інформації прямо суперечить принципу підконтрольності та підзвітності органам державної влади, а також порядку подання розвідувальної інформації компетентним органам. Так, згідно зі ст. 10 ЗУ «Про розвідувальні органи», розвідувальна інформація, зібрана розвідувальними органами, подається Президенту України, Голові Верховної Ради України, Прем'єр-міністру України та іншим особам, визначеним Президентом України [1].

Вважаємо більш доречним і вдалим формулювання цього принципу як «незалежність у збиранні та оперативність у поданні розвідувальної інформації», оскільки такий принцип забезпечить більш ефективний збір розвідувальної інформації. Разом з тим, принцип незалежності збору розвідувальної інформації не може бути абсолютним і має передбачати незалежність в ініціюванні збору та виборі незаборонених методів збору розвідувальної інформації.

Окрім того, за даними аналітичного посібника «Розуміння підзвітності розвідки» Айдана Вілза, в демократичних державах існують законодавчо визначені обмеження щодо інформації, що може бути добута розвідувальними органами. Зокрема, заборонено збирати інформацію про осіб, якщо вони не несуть загрозу національній безпеці, інформацію про законну політичну та громадську діяльність осіб, а також збирати інформацію з метою задоволення особистих або специфічних, не пов'язаних із захистом національної безпеки, потреб працівників розвідувальних органів або інших осіб. Також в демократичних суспільствах розвідувальним органам заборонено збирати відомості про представників певних професій: адвокатів, журналістів, парламентарів, церковнослужителів та лікарів, якщо такі органи не доведуть безспірність підстав вважати представників таких професій причетними до нанесення шкоди національній безпеці [14, с. 19-20].

З огляду на це, на практиці складно здійснювати контроль за дотриманням таких обмежень, однак сам факт нормативного закріплення таких обмежень свідчить про наміри держави вдосконалювати систему розвідувальної діяльності та про гуманність розвідки як механізму захисту національної безпеки.

Отже, вважаємо, що принцип незалежності та оперативності в наданні розвідувальної інформації вимагає модернізації у відповідності із стандартами збору розвідувальної інформації в демократичних суспільствах.

Висновки. Законодавче визначення розвідувальної діяльності, а також регламентація принципів її здійснення в Україні, є застарілими та не відповідають сучасним світовим тенденціям здійснення розвідувальної діяльності. На нашу думку, система правової регламентації розвідувальної діяльності в Україні потребує глибокої модернізації на нормативному рівні, а також більш детального регулювання повноважень розвідувальних органів. Зокрема, необхідно визначити коло інформації, яка не може відноситись до розвідувальної інформації, а також встановити порядок дій в разі отримання такої інформації розвідувальними органами. Також слід встановити чітке розмежування прийомів розвідувальної діяльності від загальних методів проведення оперативно-розшукової діяльності. Окрім того, вважаємо за необхідне привести нормативне регулювання принципів здійснення розвідувальної діяльності у відповідність до практичної діяльності розвідувальних органів та загальних світових тенденцій регулювання розвідки.

Список літератури

1. Про розвідувальні органи України: Закон України №2331-III від 22.03.2001 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2331-14/ed20161005> (дата звернення: 25.09.2018).
2. Шинкарук В. І., Кримський С. «Діяльність». Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін.; Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук (наукові редактори); І. О. Покаржевська (художнє оформлення). Київ : Абрис, 2002. 742 с.
3. Апаров А. Н. Адміністративно-публічна діяльність як один із видів владно-публічної діяльності та як категорія адміністративного права / А. Н. Апаров. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 4. С. 165-174.
4. Загальна характеристика Служби зовнішньої розвідки України. Офіційний веб-сайт Служби зовнішньої розвідки України. URL: http://szru.gov.ua/index_ua/index.html%3Fpage_id=151.html (дата звернення: 25.09.2018).
5. Експертна рада пропонує створити парламентський комітет з питань спеціальних служб. Офіційний веб-сайт Центру дослідження армії, конверсії та розброєння. 2015. URL: <http://cacds.org.ua/ru/activities/510> (дата звернення: 25.09.2018).
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо Сил спеціальних операцій Збройних Сил України: Закон України № 1437-VIII від 07.07. 2016 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-19> (дата звернення: 25.09.2018).
7. Про боротьбу з тероризмом: Закон України № 638-IV від 29.07.2018 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (дата звернення: 25.09.2018).
8. Про зовнішню розвідку: Федеральний закон Російської Федерації від 08.12.2018 р. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102039044> (дата звернення: 25.09.2018).
9. Загальна інформація про Центральне розвідувальне управління США. URL: <https://www.cia.gov/ru> (дата звернення: 25.09.2018).
10. Машков А. Д. Теорія держави і права: підручник. К. : ВД «Дакор», 2015. 492 с.
11. Про національну поліцію: Закон України № 580-VIII від 02.11.2018 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 25.09.2018).
12. Про Кабінет Міністрів України: Закон України № 794-VII від 21.10.2018 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18> (дата звернення: 25.09.2018).

13. Кобрин В. С. Загальні принципи діяльності Прем'єр-Міністра України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Тематична серія «Юридичні науки». 2015. № 825. С. 90-100.
14. Віллз А. Розуміння підзвітності розвідки. Женева: ТОВ «Procon», 2010. 53 с.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2018

В. Д. Фирсов

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра конституционного права и правосудия
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

**ПОНЯТИЕ, ПРИЗНАКИ И ПРИНЦИПЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ
РАЗВЕДЫВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ**

Резюме

Статья посвящена исследованию законодательного определения разведывательной деятельности, а также регламентации принципов ее осуществления в Украине. В ходе исследования установлено несоответствие современным мировым тенденциям осуществления разведывательной деятельности. Сегодня система правового регулирования разведывательной деятельности в Украине требует глубокой модернизации, а также более детального регулирования полномочий разведывательных органов. Установлена необходимость определения круга информации, которая не может относиться к разведывательной информации, а также установления порядка действий в случае получения такой информации разведывательными органами. Также следует установить четкое разграничение приемов разведывательной деятельности от общих методов проведения оперативно-розыскной деятельности. В статье описаны предложения по приведению нормативного регулирования принципов осуществления разведывательной деятельности в соответствие с практической тенденцией разведывательных органов в Украине и общими мировыми тенденциями регулирования института разведки.

Ключевые слова: разведывательная деятельность, принципы разведывательной деятельности, признаки разведывательной деятельности, национальная безопасность.

V. D. Firsov

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Constitutional Law and Justice
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

**CONCEPT, CHARACTERISTICS AND PRINCIPLES
OF IMPLEMENTATION OF THE INTELLIGENCE
ACTIVITIES IN UKRAINE**

Summary

The article is devoted to the study of the legislative definition of intelligence activities, as well as the regulation of the principles of its implementation in Ukraine. In the course of the study, there was a discrepancy in the current

world trends in the implementation of intelligence activities. Today, the system of legal regulation of intelligence activities in Ukraine requires deep modernization, as well as more detailed regulation of the powers of intelligence agencies. The necessity of determining the range of information that can not relate to intelligence information, as well as the establishment of procedures for action in case of receipt of such information by intelligence agencies. A clear distinction should also be established between the methods of intelligence activity and the general methods of conducting operational investigative activities. The article describes the proposals for bringing the regulatory framework to the principles of the implementation of intelligence activities in line with the practical activities of intelligence agencies in Ukraine and the general global trends in the regulation of intelligence institutions.

Key words: intelligence activity, principles of intelligence activity, signs of intelligence activity, national safety.

DOI 10.18524/2304-1587.2018.2(33).147031
UDC 342.9:339.543

Ye. O. Katashynskiy

student

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Administrative and Commercial Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

SOME ASPECTS OF LEGAL REGULATION OF THE USE OF VEHICLES THAT ARE REGISTERED IN THE EUROPEAN UNION (“EUROCARS”)¹

The article considers the legal regimes for the use of vehicles registered outside the territory of Ukraine («Eurocar»), identifies the main and optional features of such cars. Also, the actual definition of the category of «Eurocar» is proposed. Within the framework of the work, the judicial practice is analyzed in the sphere of bringing the person to responsibility for non-payment of customs payments within the term established by law, as well as possible options for solving the issue.

Key words: foreign vehicles, customs rules, «Eurocars».

Problem statement. Every day on Ukrainian roads the number of vehicles registered in foreign countries is increasing. The most common are cars registered in Poland and Lithuania, which are popularly known as «Eurocars». Typically, such vehicles are driven by Ukrainian citizens, and the cars themselves are in the territory of our state on the basis of transit or temporary importation. A major factor in this problem is the large number of such cars. We made the request for public information to the State Fiscal Service of Ukraine about the number of such cars in the territory of Ukraine. Thus, from 1 January 2014 to 13 July 2018, 1 921 608 cars were imported. As of July 13, 2018, there were 362 525 «Eurocars» on the territory of Ukraine. That is, there are currently more than 1/3 million cars which were imported to Ukraine without paying customs payment. Meanwhile legitimate owners of such vehicles are residents of other states.

Analysis of research and publications. In accordance with the fact, that the problem of legal regulation of the use of «Eurocars» is rather new, this issue is reflected only in separate articles on various websites².

---

¹ Scientific supervisor – O. V. Haran, Doctor of Law, Associate Professor, Professor of the Department of Administrative and Economic Law of the Odessa I. I. Mechnikov National University

² See more:

1) <http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/100007205-vvezennya-avtomobiliv-z-inozemnoyu-reyestratsiyeyu>;

2) <https://www.autocentre.ua/blogs/hto-maye-pravo-yizditi-na-nerozmitnomu-avto-v-ukrayini-372272.html>;

3) <http://shoppingpl.com/uk/post/177-avtomobil-na-inozemnykh-nomerakh-yak-zakonno-jizdyty-v-ukrajini>;

4) https://auto.24tv.ua/yak_lehalno_yizdyty_na_polskykh_nomerakh_v_ukraini_n4421;

5) <https://www.bbc.com/ukrainian/features-41190797>.

Paper purpose of the article is to distinguish the features of the category of «Eurocars», to provide its own interpretation of this term, as well as to search for solutions to the problem of «Eurocars».

Paper main body. In our opinion, in order to understand the legal nature of «Eurocars» and to develop a certain model of solution of this problem, it is necessary to understand what is it in general.

It is known, any term can be interpreted by means of its features. We suppose the signs of «Eurocars» should be divided into main and facultative.

The main features of the «Eurocars» are: 1) vehicle registered in compliance with the law in one of the member states of the European Union; 2) imported into the territory of Ukraine without payment of the necessary customs payments; 3) stays in the territory of Ukraine in custom procedure of transit or temporary importation

In this case, the use of the category «vehicle» but not for example «a car» is explained by the fact that this term more clearly reflects the essence of the concept of «Eurocars», including in itself both cars and motorcycles that can also be registered in a foreign the state and stay in Ukraine in conformity with the custom procedure of transit or temporary importation.

The distinction of the sign of the origin of the vehicle from the EU member state is reflected in the term – the «Eurocars», in which the Euro prefix itself focuses on the European origin of the vehicle.

One of the main features of any «Eurocars» is that such a vehicle was brought into the territory of Ukraine without paying the required customs payments. However, this feature can not be considered without the fourth main feature of «Eurocar» - stay in Ukraine on the grounds of transit or temporary importation. This position is confirmed by the fact that the legal regime of transit and temporary importation provides the opportunity to use the vehicle within the legally allowed time frame without paying customs duties.

These legal regimes are the most widespread and used today. Their legal regulation is carried out by the Customs Code of Ukraine (hereinafter - the CC of Ukraine) [1]. In accordance with Part 1 of Article 103 of the CC of Ukraine Temporary import means a customs procedure whereby foreign goods, means of transport for commercial use are brought into the customs territory of Ukraine for specific purposes with full or partial relief from customs duties and without their being subject to non-tariff regulation of foreign economic activity and are intended for re-export prior to the expiration of the established period without having undergone any change except normal depreciation due the use made of them.

Part 1 and 2 of Article 380 of the CC of Ukraine stipulate that temporary importation of means of transport for private use by non-resident citizens into the customs territory of Ukraine shall be permitted for a period of up to one year (but this period may be increased by 60 days in cases stipulated by law). The mandatory condition for such importation is the registration of these vehicles in the authorized bodies of foreign states. This shall be confirmed by the relevant document. Passenger transport vehicles, which are temporarily imported into the customs territory of Ukraine by non-resident citizens, are not subject to written declaration. The passage of such vehicles through the customs border of Ukraine is carried out without application of the guarantee measures provided for in Section X of the CC of Ukraine. In this case, if the importation of vehicles is carried out by a resident citizen, he undertakes to

provide a written commitment on their re-exportation after payment of all necessary customs payments.

It is obligatory to emphasize the position of Part 4 of Article 380 of the CC of Ukraine, according to which temporarily imported vehicles for personal use can be used in the customs territory of Ukraine exclusively by citizens who imported the specified vehicles in Ukraine for their personal needs. This means that the car, which is in the customs procedure of temporary importation, can not be alienated to a third person.

Legal regulation of the custom procedure of transit is reflected in the CC of Ukraine. Thus, Part 1 of Article 90 CC of Ukraine defines transit as a customs procedure whereby goods and/or means of transport for commercial use are moved under customs supervision between two revenue and duties authorities of Ukraine or within the operation area of separate revenue and duties authority without any use of those goods, without collecting any customs charges and without their being subject to non-tariff regulation of foreign economic activity.

The term of transit transportation for motor transport is determined by paragraph 1 part 1 of Article 95 of CC of Ukraine and can not exceed 10 days (in the case of moving in the area of one custom office – 5 days);

The requirements of Part 1 of Article 381 of the CC of Ukraine establish that citizens are allowed to import vehicles for personal use without their written declaration and making a monetary deposit in the amount of customs duties, if such vehicles are permanently registered with the relevant registration authorities of a foreign state, which is confirmed by the relevant document. That is, the fact of registration of a vehicle in a foreign state frees a person from the obligation to make a pledge.

Thus, the most important distinction between the above-mentioned customs regimes is that transit allows motor transport to stay in the territory of Ukraine for up to 10 days, and the temporary importation regime - up to one year + 60 days.

Facultative features of «Eurocars» are: 1) year of production of a vehicle; 2) the technical condition of the vehicle; 3) the purpose of import into the territory of Ukraine.

Year of production and technical condition are distinguished as an facultative because usually «Eurocars» are vehicles that were produced from 5-7 to 10-15 years ago. It is clear that a 15-year-old vehicle cannot be in good technical condition. Therefore, it would be possible to distinguish these features as the main ones. However, «Eurocars» can be an entirely new vehicle. That is why we are convinced that although these traits cannot be the main ones, they are also worthy of attention.

We are convinced that the purpose of import of such vehicles into the territory of Ukraine is: 1) personal use; or 2) resale on the territory of Ukraine; or 3) the use of another person; or 4) parse of the vehicle or spare parts. In our view, the above purposes are the most common, although we assume the presence of other purposes not listed in this paper.

The legal situation with «Eurocars», which is taking place in Ukraine today, can be viewed from two points of view. First of all, from the position of Ukrainian citizens and from the position of the state.

Undoubtedly, from the point of view of Ukrainian citizens, the purchase of such cars is profitable. Our compatriots have access to a cheap foreign car

market. Instead of the product of the Ukrainian car industry – Daewoo Sens («younger brother» of Daewoo Lanos), whose price today varies within 7000 \$¹ – Ukrainians have the opportunity to buy for the same money, for example, Opel Astra 2011², Audi A6 2008³ or Skoda Octavia 2011⁴. Moreover, the cost of used cars abroad is much lower than in Ukraine.

However, from the point of view of the state, this situation is problematic. The lack of practically any legal relationship between the driver of «Eurocars» and his vehicle is the reason for the complication in the area of bringing the person to legal liability in the event of an accident: drivers can simply leave the place of the car accident, which will significantly burden the process of their search, because they have no legal connection with their car. In addition, there may be a situation in which the legitimate owner of the car will appear and will demand the return of his car. In this situation, the law is on the side of the legal owner. Thus, having purchased a vehicle worth several thousand euros in accordance with the model «money – keys, keys – money», a person can easily lose it on legitimate grounds. This predicted situation completely offset all the positive aspects of the purchase of cheap foreign cars, and the implementation of this process in compliance with the mentioned model.

Thus, taking into account all of the foregoing, we provide our own interpretation of the concept of «Eurocar», which means a new or used vehicle, registered in one of the countries of the European Union that was imported into the territory of Ukraine by a resident citizen or a non-resident citizen without paying the necessary customs duties for personal use, resale, transfer to a third party or for other purposes.

However, despite all the disadvantages of these cars, they are still popular. What are the reasons for this? Of course, this is their price. As is known from the economic theory, the price of any product is formed, in particular, taking into account obligatory payments to the budget. Thus, by imposing high taxes, the state forces manufacturers to add to the value of the product a certain amount, on the basis of which the value of the specific product is formed.

We will analyze the prices for individual models of the German automobile market as a country-producer and their value in Ukraine. For example, for today, the new Volkswagen Polo in Germany costs 12 975 euros⁵. At the same time, in Ukraine the same car is sold for UAH 452,525, which equals 13,692 euros⁶ (at the rate of 33.05 UAH per 1 euro). Mercedes-Benz A-class costs

---

¹ Data is obtained from the official website of the Zaporozhye Automobile Building Plant. For more information, see:

<http://www.zaz.ua/models/sens-sd/price.html>.

² Data is obtained from the website of the portal auto.ria.com. For more information, see: <https://auto.ria.com/autointer/auto-4-7605799.html>.

³ Data is obtained from the website of the portal auto.ria.com. For more information, see: <https://auto.ria.com/autointer/auto-4-7602977.html>.

⁴ Data is obtained from the website of the portal auto.ria.com. For more information, see: <https://auto.ria.com/autointer/auto-4-7608389.html>.

⁵ Data is obtained from the official website of the Volkswagen dealer in Germany. For more information, see: <https://www.volkswagen.de/de/models.html#>.

⁶ Data is obtained from the official website of the Volkswagen dealer in Ukraine. For more information, see: <https://www.volkswagen.com/new-polo/new-polo>.

26,090 euros in Germany¹, while in Ukraine, the price of this car starts at 29,062 euros². The reason for this is the adoption on May 31, 2016 by the Verkhovna Rada of Ukraine the Law of Ukraine «On Amendments to Section XX of the» Transitional Provisions «of the Tax Code of Ukraine on Stimulating the Development of the Market of Used Vehicles», which amended the rates of excise tax on vehicles until 31 December 2018 [2]. However, according to par. 2 clause 15 of subsection 5 of section XX of the Tax Code of Ukraine (hereinafter - the TC of Ukraine) these rates do not apply if the car is imported by a person to the territory of Ukraine for own use or in favor of other persons [3]. This means that the car imports by citizens is at the rates provided in conformity with Article 215 of the TC of Ukraine.

Undeniably, today not every Ukrainian is able to pay 10–20 thousand euros per car. That is why it is possible to use «Eurocars», the price of which is several times lower than the market value of new cars from the car dealership. In many cases, drivers of such cars simply overdue the term of the vehicle's stay in Ukraine, thus violating the regulatory requirements of the Customs Code of Ukraine.

However, the competent authorities of the state also try to respond to these offenses. Thus, having analyzed the Unified State Register of Judicial Decisions (hereinafter - USRJD), we came to the conclusion that from January 1, 2018, 102 lawsuits against customs were filed to the courts of first instance to declare the actions of the subject of power unlawful and to repeal the decision on violation of customs rules. The percentage of appeals against decisions of courts of first instance is 50 percent. Appeals were filed both by individuals and representatives of customs³.

On the basis of the analysis of the USRJD, we received a list of some of the largest fines imposed on individuals for violation of customs rules in the form of delayed period of stay of a vehicle in transit or temporary importation on the territory of Ukraine: 1) 3 651 387 UAH – imposed by Odessa customs office; the courts of the first and appellate courts refused to satisfy the claims for the annulment of the ruling [4; 5]; 2) 1 785 674 UAH – imposed by the Chernihiv customs office; the courts of the first and appellate courts refused to satisfy the claims for the annulment of the ruling [6; 7]; 3) UAH 1,755,647 – imposed by the Kharkiv customs office; the court of first instance refused to satisfy the claims. The appeal is left without movement by the court [8; 9]; 4) 1 375 590.39 UAH – imposed by the Chernivtsi customs office; the court of first instance refused to satisfy the claims; there is no information on lodging an appeal [10].

There is no doubt that such fines cause considerable indignation among the drivers of «Eurocars», which is confirmed by quite frequent protests⁴.

---

¹ Data is obtained from the official website of the Mercedes-Benz dealer in Germany. For more information, see: <https://www.mercedes-benz.de/passengercars.html>

² Data is obtained from the official website of the Mercedes-Benz dealer in Ukraine. For more information, see: <http://www.mercedes-benz.kiev.ua/cars/models/a-class-new/hetchbek.html>.

³ Information is obtained on the basis of the own analysis of the Unified State Register of Court Decisions.

⁴ For more information, see:

1) <https://kiev.segodnya.ua/kother/centr-kieva-v-dymu-protestuyushchie-zazhgli-dymovye-shashki-1131650.html>;

2) https://24tv.ua/ru/vladelcy_evrobljah_zablokirovali_centra_kieva_foto_i_video_n997085

In addition, the catalyst for such events was the adoption of a resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the implementation of an experimental project to create conditions for impossibility of avoiding payment evasion from customs duties» dated June 20, 2018, No. 489. Thus, according to par 1 and 2, paragraph 2 of the resolution for the period from June 21, 2018 to December 31, 2018, the police: a) have the right to stay round the clock in the customs control zones at the points of entry through the state border and in other places of the customs territory of Ukraine in order to identify violations of customs rules; b) get access to the automated system of customs clearance «Inspector – 2006» [11]. Access to this program means that the police will be able to receive as soon as possible information on the date of importation of a vehicle in the territory of Ukraine and its term.

This raises the logical question of how this problem can be solved. There are currently several options available. The first option is the so-called «Moldovan variant», which helped the Republic of Moldova solve the problem of «Eurocars». Its essence was that for a certain period of up to 6 months, a 70 percent tax discount on vehicle registration was set. If the person did not register his car, she was obliged to pay a special fee for using the roads, which was equal to 1 euro per day. In case of violation of this provision, the car was crossed by police officers abroad at the expense of the driver. Thus, over half a year the state budget has been replenished at 21.6 million euros, which fully proves the effectiveness of the Moldovan variant [12; 13].

The essence of the second variant is quite simple and involves a significant reduction in excise tax rates. However, there are doubts as to whether or not government officials will agree with this proposal. On the one hand the direct consequence of a significant reduction in excise tax rates is the lack of a significant amount of cash in the budget. However, on the other hand, the presence of the problem in the unregulated state deprives the budget of any financial income from this sphere at all, which again emphasizes the importance of an early resolution of this issue.

The third option is a modernized «Moldovan variant»: temporarily, for a period of one year, to establish a significant tax deduction for customs clearance of vehicles. In the case of ignoring this provision, such vehicles should be confiscated.

There is also a fourth option. Its essence is not only to reduce the rates of excise tax, but also to change the system of its calculation. Today there are two drafts in the Parliament aimed at implementing the above-mentioned concept: the draft Law on amending the Tax Code of Ukraine regarding the taxation of motor vehicle excise tax No. 8487 [14] and the Draft Law on Amendments to the Tax Code of Ukraine and certain legislative acts of Ukraine concerning stimulation of development of the market of vehicles № 8487-1 [15]. Thus, the project 8487-1 proposes to reduce the rates of excise tax on vehicles on average by 2–5 times¹. Project number 8487 proposes to replace the system of taxation of motor vehicles. Yes, it is suggested to calculate the rate by the formula:

Rate = Base rate x Coefficient of engine x Coefficient of age, where: 1) base rate – Euro tax rate for 1 vehicle: 50 and 75 euros according to different types of engines; 2) coefficient of engine is a coefficient determined by dividing

¹ Data were obtained in accordance with the conclusion of the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on Taxation and Customs Policy dated July 12, 2018. For more information, see: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64322.

the cylinder volume of the internal combustion engine of the vehicle in cubic meter. cm per 1000 cubic centimeters; 3) coefficient of age is the coefficient equal to the number of full calendar years from the year following the year of manufacture of the corresponding vehicle to the year of determination of the tax rate.

For example, let us compare the amount of excise tax for a diesel engine with an engine volume of 2000 cubic centimeters, which has been used for more than five years, according to the existing and proposed systems. So, the current rate is set at 2, 441 euro per 1 cubic centimeter of cylinder capacity of the engine¹. That is, 2000 cubic centimeters x 2,441 euro = 4,882 euros. Thus, the amount of excise duty only amounts to almost five thousand euros. According to the system proposed in the draft, the calculation will be made according to the formula: $75 \times (2000: 1000) \times 5 = 750$ euros².

That is, the excise tax rate will be 750 euros, which is almost 6.5 times lower than the current one. In our opinion, the proposed model is rather progressive and one that will help solve the problem of «Eurocars». Today, the first steps of the state towards consensus can be seen: Draft No. 8487 was adopted in the first reading on July 13, 2018.

Conclusions. So, for today, our society is in a difficult situation. The problem encountered in this work is extremely relevant and sensitive to those Ukrainian citizens who use cars registered outside the territory of Ukraine.

The question of «Eurocars» is not only economic, but also political and social, because it is at the intersection of the interests of a large number of people with differentiated views on how to solve it. But the undisputed claim is that the lack of legal regulation of such legal relations is a negative phenomenon. in particular, for those who are forced to pay multimillion fines. That is why we are convinced that the quickest way to resolve the issue is to have positive effects.

References

1. Customs Code of Ukraine : Law of Ukraine, Dated March 13, 2012 No. 4495-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (date of access 21.09.2018).
2. On amendments to subsection 5 of section XX «Transitional provisions» of the Tax Code of Ukraine on stimulating the development of the market for used vehicles : Law of Ukraine, Dated May 31, 2016, No. 1389-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1389-19> (date of access 21.09.2018).
3. The Tax Code of Ukraine : Law of Ukraine, Dated December 02, 2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (date of access 21.09.2018).
4. Resolution of the Prymorskyi District Court of Odessa in case No. 522/19001/16-a, Dated November 03, 2017 : Uniform State Register of Court Decisions. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70039535> (date of access 21.09.2018).
5. Resolution of the Odessa Administrative Court of Appeal on the case No. 522/19001/16-a, Dated February 28, 2018 : Uniform State Register of Court Decisions. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72715309> (date of access 21.09.2018).

---

¹ Commodity position 8703 32 90 30 Ukrainian Classification of Goods for Foreign Economic Activity. The rate is received in accordance with clause 215.3.5-1 of paragraph 215.3 of Article 215 of the Tax Code of Ukraine.

² 75 is the base rate for a diesel engine type; (2000: 1000) is the definition of the engine coefficient, which is established by dividing the engine volume by 1000 cubic cm; 5 is the number of full years of the vehicle.

6. The decision of the Novoazovskiy District Court of Chernihiv in case No. 751/975/18, Dated June 5, 2018 : Uniform State Register of Court Decisions. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74528074> (date of access 21.09.2018).
7. Resolution of the Kyiv Appellate Administrative Court in case No. 751/975/18. Dated August 9, 2018 : Uniform State Register of Court Decisions. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75774617> (date of access 21.09.2018).
8. Resolution of the Kyiv District Court of Kharkiv in the case No. 640/6785/18, Dated July 16, 2018 : Uniform State Register of Court Decisions. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75315242> (date of access 21.09.2018).
9. The decision of the Kharkiv Administrative Court of Appeal in the Case No. 640/6785/18, Dated August 17, 2018 : Uniform State Register of Court Decisions. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75957501> (date of access 21.09.2018).
10. Decision of Pershotravnevyyi District Court of Chernivtsi in case No. 725/3783/18, Dated August 21, 2018 : Unified state register of court decisions. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76020339> (date of access 21.09.2018).
11. On the Implementation of an Experimental Project to Create Conditions for Impossibility of Avoiding Payment Evasion from Customs Duties : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Dated June 20, 2018, No. 479. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479-2018-%D0%BF> (date of access 21.09.2018).
12. «Moldavian Scenario» for «Eurocars»: How Ukraine’s Neighbors Fought Against Unauthorized Cars : Segodnya.ua, 2018. URL: <https://www.segodnya.ua/economics/avto/moldavskiy-scenariy-dlya-evroblyah-kak-sosedi-ukrainy-borolis-s-nerastamozhennymi-avto-1123829.html> (date of access 21.09.2018).
13. «Customs Clearance of Cars According to the Moldavian Scenario»: What Is It?: Auto.ria.com, 2018. URL: <https://auto.ria.com/news/autolaw/236755/rastamozhka-avto-po-moldavskomu-scenariyu-chto-eto-takoe.html> (date of access 21.09.2018).
14. On Amendments to the Tax Code of Ukraine Regarding the Taxation of Excise Tax on Motor Vehicles : Draft Law of Ukraine, Dated June 15, 2018, No. 8487. URL: http://w1.c1rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64235 (date of access 21.09.2018).
15. On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Certain Legislative Acts of Ukraine on Stimulating the Development of the Market of Vehicles : Draft Law of Ukraine, Dated June 27, 2018, No. 8487-1. URL: http://w1.c1rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64322 (date of access 21.09.2018).
16. On Certain Issues of Import into the Customs Territory of Ukraine and Registration of Vehicles: Law of Ukraine dated July 6, 2005 No. 2739-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2739-15> (date of access 15.09.2018).
17. Code of Administrative Offenses of Ukraine (Articles 1 - 212-20): Law of the USSR dated December 07, 1984, No. 8073-X. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (date of access 15.09.2018).

Стаття надійшла до редакції 15.10.2018

Є. О. Каташинський

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра адміністративного та господарського права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ
ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ, ЗАРЕЄСТРОВАНИХ В КРАЇНАХ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ («ЄВРОБЛЯХ»)**

Резюме

У статті розглядаються питання правового регулювання використання автомобілів, зареєстрованих на території країн Європейського Союзу та ввезених на територію України («євроблях»). Автором надається власне тлумачення терміну «євробляха», а також виокремлюються його ознаки. В роботі аналізуються шляхи вирішення проблеми використання таких автомобілів.

Ключові слова: автомобілі, зареєстровані за межами території України, євробляхи, митні правила.

Е. А. Каташинский

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра административного и хозяйственного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

**ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ
ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ,
ЗАРЕГИСТРИРОВАННЫХ В СТРАНАХ ЕВРОПЕЙСКОГО
СОЮЗА («ЕВРОБЛЯХ»)**

Резюме

В статье рассматриваются вопросы правового регулирования использования автомобилей, зарегистрированных на территории стран Европейского Союза и ввезенных на территорию Украины («евроблях»). Автор предлагает собственное толкование термина «евробляха», а также выделяет его признаки. В работе анализируются пути решения проблемы использования таких автомобилей.

Ключевые слова: автомобили, зарегистрированные за пределами территории Украины, євробляхи, таможенные правила.

Українською, російською та англійською мовами

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: серія КВ № 11463-336Р від 07.07.2006 р.

Журнал є фаховим виданням з юридичних наук (наказ МОН України № 1021 від 07.10.2015 р.)

Рекомендовано до друку Вченою радою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Протокол № 3 від 27 листопада 2018 р.

Адреса редколегії:
65082, м. Одеса, вул. Дворянська, 2
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Відповідальна за випуск особа: *А. В. Левенець*

Тираж 100 прим. Зам. № 1811-24.

Видавництво і друкарня ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №1044 від 17.09.02)
м. Одеса, 65009, вул.Зоопаркова, 25.
Тел. (048) 795-91-60.
e-mail: fenix-izd@ukr.net www: law-books.od.ua